

Unge og politik

Kristina Bakkær Simonsen

Den gode borger: minoritets- og majoritetsunges definitioner på og oplevelser af medborgerskab i Danmark

Jonas Lieberkind

Kontraprotest – unges politiske engagement

*Nanna Vestergaard Ahrensberg, Kirstine Mathilde Hansen og
Kristian Kriegbaum Jensen*

Politisk effektivitetsfølelse og politisk tillid blandt efterkommere:
betydningen af opfattet offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge

William Sjöstedt

Att växa in i demokratin: autonomi och rättfärdiggörande för unga
i Danmark och Sverige

Anmeldelser

Redaktion:

Ekstern redaktør: Kristian Kriegbaum Jensen

Intern redaktør: Arjen van Dalen

Christoffer Green-Pedersen, Sune Welling Hansen, André Ken Jacobsen,
Anne Mette Kjeldsen, Lasse Laustsen, Lasse Lindekilde, Tore Vincents Olsen,
Niels Opstrup, Rasmus Brun Pedersen, Arjen van Dalen

Redaktionskomité:

Peter Dahler-Larsen, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

Kasper Møller Hansen, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

Peter Viggo Jakobsen, Forsvarsakademiet

Lotte Jensen, CBS

Helene Kyed, DIIS

Christian Albrect Larsen, Institut for Statskundskab, Aalborg Universitet

Helle Ørsted Nielsen, Institut for Miljøvidenskab og Institut for Statskundskab,
Aarhus Universitet

Morten Ougaard, Department of Business and Politics, CBS

Ole Helby Petersen, Institut for Samfundsvidenskab og Erhverv, RUC

Søren Winter, VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd

© *politica*

Omslagsdesign: Kasper Lægård, Avail Design

Grafisk tilrettelæggelse: One Hundred Proof

ISSN 2246-042X

Redaktionen sluttet den 15. februar 2021

Tilmelding til nyhedsbrev: www.politica.dk

E-mail: politica@ps.au.dk

Politica publicerer alene artikler bedømt ved peer review, enten i form af enkeltstående artikler bedømt ved mindst to anonyme reviewers eller som del af et temanummer bedømt ved mindst én anonym reviewer. Der accepteres manuskripter på dansk, norsk og svensk.

Se www.politica.dk for kontaktoplysninger og skrivevejledning.

Politica er indekseret i *International Political Science Abstracts*, som udgives af IPSA.

Tidsskriftet Politica

c/o Institut for Statskundskab

Bartholins Allé 7, 8000 Aarhus C

Indhold

- 5 *Kristina Bakker Simonsen*
Den gode borger: minoritets- og majoritetsunges definitioner på og oplevelser af medborgerskab i Danmark
- 24 *Jonas Lieberkind*
Kontraprotest – unges politiske engagement
- 44 *Nanna Vestergaard Ahrensberg, Kirstine Mathilde Hansen og Kristian Kriegbaum Jensen*
Politisk effektivitetsfølelse og politisk tillid blandt efterkommere: betydningen af opfattet offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge
- 63 *William Sjöstedt*
Att växa in i demokratin: autonomi och rättfärdiggörande för unga i Danmark och Sverige

Anmeldelser

- 82 Niels Bo Poulsen og Jørgen Staun (red.) (2021). *Rusland som militær stormagt* (anmeldt af Mette Skak)
- 86 Poul Erik Mouritzen (red.) (2020). *Livet i Magtens Rugekasse. Fortalt gennem fem generationer* (anmeldt af Evert Vedung)
- 92 Abstracts
- 94 Om forfatterne

Kristina Bakkær Simonsen

Den gode borger: minoritets- og majoritetsunges definitioner på og oplevelser af medborgerskab i Danmark

Unges evne og vilje til medborgerskab er jævnligt til debat. Specielt unge med minoritetsetnisk baggrund anklages for ikke at forstå, hvad det vil sige at være en god borger. På baggrund af induktiv analyse af 71 interviews viser jeg, at minoritets- og majoritetsunge deler en opfattelse af ”den gode borger” som lovlydig og socialt og økonomisk bidragende. Samtidig har gruppernes forskellige status i det danske samfund betydning for, hvilke af den gode borgers kendetegn de betoner mest, og i hvilken grad de oplever at have magt til at (om)definere medborgerskabet. Mens majoritetsunge lægger vægt på, at den gode borger er politisk reflekterende, er minoritetsunge mere optagede af ikke at træde ved siden af og stikke uden for rammerne. Analysen illustrerer dermed, hvordan status og magt former medborgerskabsdefinitioner.

Nøgleord: medborgerskab, unge, status, anerkendelse, interviews

Unges evne og vilje til at leve op til dominerende medborgeridealer er jævnligt til debat. Med smartphonekameraet oftere vendt i retning af sig selv end andre er de blevet tildelt prædikatet ”me, me, me”-generationen; en generation af selvoptagede individer, der ”angiveligt konsekvent sætter egne behov og ønsker først og bekymrer sig langt mindre om fællesskab og kedelige dyder som pligter og ansvar” (Skytte, 2019; se også TIME, 2013). Selvom de helt unges skolestrejker for klimaet vidner om samfundsmæssigt og politisk engagement, er det stadig et åbent spørgsmål, om dette fortsætter, når de forlader skolen (Marris, 2019), og samtidig kritiseres de, der er et par år ældre, for ikke at møde op i tilstrækkeligt stort omfang på valgdagen og for at være mindre engagerede i civilsamfundet gennem foreninger og frivilligt arbejde end forældre- og bedsteforældregenerationen (Moos-Bjerre, 2018). Især minoritetsunges medborgerskab betvivles ofte, og politikere taler ligefrem om, at en del af disse unge risikerer at blive ”modborgere” snarere end medborgere, fordi de indgår i ”parallelsamfund”, præget af kriminalitet, passivitet og social kontrol, og hvor man ”lever efter andre værdier og normer, der fundamentalt adskiller sig fra resten af befolkningens” (Økonomi- og Indenrigsministeriet, 2019).

Men hvad forbinder unge egentlig med det at være en god borger? I denne artikel kaster jeg lys på unges medborgeridealer gennem induktiv analyse af beskrivelser af den gode og den dårlige borger i kvalitative interviews. Jeg undersøger også, om der er forskel på, hvordan unge med etnisk danske forældre (majoritetsunge) og unge med forældre med indvandrerbaggrund (minoritetsunge) definerer medborgerskabet. Jeg finder – i kontrast til ”me, me, me”-karakteristikken – udbredt tilslutning til et samfunds- og fællesskabsorienteret medborgerideal og til idéen om, at borgerne har pligt til at opføre sig på måder, som sikrer opretholdelsen af velfærdsstaten. Samtidig viser analysen, at minoritets- og majoritetsunge ikke i lige høj grad oplever at blive *set som* gode borgere, dvs. som værdifulde medlemmer af samfundet, og at dette smitter af på, hvilke af medborgerskabets værdier og dyder de hver især fremhæver mest. Dermed giver de unges svar på, hvad der kendetegner en god og en dårlig borger, os vigtige indsigter i magt- og anerkendelsesforhold i Danmark og afslører, at medborgeridealer ikke blot handler om tilslutningen til bestemte værdier, men også reflekterer forhandlinger om status og værd.

Forhandlinger om medborgerskab

Spørgsmålet om, hvad der kendetegner den gode borger, angribes i politologien ofte ud fra et traditionelt statsorienteret perspektiv. I nyere tid er undersøgelser af statens medborgerideal især blevet aktualiseret i forbindelse med de seneste 15-20 års øgede fokus på indvandrere og deres adgang til at blive (med)borgere i europæiske samfund. Særligt i forbindelse med statsborgerskabet sætter staten medborgerskab på formel. Forskere peger på, at mange europæiske stater har taget et *civic turn* (Mouritsen, Jensen og Larin, 2019; Joppke, 2007), dvs. i stigende grad kræver af aspirerende statsborgere, at de demonstrerer, at de kan leve op til liberalt-demokratiske værdier. Dette er ikke mindst tilfældet i Danmark, som over en 20-årig periode har bevæget sig fra at have en forholdsvis lempelig statsborgerskabslovgivning (hvor et krav om syv års fast bopæl i landet nærmest var det eneste) til i dag at kræve ikke blot langt ophold (ni år), men også højt sprogniveau, ren straffeattest, længerevarende evne til selvforsørgelse, viden og værdier i form af en bestået indfødsretsprøve, troskabserklæring og – senest – håndtryk (Simonsen, 2020a). Selvom statsborgerskab er en formel status, så betinges denne status i Danmark altså i stadig højere grad af, at de aspirerende statsborgere allerede har vist, at de kan være gode *med*borgere (Mouritsen, 2015). Forskere fremhæver, at disse krav ikke kun – eller primært – er beregnet på at sende signaler til indvandrere, men også/især til den bredere befolkning (Goodman og Wright, 2015). Parallelt til det stigende fokus på minoritetsborgeres evne og vilje til medborgerskab har folkeskolen siden 2006 haft som specifikt

og centralt formål at (ud)danne børn til ”deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre” (jf. Folkeskolelovens § 1, stk. 3, Børne- og Undervisningsministeriet, 2020), ligesom staten i højere og højere grad betinger adgangen til sociale ydelser af, at borgerne tidligere har udvist vilje til at bidrage til fællesskabet (især gennem beskæftigelse). Med andre ord er *medborgerskab* blevet en relevant referenceramme for mange af statens institutioner og politikker, som kommunikerer, at den gode borger er økonomisk selvforsørgende, lovlydig, aktivt og demokratisk deltagende, og ikke mindst, at kravene er mange, hvis man vil anses for at være en god borger.

Staten er dog ikke ene om at bestemme, hvad medborgerskabet består i, for borgerne tager også del i at definere ”den gode borger”. Medborgerskabet skabes *bottom-up*, når borgerne stiller krav til hinanden, og når de praktiserer medborgerskab i forskellige typer offentlige handlinger, fx når de laver frivilligt arbejde, deltager i valg, skriver læserbreve (eller *poster* et opslag om deres holdninger på sociale medier), samler skrald, donerer til indsamlinger osv. Bloemraad (2018) argumenterer for, at man bør undersøge borgernes forståelse af medborgerskab som et spørgsmål om struktureret agens, dvs. at borgerne på den ene side kan (om)definere det normative indhold i medborgerskabet og på den anden side er begrænsede af eksisterende institutioner (dvs. statens *top-down* definitioner) og dominerende opfattelser af ”den gode borger”. Når man betragter definitioner på ”den gode borger” på denne måde, synliggør man samtidig, at krav på medborgerskab altid er strukturerede af magtrelationer, og at nogle borgere – i kraft af deres position og status i samfundet – har større definitionsmagt, når det handler om at fastsætte, hvad der skal til for at blive anset som en god borger. Det betyder også, at nogle i langt højere grad end andre kan tage det for givet, at de betragtes som gode borgere.

En lille håndfuld kvalitative undersøgelser kaster lys på, hvordan definitioner af ”den gode borger” etableres i en forhandling mellem udefrakommende krav, og hvad man selv kan fremvise og tilbyde samfundet. Horst, Erdal og Jdid (2020) viser i et norsk interviewbaseret studie af borgere med forskellig social status og etnisk baggrund, at de alle gør forsøg på at hævde deres værd ved at udfordre og relativere kravet om *samfunnsengasjement*, som er centralt i dominerende medborgerskabsidealiser i Norge. Parallelt viser Strømsø (2019), at hendes interviewpersoner med indvandrerbaggrund fremhæver forskellige former for ”bidrag” til samfundet for at få en adgangsbillet til at være en del af den norske nation. Endelig viser Bloemraad, Sarabia og Fillingim (2016) og Warikoo og Bloemraad (2018), at unge amerikanere, hvis forældre er *undocumented* eller ikke er statsborgere, forsøger at omdefinere amerikansk medborgerskab på forskellige måder for at inkludere deres forældre i kategorien ”den gode borger”,

blandt andet ved at understrege lovlighed og økonomisk bidrag, høj arbejdsmoral, og slet og ret at "være en god person". Der er dog en bagside ved denne forhandling, argumenterer forfatterne, da fokus på økonomisk uafhængighed "fremkalder et mere privatiseret og usikkert forhold til staten, en form for 'markedsbaseret medborgerskab'" (Bloemraad, Sarabia og Fillingim, 2016: 1546, min oversættelse).

Med baggrund i disse fund undersøger jeg i nærværende studie om og, i givet fald, hvordan, unges definitioner af, hvad der kendetegner "den gode borger", er forbundet med deres oplevelse af status og anerkendelse. Mit fokus er på, hvad vi kan lære om minoritets- og majoritetsunges forhandlinger om deres plads i samfundet gennem analysen af deres medborgeridealer. I den forbindelse er det relevant at understrege, at status naturligvis ikke kun afhænger af etnisk baggrund, men også af andre markører såsom socioøkonomisk position og køn. Med andre ord kan status sjældent reduceres til én variabel, men skal snarere ses som en *intersektion* af forskellige livsforhold (Crenshaw, 1991), hvilket vil blive illustreret i analysen.

Inden jeg i næste afsnit præsenterer artiklens data og metode, er det relevant at diskutere, hvordan min tilgang adskiller sig fra eksisterende studier, som undersøger borgernes værdier. En del danske studier stiller spørgsmålet, om borgere med indvandrerbaggrund tilslutter sig centrale "danske værdier" i samme udstrækning som majoritetsdanskere (Integrationsministeriet har endda siden 2011 udgivet en sådan medborgerskabsundersøgelse én gang årligt) og konkluderer generelt, at indvandrere og efterkommere i Danmark har tendens til relativt hurtigt at overtage "danske" værdier, så som arbejds- og uddannelsesorientering (Andersen, 2008), kønsligestilling (Breidahl og Larsen, 2016), social tillid (Nannestad et al., 2014) og "velfærdsstatens centrale værdier" (Breidahl, 2017), omend der på nogle områder ses en vis træghed i værditilpasningen.¹ Disse studier er baseret på spørgeskemadata og fokuserer på specifikke og afgrænsede værdier, som de relevante forskere har udvalgt. Jeg benytter mig af en mere åben og induktiv tilgang, når jeg beder unge fortælle, hvad de forbinder med "den gode borger", og hvilke pligter sådan en har, om nogen. Dette giver os mulighed for at opdage værdier, man i litteraturen eller i dominerende medborgerforestillinger ikke tidligere har forbundet med medborgerskab.² Derudover afspejler min tilgang en bredere interesse i at afdække, hvad unge forbinder med en helt central samfundsmæssig kategori – den gode borger – ikke primært for at tage temperaturen på, hvordan det står til med opbakningen til specifikke værdier eller pligter, men for få indblik i unges forståelse af samfundet og deres egen og andres plads i det (jf. forståelsen af at medborgerdefinitioner bliver til i forhandlinger om status og magt).

Endelig er de omtalte studier nødvendigvis præget af en tærskelværdilogik, som indebærer, at majoritetsbefolkningens niveau for tilslutning til en given værdi er det efterstræbelsesværdige. Der spørges, om borgere med indvandrerbaggrund i *lige så høj grad* som borgere med etnisk danske rødder anser A, B og C som vigtige værdier eller pligter. I modsætning hertil prioriterer mit studie ikke majoritetsunges syn på den gode borger, men sætter fokus på, hvad vi kan lære om begge gruppers adgang til at se sig selv som gode borgere ved at sammenligne den måde, de drager grænser om medborgerskabet.

Interviewbaseret studie

Studiet bygger på 71 dybdegående interviews; 43 med minoritetsunge, 28 med majoritetsunge (gennemsnitsalder: 20,5 år). Majoritetsunge er født i Danmark af etnisk danske forældre. De fleste minoritetsunge er født i Danmark, mens få ankom til Danmark som små børn (0-4 år gamle, en enkelt 9 år ved ankomst). Deres forældre er alle indvandrere, primært fra mellemøstlige og afrikanske lande, og en håndfuld fra andre verdensdele. Dette afspejler befolkningssammensætningen i gruppen af unge voksne efterkommere i Danmark (Danmarks Statistik, 2019). Da medborgerdefinitioner sandsynligvis er påvirket ikke alene af etnisk minoritets-/majoritetsstatus, men også klasseposition, fokuserede rekrutteringen af interviewpersoner på unge med lignende klassebaggrunde, specifikt arbejder- eller middelklassehjem, hvilket er de klassebaggrunde, som flest minoritetsunge i Danmark har (Sabiers og Harboe, 2014). Der er lige mange mænd og kvinder i undersøgelsen, og de fleste interviewpersoner boede med deres forældre eller med venner i (forstæder til) Aarhus og København. I det supplerende materiale findes yderligere detaljer om rekruttering og baggrundskarakteristika.

Interviews blev gennemført i efteråret 2018 og foråret 2019 af tre kvindelige interviewere, alle i midt-/slut-20'erne. For at sikre at interviewpersonerne oplevede samtalen som åben og fordomsfri, blev minoritetsunge interviewet af en af to interviewere, som selv har (mellemøstlig) minoritetsbaggrund. Majoritetsunge blev interviewet af mig, og jeg har etnisk dansk baggrund. En udfordring forbundet med at "parre" interviewer og interviewperson efter etnisk minoritets-/majoritetsbaggrund kan være, at interviewpersonerne i ringere grad føler behov for at forklare sig eller uddybe deres tanker (fordi de antager, at intervieweren har gjort sig lignende erfaringer). Derfor blev træning af interviewere prioriteret højt, herunder brug af fælles interviewguide og spørgeteknikker, ligesom vi var i løbende dialog om interviewoplevelser og erfaringer.

Interviewene varede mellem 45 minutter og 1 time og 45 minutter og blev gennemført i et stille lokale på interviewpersonens uddannelsesinstitution eller

arbejdsplads eller på et nærtliggende bibliotek. Den del af interviewet, som er i fokus her, var placeret tidligt, lige efter interviewpersonens selvpræsentation og en kort samtale om, hvad der karakteriserer det danske samfund. Herefter drejede samtalen ind på den gode og den dårlige borger, og om man som borger i Danmark har nogle pligter, og hvad de i givet fald består i. Efter denne sekvens blev interviewpersonen bedt om at overveje, om hun/han nogensinde havde oplevet at skulle bevise sig selv som en god borger, og om vedkommende generelt havde en oplevelse af, at andre ser hende/ham som en god borger.

Jeg kodede transskriberinger af lydoptagelserne fra interviewene (i analyseprogrammet NVivo) med fokus på de kendetegn, værdier og pligter, som interviewpersonerne tilskrev henholdsvis ”den gode borger” og ”den dårlige borger”. Selv om beskrivelsen af den gode borger og spørgsmålet om borgerpligter var separate i interviewguiden, præsenterer jeg resultaterne samlet, da den gode borger ofte blev beskrevet med henvisning til at leve op til en række pligter. Jeg noterer i det følgende, hvis mønstrene ændrer sig, alt efter om pligterne er inkluderet i sammenligningerne eller ej. Endelig kodede jeg for, om interviewpersonerne oplevede udfordringer i forhold til at blive anerkendt som gode borgere, og hvad de udfordringer bestod i. Efter færdigkodning af alle interviews producerede jeg en række displays for at kunne sammenligne interviewpersoner på tværs af forskellige kategorier. Sammenligning af minoritets- og majoritetsunge er fokus for denne artikel, mens jeg refererer til sammenligninger på tværs af køn og forældres tilknytning til arbejdsmarkedet for at kontekstualisere.

Analytisk udnytter jeg det forhold, at jeg har et forholdsvis stort materiale. Jeg præsenterer derfor både optællinger, som giver et generelt overblik over udbredelsen af et givet medborgerideal i de to grupper, og interviewcitater, som giver mulighed for at fortolke eventuelle forskelle på baggrund af interviewpersonernes egne udtalelser. Interviewpersonerne optræder under aliasser for at beskytte deres anonymitet.

Den gode og den dårlige borger

Tabel 1 og tabel 2 angiver procentdelen af minoritets- og majoritetsunge, som nævnte specifikke kendetegn og pligter/forsømmelser, når de beskrev henholdsvis den gode og den dårlige borger. Som det ses af tabel 1, er den gode borger for de fleste interviewpersoner først og fremmest kendetegnet ved at ”bidrage til samfundet” (mens en dårlig borger jf. tabel 2 ”nasser på samfundet”), hvilket meget ofte knyttedes sammen med eller konkretiseredes som det at arbejde, betale sin skat, overholde loven og hjælpe andre borgere. At bidrage kunne for de fleste ikke koges ned til et af disse domæner; det er noget, man gør på mange fronter: ”gå i skole, arbejde, samfundstjeneste, frivilligt, gå ud og være med til

kurser eller sådan noget. Bare et eller andet der hjælper”. At de danske unge i dette studie ligesom de norske interviewpersoner i Strømsøs (2019) studie trak på et bredt begreb om bidrag, syntes ikke først og fremmest strategisk motiveret af at kunne inkludere sig selv i kategorien ”den gode borger” (alle interviewpersoner var enten under uddannelse eller i arbejde). Derimod udtrykte de en bevidsthed om, at ikke alle har mulighed for at bidrage gennem fx arbejde, mens de dog samtidig understregede vigtigheden af, at man – hvis man *kan* arbejde – ”ikke ligger hjemme på sofaen og bare får kontanthjælp”. At denne grænsedragning (mod dem der har evnen, men ikke viljen) gik igen i mange interviews, viser, hvilken magt politiske og medialiserede stereotyper som fx ”dovne Robert” og ”fattig-Carina” har til at forme dominerende forståelser af medborgerskab, herunder at man skal gøre sin pligt, *før* man kan kræve sin ret (Petersen, 2014).

Tabel 1: Den gode borger: kendetegn og pligter. Pct. af alle i gruppen

Den gode borger ...	Majoritets- unge	Minoritets- unge
... "bidrager til samfundet"	71	65
... hjælper/tager sig af andre, er hensynsfuld, venlig	75	58
... overholder loven	50	53
... arbejder	39	53
... betaler sin skat	68	51
... accepterer/respekterer andre	36	35
... uddanner sig	29	35
... "tilpasser sig samfundets normer og værdier"	21	16
... stemmer til valg	29	14
... tager stilling til samfundet	36	9
... holder sig informeret, følger med i nyheder/politik	29	9
... realiserer/er tilfreds med sig selv, egen lykkessmed	21	7
... engagerer sig i frivilligt arbejde	11	7
... gør sit bedste på alle fronter	11	7
... er politisk deltagende (ud over valgdeltagelse)	18	0
... gør, som politikerne vil	11	0

Note: Kendetegn ved ”den gode borger” nævnt af mindst 10 pct. i én af grupperne. Sorteret efter hyppigst nævnt i minoritetsgruppen. Fed skrift: forskel i hyppighed på mere end 10 procentpoint på tværs af de to grupper.

Fælles for de unges beskrivelser af ”den gode borger” er også en meget stærk orientering mod et socialdemokratisk velfærdsstatsideal. Mange nævnte eksplicit, at ”vi i Danmark har en velfærdsstat”, som blandt andet består i, at vi – når vi har betalt vores skat – får ”gratis skole og gratis alt det her, og SU til dine børn og sådan noget”. Det er et samfund, som de unge i høj grad værdsætter og også ofte fremhævede som bedre end andre, især det amerikanske. Derfor er borgernes bidrag vigtige, for ellers ”falder det hele jo fra hinanden, agtigt”. Denne idé blev ikke kun udtrykt i funktionelle termer (fx at borgerne bidrager for ”at få det hele til at gå op i en højere enhed”), men også i mere sociale termer som en måde at ”støtte hinanden”, ligesom den dårlige borger ofte blev beskrevet som asocial og ”sig selv nærmest” (se tabel 2). Borgerne bidrager ”for, at vi alle sammen kan have det godt”, og skat er noget, man betaler ”til den her cirkel, hvor man sådan hjælper folk”, snarere end til en upersonificeret stat eller et økonomisk system:

... hvis man nu ikke betaler skat, så føler jeg lidt, at man, jeg vil sige, at man snyder eller, så føler jeg på en måde, at man bedrager det her samfund, man bor i, og man melder sig på en måde UD af det, for så gider man ikke hjælpe andre, fordi gennem skatten jo, der hjælper man dem, der er på kontanthjælp eller dem der er på, sygehuse, hospitaler, vejearbejde (Yusuf).

På tværs af etnisk minoritets-/majoritetsstatus delte interviewpersonerne altså i høj grad et forestillet fællesskab, funderet på idealet om den lovlydige, funktionelt og socialt bidragende borger. Inden for dette ideal er der dog nogle nuancer, idet majoritetsunge lagde noget mere vægt på det sociale, hjælpsomme ideal,³ og at den gode borger betaler sin skat,⁴ mens minoritetsunge lagde mere vægt på arbejde og lovlydighed end majoritetsunge. Det er væsentligt ikke at overdrive disse forskelle, da store andele – oftest flertallet – i begge grupper nævnte karakteristika inden for det lovlydige og funktionelt og socialt bidragende borgerideal. Alligevel kan betoningsforskydningerne give indikationer på, at minoritets- og majoritetsunge har forskellige udgangspunkter for at drage grænser omkring den gode borger – en pointe, jeg vender tilbage til nedenfor.

Mens tidligere studier lægger op til en fortolkning af minoritetsunges betoning af arbejde som udtryk for strategisk promovning af værdier, som de kan hævde sig selv med hensyn til (Warikoo og Bloemraad, 2018), peger mine analyser på en omvendt logik: Unge med mindst én arbejdsløs forælder nævnte nemlig i langt *højere* grad end unge, hvor begge forældre er i beskæftigelse, arbejde som en central borgerdyd (70 pct. vs. 38 pct.). Dette mønster bidrager delvist til at forklare forskellen mellem minoritets- og majoritetsunge, da flere

minoritetsunge har mindst én arbejdsløs forælder (se det supplerende materiale). I modsætning til arbejdsmigranternes børn i USA (Warikoo og Bloemraad, 2018) tyder dette på, at idealet om at arbejde bliver særligt centralt for de danske minoritetsunge, som oplever, at forældrene *ikke* kan honorere samfundets krav. Derimod lader det til at være et vigtigt pejlemærke for deres eget (fremtidige) medborgerskab, idet de fremhævede ønsker om at uddanne sig og få gode jobs for at bidrage til fællesskabet, og at dette er en pligt, nu hvor samfundet giver dem så meget (så som ”gratis skole og gratis alt det her” jf. tidligere). Denne fortolkning bidrager potentielt også til at forstå, hvorfor majoritetsunge lagde mere vægt på det sociale borgerideal: Den symbolske og materielle sikkerhed, det giver, at forældrene er økonomisk bidragende samfundsborgere, tillader dem at fremhæve ikkematerielle værdier i højere grad. Som indikation på, at der er et vist overskud i hjemmet, ses også, at godt 20 pct. af de majoritetsunge mente, at den gode borger er en, der realiserer sig selv og sørger for sin egen lykke.⁵ Således er ”me-me-me”-generationens træk tydeligst blandt (et mindretal af) majoritetsunge.

Tabel 2: Den dårlige borger: kendetegn og forsømmelser. Pct. af alle i gruppen

Den dårlige borger ...	Majoritets- unge	Minoritets- unge
...nasser på samfundet, snyder, er doven, unyttig	43	47
...er kriminel	21	30
...er det modsatte af en god borger	11	26
...er hadefuld over for andre, gør (andre) ondt, skaber utryghed	21	23
... er sig selv nærmest, egoist, asocial	43	19
...følger ikke/respekterer ikke samfundets (uskrevne) normer; indpasser sig ikke	4	14
...dømmer andre/accepterer ikke andre	18	12
...kritiserer uden selv at gøre noget/komme med alternative forslag	11	12
...betaler ikke sin skat	21	2
...tror han/hun er mere værd end andre	14	2
...er sur, spreder dårlig energi, er uvenlig	11	2

Note: Kendetegn ved ”den dårlige borger” nævnt af mindst 10 pct. i én af grupperne. Sorteret efter hyppigst nævn i minoritetsgruppen. Fed skrift: forskel i hyppighed på mere end 10 procentpoint på tværs af de to grupper.

Endelig er der en tendens til, at minoritetsunge i højere grad end majoritetsunge lagde vægt på lovydighed og at følge samfundets normer. Det fremgår ikke af tabel 1, men mens minoritetsunge spontant nævnte det at overholde loven, når de skulle beskrive den gode borger, blev lovydighed hos majoritetsunge ofte først tilføjet, når interviewet drejede sig i retning af borgerpligter. Samtidig viser tabel 2, at flere minoritetsunge forbandt den dårlige borger med kriminalitet. Der er altså en tendens til, at minoritetsunge i højere grad er bevidste om ikke at træde ved siden af og oplever mindre plads til at stikke uden for samfundets normer og rammer (Bloemraad, Sarabia og Fillingim, 2016). Den kriminalisering, som minoritetsunge har været genstand for i medier og fra politisk hold i de seneste årtier (Jørndrup, 2017), synes i dette studie at materialisere sig i en øget opmærksomhed på lovydighed hos unge med indvandrerforældre, en pointe jeg vender tilbage til nedenfor.

Den politiske borger

Jeg har argumenteret for, at ovenstående forskelle skal betragtes som mulige forskydninger inden for det samme overordnede borgerideal, men en mere substantiel forskel mellem de to grupper optræder, når vi kigger på de resterende kendetegn i tabel 1: Mens minoritetsunges ideal for den gode borger i høj grad begrænser sig til det ovenfor beskrevne – den lovydige og bidragende borger – lagde omkring en tredjedel af de interviewede majoritetsunge vægt på, at den gode borger også er politisk aktiv og bevidst: Den gode borger tager stilling til samfundet og danner selvstændige holdninger, følger med i nyhederne og politik og stemmer, når der er valg.⁶ Dette ideal lægger sig tæt op ad de værdier, som har fyldt meget i forbindelse med det *civic turn*, som integrationsdebatten har taget de seneste 15-20 år (Mouritsen, Jensen og Larin, 2019). Det bevæger sig ud over at følge reglerne og bidrage økonomisk og socialt til et godt samfund; den politiske borger er vidende og reflekterer over samfundets indretning. Derfor er det heller ikke nok ”blot” at stemme; valgretten forpligter til, at man sætter sig ind i samfundet og politik:

I: Og hvad hvis man ikke har en holdning?

R: Så skal man øh ... sådan noget kan jeg ikke forstå, altså at man ikke har en holdning til noget. Det kan jeg ikke forstå. Så prøv at sætte dig ind i det ... hvad synes du er vigtigt? Altså ... tænk over tingene. ... Jeg kan ikke forstå, hvorfor man ikke kan have en holdning til noget som helst. Det kan jeg ikke forstå. Så sæt dig ind i tingene (Mads).

Den uforståenhed og provokation, som Mads udtrykte ved tanken om, at nogle borgere ikke nødvendigvis har holdninger til alting, er tidligere dokumenteret hos den kulturelle middelklasse i Danmark, som ikke indser, at det ikke er lige let for alle at "sætte sig ind i samfundet" (Harrits, 2011). At det politiske borgerideal er et privilegeret ideal, understøttes af det faktum, at det i højere grad udtryktes af unge, hvor begge forældre er i arbejde (sammenlignet med unge hvor én forælder er arbejdsløs).⁷ Det skinner også igennem, at det politiske medborgerskab er båret af en idé om, at man har magt til at påvirke samfundet og politik:

... når man har en stemmeret, så skal man ku', altså sådan, vide noget, og det synes jeg, at man, ... jeg synes, at man har FORPLIGTET sig til at vide noget ... Man er en god borger, hvis man har sat sig ind i, hvad der foregår rundt om én. Sådan så man også kan påvirke, hvad der sker rundt om én (Amanda).

Oplevelsen af at kunne opnå og være berettiget til indflydelse, som knytter sig til det politiske medborgerskab, var langt mindre fremtrædende hos studiets minoritetsunge, hvilket potentielt kan bidrage til at forstå, hvorfor minoritetsunges valgdeltagelse er markant lavere end majoritetsunges (se også Simonsen, 2020b). Det peger på, at medborgeridealer ikke kun er udtryk for individuelle normer, men er formet af, hvilken status og position man har i samfundet, herunder til at forholde sig kritisk til samfundets indretning.

At kunne tage sin status som god borger for givet

Ovenstående analyse indikerer, at selvom minoritets- og majoritetsunge i høj grad deler bredt funderede medborgeridealer, så har de også forskellige vilkår for at definere, hvad det vil sige at være en god borger, idet de udtaler sig fra forskellige sociale og symbolske positioner i samfundet. Derfor kan det måske overraske, at ganske mange i både majoritets- og minoritetsgruppen havde oplevet at været udfordret på, om de er gode borgere; minoritetsunge i lidt højere grad end majoritetsunge, som man ser i totalen i tabel 3. Dykker man ned i årsagerne til, at de unge interviewpersoner havde følt sig udfordret, opstår der dog et mere kontrastfyldt billede. Mens majoritetsunge primært følte sig udfordret på baggrund af egne forventninger og forestillinger (og sekundært pga. konkrete interaktioner med andre borgere), var minoritetsunges oplevelser flere, og både mere konkrete og mere diffuse – knyttet hhv. til specifikke interaktioner med andre borgere og skoleautoriteter, hhv. til en generel, underliggende fornemmelse af ikke at blive set som gode borgere.

Tabel 3: Oplevelser med at være udfordret på om man er en god borger. Pct.

	Majoritetsunge	Minoritetsunge
Konkrete oplevelser		
Interaktioner med andre borgere	14	21
Skolen, uddannelsessammenhæng	4	16
Sociale medier	0	5
Dørmænd	0	2
Underliggende/generel fornemmelse		
Uspecificeret – hvordan samfundet ser på mig	4	16
Hvordan folk (fx på gaden) ser på mig	4	14
Politikernes fordomme, stereotyper, krav	0	9
Mediernes fordomme, stereotyper	0	7
Politiet – polititilstedeværelse i mit område	0	2
Udfordret af mig selv, mine værdier	21	9
Total (pct. som har nævnt mindst én oplevelse)	43	53

Note: Oplevelser med udfordringer på at blive set som god borger, inddelt i overordnede kategorier.

At majoritetsunge især er udfordret af sig selv, hænger sammen med, at majoritetsunge ofte problematiserede præmissen om, at der findes dårlige borgere (dette gjorde sig gældende for 36 pct. af majoritetsunge og 12 pct. af minoritetsunge). Således signalerede majoritetsunge en vis definitionsmagt og oplevelse af selv at kunne afgøre den moralske (for)dømmelse, som fx Amanda, der ikke ”vil sige, at man er dårlig [borger]”, fordi det handler om, at andre ”prioriterer anderledes, end hvad jeg vil betegne en god borger”. På den måde giver hun andre frihed til ikke at leve op til hendes normer og udtrykker, at hun selv oplever at være fri til at bestemme, hvilket ideal hun vil leve efter. I tråd med ovenstående analyse af minoritetsunges betoning af loyldighed og majoritetsunges betoning af selvstændig tænkning og kritisk forholden sig til samfundet, fortolker jeg dette som udtryk for, at majoritetsunge i højere grad end minoritetsunge oplever at have magt til at udviske grænserne i gængse forståelser af medborgerskab. Derfor kommer majoritetsunge også primært til at stå til regnskab over for sig selv, når de skal forholde sig til, om de er gode borgere.

Ud over at kunne være udfordret af egne normer, tilkendegav knap 80 pct. af de majoritetsunge at have en generel fornemmelse af at blive set som gode borgere (herunder nogle af dem, der til gengæld udtrykte, at de kunne være

udfordret af egne normer). En del mente, at det er "fordi jeg egentlig er ret normal", "jeg er ret gennemsnitlig", dvs. de følte ikke, at de stak ud eller trådte ved siden af. Således oplevede de ikke noget behov for at skulle bevise sig selv:

I: Har du nogensinde så været ude for, at du ligesom skulle bevise over for nogen, at du var en god borger, eller blevet konfronteret med, altså en fornemmelse af, at du ... der var nogen, der IKKE tænkte, at du var en god borger?

R: Nej ... det tror jeg ikke, jeg har været i sådan ... en situation af. Og jeg tror heller ikke, jeg har været i en situation, hvor folk har sådan, øh, eller har haft følelsen af, at folk stillede krav til, hvordan jeg skulle være som borger, ... på nogen måde (Laura).

Fornemmelsen hos de fleste majoritetsunge var – som for Laura – at det bliver taget for givet, at de er gode borgere, "for der er jo ikke nogen grund til ikke at tænke det [at folk generelt er gode borgere]" (Oliver). I modsætning hertil oplevede mange minoritetsunge, at det er i andres hænder at vurdere, om de er gode borgere. Selv blandt dem, der ikke mente sig udfordret, remsede flere op, hvad der gør dem til gode borgere (fx at de uddanner sig, arbejder osv.). Dvs. i stedet for at regne sig som god borgere, fordi de er "almindelige" eller "gennemsnitlige", følte en del af disse unge behov for at forsvare deres oplevelse af at blive set som gode borgere med en række "beviser" for, at de tilhører den kategori. Warikoo og Bloemraad (2018), som finder et lignende mønster i deres studie af amerikanske unge, kalder dette fænomen "defensiv inklusion", fordi det, at de unge overhovedet begynder at argumentere for, at de er gode borgere, afslører, at de ikke føler, det er en status, de kan tage for givet.

De godt 50 pct. minoritetsunge, som oplevede udfordringer, forbandt disse udfordringer med stereotyper om folk med indvandrerbaggrund, som de mødte i medierne, fra politikerne, hos deres lærere og i hverdagsinteraktioner med andre borgere (lige fra tilråb på gaden, nedsættende kommentarer på arbejdet, til at ældre i bussen ikke tager imod tilbud om et frit sæde ved siden af dem). Som Ibrahim konkluderede efter en opremsning af forskellige oplevelser:

Øhm ... så hele tiden skal man bevise overfor, hvad hedder det, etniske danskere, at man ikke laver kriminalitet, og at man ligesom er en god borger, og det synes jeg egentlig er mærkeligt, fordi at ... jeg er jo, jeg tænker: Så længe man ikke har gjort noget, så længe der ikke er bevis for, at man har gjort noget kriminelt eller ulovligt, så synes jeg, det er mærkeligt at gå rundt og tro, at folk er sådan lidt farlige, ja ... (Ibrahim).

Dette understøtter fortolkningen af, at lovydighed står mere centralt i minoritetsunges karakteristik af den gode borger, fordi det er et krav, de i højere grad føler sig personligt konfronteret med end majoritetsunge. Oplevelsen af, at de kan risikere, at andre ser dem som farlige, fører til, at mange minoritetsunge sørger for at være ”ekstra venlig, vise min gode side”, ”være flinkere over for folk”, dvs. overdemonstrerer deres værd som den gode borger. Det arbejde, der er forbundet med altid at skulle præstere og gøre sig værdig, kan, parallelt til økonomisk ulighed, betragtes som en omkostning, der er skævt fordelt i samfundet, og som altså gør det mere krævende at være minoritets- end majoritetsborger (Lamont, 2018).

Meget få majoritetsunge gav udtryk for en bevidsthed om, at det ikke er lige let for alle at blive accepteret som eller kunne tage for givet, at de bliver set som gode borgere; jf. Oliver-citatet ovenfor var antagelsen, at alle regnes som gode borgere, indtil det modsatte er bevist, altså den omvendte logik af Ibrahim. Det privilegie, der er forbundet med at tilhøre den ”gennemsnitlige”, ”almindelige” majoritetsgruppe, er altså usynligt for de fleste. Der var dog få af interviewpersonerne i denne gruppe, der selv påtalte deres status:

Jeg er bare ... jeg er en hvid pige. Jeg har ikke sådan, jeg har ikke sku... jeg er ikke en af dem, der har haft det store at bevise, fordi at jeg tror allerede, at, at der ligger noget i, hvordan jeg opfører mig, og hvordan jeg ser ud, som gør, at ... at folk de også allerede har et billede af, hvordan jeg er, eller hvem jeg er. Så jeg føler ikke, at jeg har haft det store at bevise. Øhm ... altså, nej, ikke i forhold til at, at være en god borger (Emma).

Diskussion og konklusion

Debatter om medborgerskab handler i dag ofte om indvandring og fremtiden for den nationale sammenhængskraft, som opleves udfordret af, at de nye borgere efter sigende ikke støtter op om og deltager i samfundet i samme udstrækning som ”de gamle” borgere. Dertil kommer idéen om, at de unge føler sig mindre forpligtede på det store fællesskab end ældre generationer og er mere optagede af at tilfredsstille egne behov og ønsker.

Dette studie tegner et billede af, at danske unge i høj grad deler et fælles forestillet fællesskab, funderet på idealet om den socialt og økonomisk bidragende, lovydige borger. Undersøgelsens unge udtrykte overvældende støtte til og værdsættelse af den danske velfærdsstat og stor forpligtelse på at bidrage til dens opretholdelse i en grad, der gør aktuelle bekymringer for velfærdsstatens fremtid til skamme (se også Frederiksen og Gundelach, 2019).

Samtidig demonstrerer analysen nogle potentielt afgørende forskelle i minoritets- og majoritetsunges medborgerskabsdefinitioner, som er tæt knyttet sammen med, at unge i de to grupper ikke i samme udstrækning oplever, at de kan tage det for givet, at det omgivende samfund ser dem som gode borgere. Når arbejde og loyldighed er vigtigere for minoritetsunge, og politisk deltagelse og bevidsthed er det for majoritetsunge, er det udtryk for, at minoritetsunge i højere grad oplever behov for at bevise, at de *er* gode borgere, mens majoritetsunge kan tage den status for givet og endda stille sig kritiske over for gængse definitioner og relativere, hvor grænsen mellem den gode og dårlige borger går.

En væsentlig nuance i forhold til litteraturen er, at dette studies minoritetsunge i mindre grad forsøgte at promovere alternative værdier for at hævde sig selv, men snarere betonedede de grænser, som de eller borgere med indvandrerbaggrund generelt bliver mødt med i Danmark, særligt stereotypen om den kriminelle, passive ”modborger”. Selv de, som udtrykte en klar bevidsthed om at være gode borgere, måtte forsvare/forklare, hvordan det kan være. Det er sandsynligt, at optagetheden af arbejde og loyldighed – ”staying out of trouble and doing what is right” (Bloemraad, Sarabia og Fillingim, 2016) – kommer på bekostning af et politisk medborgerideal, som lægger vægt på kritisk og selvstændig stillingtagen. En mulig implikation er, at ikke alle har lige stor frihed og magt til at være politiske.

Samtidig er det vigtigt at bemærke, at der i nogle tilfælde – fx i forhold til betoningen af arbejde som borgerdyd – er lige så store forskelle på tværs af køn og (forældrenes) beskæftigelse som på tværs af etnisk minoritets-/majoritetsstatus.⁸ Det peger på vigtigheden af ikke at overdrive etnicitet som årsag til forskelle i opfattelserne af den gode borger, og at de unges status som ”minoritet” har flere dimensioner (Crenshaw, 1991). Derudover er det interessant at bemærke, at unges medborgerskabsidealer synes forholdsvis kønnede: De unge mænd i studiet lagde i højere grad end de unge kvinder vægt på arbejde, at betale skat og bidrage til samfundet, mens kvinderne lagde større vægt på at holde sig informeret og ikke gøre andre ondt. Selvom unge i dag anses for mere kønsliberalt indstillede end tidligere generationer, er der tilsyneladende ret klassiske kønsstereotyper på spil, når unge forholder sig til, hvordan den ideelle borger ser ud. Fremtidig forskning kunne med fordel undersøge, hvordan klasse, køn og etnisk minoritets-/majoritetsstatus spiller sammen, og hvad vi dermed kan lære om forskellige gruppers oplevelse af anerkendelse og status i samfundet.

Supplerende materiale

Supplerede materiale til artiklen findes på www.politica.dk.

Noter

1. Dette dog især i forhold til seksualitetsnormer, som nok bør betragtes som et spørgsmål om *sædelighed* – dvs. ”hvad folk må gøre i deres private liv” – og ikke medborgerskab, jf. Frederiksen og Gundelach (2019: 267).
2. Fx finder jeg hos de unge interviewpersoner i høj grad beskrivelser af ”den gode borger”, som går ud over, hvad der kan lovgives om, hvilket ellers er det kriterium, som fx Frederiksen og Gundelach (2019) benytter i deres definition af ”medborgermoral”. Specifikt definerer de to forfattere medborgermoral som ”[ikke-]accept af ulovlige handlinger, som har betydning for fællesskabet” (p. 291), dvs. som skader ”velfærdsstaten og dens finansiering” (p. 291).
3. At majoritetsunge lægger mere vægt på den sociale, hjælpende borger, understreges også i beskrivelsen af den dårlige borger, som modsat den gode er sig selv nærmest, egoist og ikke bidrager til samfundets sociale sammenhængskraft. Jf. tabel 2, forbandt 43 pct. af majoritetsunge dette med den dårlige borger, mod 19 pct. af minoritetsunge.
4. Det skal dog bemærkes, at forskellen mellem de to grupper særligt opstår, når der spørges til borgerpligter. Her tilføjede en del majoritetsunge, at det at betale skat er en pligt, selvom de ikke havde nævnt det i deres indledende beskrivelse af den gode borger. Da der samtidig er forskel på, hvor meget skattesnyd fylder i beskrivelsen af den dårlige borger på tværs af de to grupper (se tabel 2), tyder det dog på, at skat som bidrag til fællesskabet er vigtigere for majoritetsunge.
5. At Breidahl (2017) finder en væsentlig forskel i etniske danskere, indvandrere og efterkommeres tilslutning til udsagnet, ”arbejdet kommer i første række, også selvom det betyder mindre fritid”, støtter ligeledes denne fortolkning. Mens 24 pct. etniske danskere erklærer sig ”helt enig”, gælder det samme for 53 pct. indvandrere og 41 pct. efterkommere i Breidahls studie.
6. Interviewet satte senere eksplicit fokus på valgdeltagelse og anden politisk deltagelse. I denne del af interviewet gav 86 pct. af de minoritetsunge og 65 pct. af de majoritetsunge udtryk for, at valgdeltagelse er en pligt. Selvom valgdeltagelse altså ikke i lige så høj grad blev nævnt spontant som borgerværdi i interviewets første del (tabel 1), så betyder det ikke nødvendigvis, at det ikke vurderes som vigtigt, når interviewpersonerne spørges direkte ind hertil. Dette illustrerer forskellen mellem den induktivt drevne undersøgelse og tidligere studiers mere deduktive tilgang.
7. Derudover er der også interessante kønsforskelle at spore her. Fx mente 27 pct. af de interviewede kvinder, at den gode borger bør holde sig informeret om samfundet og følge med i nyhederne/politik, mens blot 6 pct. af mændene gav udtryk for det samme. Dette kunne hænge sammen med den større betydning, som (boglig) uddannelse tillægges hos unge kvinder (Hutters, Nielsen og Görlich, 2013). Dette

- fund bidrager potentielt også til at forstå den stigende kønsulighed i valgdeltagelsen blandt unge, hvor kvinder deltager i større omfang end mænd (Bhatti et al., 2016).
8. I forhold til valget om at begrænse rekrutteringen til arbejder- og middelklasseunge, er det sandsynligt, at et studie med bredere rekrutteringsgrundlag ville finde endnu større klasseforskelle.

Litteratur

- Andersen, Jørgen Goul (2008). *Holdninger til uddannelse og arbejde blandt unge indvandrere, danskere og deres forældre*. Rockwool Fondens Forskningsenhed.
- Bhatti, Yosef, Jens Olav Dahlgaard, Jonas Hedegaard Hansen og Kasper Møller Hansen (2016). Valgdeltagelsen og vælgerne til Folketingsvalget 2015. *CVAP Working Paper Series* 1: 1-269.
- Bloemraad, Irene (2018). Theorising the power of citizenship as claims-making. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44 (1): 4-26.
- Bloemraad, Irene, Heidy Sarabia og Angela E. Fillingim (2016). "Staying out of trouble" and doing what is "right": Citizenship acts, citizenship ideals, and the effects of legal status on second-generation youth. *American Behavioral Scientist* 60 (13): 1534-1552.
- Breidahl, Karen Nielsen (2017). Den danske velfærdsstat og de nye medborgere: Bakker ikke-vestlige indvandrere og efterkommere op om velfærdsstatens centrale værdier? *Politica* 49 (3): 273-91.
- Breidahl, Karen Nielsen og Christian Albrekt Larsen (2016). The myth of unadaptable gender roles: Attitudes towards women's paid work among immigrants across 30 European countries. *Journal of European Social Policy* 26 (5): 387-401.
- Børne- og Undervisningsministeriet (2020). Folkeskolens formål, tilgængeligt 11. november 2020. <https://www.uvm.dk/folkeskolen/folkeskolens-maal-love-og-regler/om-folkeskolen-og-folkeskolens-formaal/folkeskolens-formaal>.
- Crenshaw, Kimberle (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review* 43 (6): 1241-1300.
- Danmarks Statistik (2019). *Indvandrere i Danmark 2019*. København: Danmarks Statistik.
- Frederiksen, Morten og Peter Gundelach (2019). Sædelighed og medborgermoral, pp. 265-294 i Morten Frederiksen (red.), *Usikker modernitet: Danskernes værdier fra 1981 til 2017*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Goodman, Sara Wallace og Matthew Wright (2015). Does mandatory integration matter? Effects of civic requirements on immigrant socio-economic and political outcomes. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 41 (12): 1885-1908.

- Harrits, Gitte Sommer (2011). Political power as symbolic capital and symbolic violence. *Journal of Political Power* 4 (2): 237-258.
- Horst, Cindy, Marta Bivand Erdal og Noor Jdid (2020). The “good citizen”: Asserting and contesting norms of participation and belonging in Oslo. *Ethnic and Racial Studies* 43 (16): 76-95.
- Hutters, Camilla, Mette Lykke Nielsen og Anne Görlich (2013). *Drenge og piger på ungdomsuddannelserne. Hvad betyder køn for elevernes uddannelsespraksis?* Center for Ungdomsforskning DPU.
- Joppke, Christian (2007). Beyond national models: Civic integration policies for immigrants in Western Europe. *West European Politics* 30 (1): 1-22.
- Jørndrup, Hanne (2017). ”Dem vi taler om”: Etniske minoriteter i danske nyhedsmedier. *Ansvarlig Presse*.
- Lamont, Michèle (2018). Addressing recognition gaps: Destigmatization and the reduction of inequality. *American Sociological Review* 83 (3): 419-444.
- Marris, Emma (2019). Why young climate activists have captured the world’s attention. *Nature* 573 (7775): 471-472.
- Moos-Bjerre (2018). *Unges deltagelse i civilsamfundets fællesskaber – kortlægning af eksisterende viden og tendenser*. Tuborgfondet.
- Mouritsen, Per (2015). *En plads i verden: det moderne medborgerskab*. København: Gyldendal.
- Mouritsen, Per, Kristian Kriegbaum Jensen og Stephen J. Larin (2019). Introduction: Theorizing the civic turn in European integration policies. *Ethnicities* 19 (4): 595-613.
- Nannestad, Peter, Gert Tinggaard Svendsen, Peter Thisted Dinesen og Kim Manne-Mar Sønderkov (2014). Do institutions or culture determine the level of social trust? The natural experiment of migration from non-western to western countries. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 40 (4): 544-565.
- Petersen, Jørn Henrik (2014). *Pligt og ret – ret og pligt: Refleksioner over den socialdemokratiske idéarv*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Sabiers, Sune Enevoldsen og Mikkil Harboe (2014). *De sociale klasser i Danmark 2012*. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.
- Simonsen, Kristina Bakkær (2020a). Immigration and immigrant integration policy: Public opinion or party politics?, pp. 609-626 i Peter Munk Christiansen, Jørgen Elklit og Peter Nedergaard (red.), *Oxford Handbook of Danish Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Simonsen, Kristina Bakkær (2020b). Politics feeds back: The minority/majority turnout gap and citizenship in anti-immigrant times. *Perspectives on Politics*. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1537592720002431>.

- Skytte, Vibeke (2019). Nutidens unge er Lederne.dk: <https://www.lederne.dk/presse-og-nyheder/debat/nutidens-unge-er>
- Strømsø, Mette (2019). Investigating everyday acts of contributing as “admission tickets” to belong to the nation in Norway. *Nations and Nationalism* 25 (4): 1238-1258.
- TIME (2013). Millennials: The me me me generation, 20. maj. <http://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,2143001,00.html>
- Warikoo, Natasha og Irene Bloemraad (2018). Economic Americanness and defensive inclusion: Social location and young citizens’ conceptions of national identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44 (5): 736-753.
- Økonomi- og Indenrigsministeriet (2019). *Redegørelse om parallelsamfund*. <https://www.kl.dk/media/20395/1-redegoerelse-om-parallelsamfund.pdf>

Jonas Lieberkind

Kontraprotest – unges politiske engagement

På baggrund af The International Civic and Citizenship Education Study samt et kvalitativt studie af danske unge født i starten af 00'erne ønsker denne artikel at undersøge og diskutere såvel empirisk som teoretisk en række af de afgørende erfaringer og opfattelser, som ligger til grund for og former disse unges politiske engagement. De to studier viser, at der er stor politisk vilje, interesse og viden blandt unge, men samtidig en udbredt reservation over for at protestere og at deltage i offentlige politiske aktiviteter. Artiklens tese er, at deres engagementsform kan betragtes som en *kontraprotest*. Kontraprotesten dækker over et stigende engagement, som fravælger protest og støtter op om det konventionelle system, hvorved der frigives ressourcer til nye og anderledes typer af samfundsmæssige engagementer.

Nøgleord: unge, politisk engagement, kontraprotest, latent engagement, den konventionelle borger

I de sidste mange årtier har den internationale diskussion af unges politiske socialisering været præget af en bekymring over de unge generationers lave politiske engagement og passivitet (Amnå og Ekman, 2014; Putnam, 2000; Sloam, 2016). Således var det også med stor forundring og beundring, at dele af forskningsverdenen, politikerne og medierne iagttog, hvorledes de unges klimastrejker og klimamarcherne verden over i 2018 og frem tog fart. Nu var det ganske vist ikke første gang i nyere tid, at unge har meldt sig på barrikaderne, ikke mindst Det Arabiske Forår og Occupy Wall Street i starten af 10'erne gjorde indtryk rundt om i verden. Men det er måske første gang siden 60'erne og 70'erne, at de unges politiske engagement på tværs af nationale grænser og geopolitiske skel har fået så stor og bred politisk opmærksomhed. Overalt i verden ser man i disse år, at unge mobiliserer sig politisk og tager del i den politiske kamp. Men hvad er det for en revitalisering af politisk interesse, som vi ser hos unge i dag? Er det aktivismen, som nu igen karakteriserer de unges politiske engagement, eller dækker deres stigende engagement og sporadiske politiske aktiviteter over andre og nye former for samfundsengagement? Denne artikel vil beskæftige sig med dette tema med særligt fokus på det politiske engagement, som kendetegner danske unge.

Artiklen tager udgangspunkt i The international Civic and Citizenship Education Study (ICCS), som er et internationalt komparativt studiet af unge født i starten af 00'erne. ICCS er i skrivende stund det største og mest omfangsrige internationale studie af unges politiske dannelse og politiske engagement. Da ICCS blev gennemført i 2016, var respondenterne 14 år og gik i 8. klasse; i 2021 er de cirka 19 år. Derudover trækker artiklen på et kvalitativt studie af 51 unge fra samme population. Dette studie gennemførte jeg et år efter ICCS, hvor de unge nu gik i 9. klasse. En af tidens mest ikoniske eksponenter for de unges revitaliserede politiske engagement er klimaaktivisten Greta Thunberg, som netop tilhører samme generation født i starten af 00'erne, som her undersøges og diskuteres.

I forskningslitteraturen om unges politiske engagement er der bred konsensus om, at yngre aldersgrupper er mere tilbøjelige til at engagere sig i ukonventionelle og ikke-institutionaliserede politiske aktiviteter end ældre aldersgrupper, og at de yngre er mindre konventionelle end de ældre (Briggs, 2017; Melo og Stockemer, 2012; Pitti, 2018; Stolle og Hooghe, 2011). Det må forventes, at de 14-årige ikke i helt samme grad som ældre teenagere og unge voksne har haft mulighed for at udvikle deres politiske engagement og få erfaringer med politisk deltagelse. Ikke desto mindre viser ICCS, når man sammenligner resultaterne fra 2016 med resultater 2009, hvor ICCS ligeledes blev gennemført, at der på tværs af lande er et stigende engagement i politiske og sociale spørgsmål i denne aldersgruppe (Bruun, Lieberkind og Schunck, 2018; Schulz, Ainly et al., 2018). Et studie af 14-årige giver således ikke et fuldt dækkende billede af nutidens unge, og alligevel må det stigende engagement, som ICCS afslører, påkalde sig en opmærksomhed i diskussionen af unges politiske engagement. Artiklen har således ingen ambition om at give et systematisk billede af de aktuelle og for så vidt ældre unges måder at involvere sig i samfundet på. Intentionen er derimod at give et fokuseret indblik i en række af de faktorer, som ICCS har identificeret, og som har præget og præger de danske unges politiske socialisering til engagerede borgere.

En af de bemærkelsesværdige konklusioner fra ICCS er, at de danske unge altovervejende er vidende om, interesserede i politiske spørgsmål og engagerede i samtaler om politiske emner, men at de sammenlignet med unge fra andre lande har langt vanskeligere ved at identificere sig med den borger, som har en aktiv og involveret indstilling. Den danske population af 14-årige forventer i langt mindre grad end de fleste andre populationer – og i modsætning til hvad der er konsensus om i den internationale forskning – at deltage i ukonventionelle og ikke-institutionaliserede politiske aktiviteter. Det er denne besynderlige dobbelthed, som karakteriserer de danske unge, at de på den ene side er overor-

dentligt politisk engagerede på en række niveauer, og at de tilmed over tid bliver mere engagerede, men på den anden side at dette engagement ikke er forbundet med eller fører til en politisk aktiv og involveret indstilling til samfundet.

Med ambitionen om at uddybe og nuancere resultaterne fra ICCS foretog jeg i 2017 et kvalitativt studie af mere end 50 danske unge udvalgt fra samme population. I 2017 gik disse unge nu i 9. klasse og var 15-16 år. Det kvalitative studie var designet således, at det tog udgangspunkt i de danske resultater fra ICCS herunder i den bemærkelsesværdige dobbelthed med henblik på forstå, hvilke oplevelser, forståelser og refleksioner der lå til grund for deres politiske engagement.

At få greb om denne dobbelthed er ikke kun et empirisk spørgsmål. Det danner ligeledes grundlag for et analytisk teoretisk forskningsspørgsmål. Således har denne artikel også til formål at diskutere, hvordan man kan forstå de 14-16-årige danske unge, og med hvilke begreber man kan beskrive deres politiske engagement.

Over de sidste årtier er der blandt en række forskere opstået en videnskabelig interesse for, at det moderne politiske engagement ikke entydigt kan beskrives som enten et involveret og aktivt engagement eller som fravær af engagement (Ekman og Amnå, 2012; Hooghe og Dejaeghere, 2007; Schudson, 1998). Dette har ført til en ny analytisk opmærksomhed, som bryder med den hidtil dikotomiske opfattelse af den politiske borger som enten aktiv eller passiv. Argumentet er, at grupper af unge borgere på samme tid kan være både passive og aktive. Der tales i denne sammenhæng om et præ-, potentielt, latent eller passivt politisk engagement, det vil sige et engagement, som ikke umiddelbart manifesterer sig, hvorfor den unge fremstår passiv, men potentielt vil være politisk aktiv, hvis en given politisk situation kræver det (Amnå og Ekman, 2012, 2014; Hooghe og Dejaeghere, 2007; Sveningsson, 2016). Fraværet af de unges stemmer eller aktioner i det offentlige rum kan altså i dette perspektiv dække over et stort politisk engagement på andre niveauer. Netop disse og lignende teoretiske betragtninger synes at indfange den dobbelthed, som kendetegner de danske unges politiske engagement. Således vil artiklen forfølge dette analytiske spor med henblik på yderligere at diskutere og at tilføje nye perspektiver på de danske unges politiske engagement. Artiklen vil argumentere for, at deres engagement kan beskrives ud fra denne dobbelthed og endvidere kan forstås som en art *kontraprotest*. Begrebet kontraprotest dækker over et stigende engagement, der fravælger protesten og lignende politiske aktiviteter og støtter op om de konventionelle systemer, hvorved der frigives ressourcer til nye og anderledes typer af samfundsmæssige engagementer.

Såvel passiv som aktiv

ICCS består af to dele. Dels af en kognitiv test, som tester de unges viden om politiske, sociale og demokratiske emner, dels af en spørgeskemaundersøgelse, som fokuserer på en lang række temaer inden for politisk interesse og deltagelse, politisk selvtillid og tillid til det omgivende samfund, holdninger og værdier mv. I 2016 indsamlede studiet data fra mere end 94.000 14-årige elever i 8. klasse fra cirka 3400 skoler i 24 lande. 18 af disse lande inklusiv Danmark deltog også i 2009, hvilket gør det muligt at analysere udviklingen fra 2009 til 2016.¹ I Danmark deltog cirka 6500 elever fra 185 skoler. Den følgende analyse er baseret på deskriptiv statistik med fokus på den danske stikprøve.

ICCS' kognitive test demonstrerer med al tydelighed, at de danske unge har et ganske højt videns- og forståelsesniveau både i 2009 og i 2016. Rent faktisk opnår de testens højeste resultat begge år. Testresultaterne udregnes i skalapoint ud fra Rachmodellen; det internationale gennemsnit er sat til 500 point (udregnet på baggrund af resultaterne fra 2009) (Schulz, Ainley og Fraillion, 2011; Schulz, Carstens et al., 2018). Således scorer gennemsnittet af de danske 8. klasser i 2016 586 skalapoint, hvilket er 51 skalapoint over det europæiske gennemsnit og 67 skalapoint over det internationale gennemsnit (Bruun, Lieberkind og Schunck 2018: 38; Schulz, Ainly et al., 2018). Man finder ganske vist i Danmark en af testens største spredninger mellem de mest og mindst vidende, men selv de danske unge, som klarer sig dårligt i testen, opnår væsentligt flere point end tilsvarende grupper i andre lande.

Man kan således konkludere, at de danske 14-årige har nogle unikke forudsætninger for at forstå komplicerede politiske problemstillinger og at danne selvstændige holdninger, som de kan fundere deres politiske engagement i. Testresultaterne indikerer endvidere, at viden og det engagement, som det kræver at tilegne sig viden om politiske, sociale og demokratiske emner, er afgørende for deres indstilling til samfundet.

Andre resultater i ICCS viser, at de danske unge ikke bare er vidende, men også interesserer sig for politiske emner. Til spørgsmålet, "Hvor meget interesserer du dig for politisk og sociale spørgsmål?", svarer 40 pct. af de danske unge, at de enten er *meget* eller *ret* interesserede. Dette er en lille fremgang siden 2009 (Bruun, Lieberkind og Schunck 2018: 64). I den europæiske sammenligning er Danmark kun overgået af Sverige, som opnår en andel på 44 pct. Andre studier bekræfter ligeledes, at danske borgere generelt har stor interesse for politik (Andersen og Hoff, 2001; Hooghe og Dejaeghere, 2007).

I spørgeskemadelen af ICCS undersøges en langt række faktorer, som ligger til grund for og belyser de unges politiske engagement. Med henblik på at opnå komparabilitet er gennemsnittet af landenes resultater opgjort som skalapoint

for hver af de forskellige faktorer. Hver skala er sat til et gennemsnit på 50 skalapoint udregnet på baggrund af resultaterne fra 2009 (Schulz, Carstens et al., 2018).

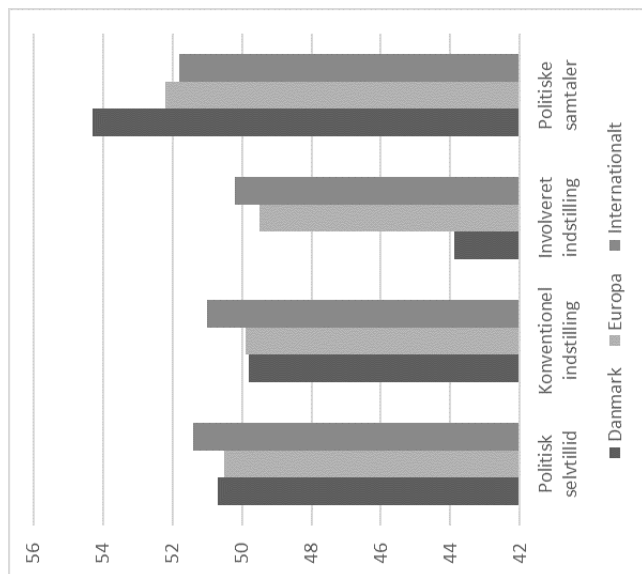
I det følgende sammenlignes gennemsnittet af de danske unge med det europæiske og internationale gennemsnit på en række af de faktorer, som blandt andre Amnå og Ekman (2014), Hooghe og Dejaeghere (2007) og Schudson (2000) peger på i deres diskussion af den passive-aktive dobbelthed. I ICCS beskrives disse faktorer som instrumenter, der undersøger 14-åriges *politiske selvtillid* (at have tillid til sig selv i forhold til at gøre sig gældende politisk), *konventionelle indstilling* (at tillægge det formelle demokratiske system, landets historie og respekten for myndighederne værdi) over for en mere aktiv og *involveret indstilling* (at deltage aktivt i protester, sociale bevægelser og lignende politiske aktiviteter) og til sidst et instrument, som ønsker at indfange, hvor meget de unge deltager i *politiske samtaler* (at tale med forældre og venner om politiske og sociale emner). Dette udvalg af instrumenter indeholder hver 4-7 spørgsmål, som tilsammen afdækker, hvad man kunne beskrive som en latentvariabel om hver af de forskellige faktorer (Bruun, Lieberkind og Schunck 2018; Schulz, Ainly et al., 2018) (se appendiks 1).

Figur 1 viser henholdsvis det danske, det europæiske og det internationale gennemsnit i skalapoint på hvert af de fire instrumenter. Figur 2 er en trendanalyse, som beskriver udviklingen fra 2009 til 2016 i skalapoint på samme instrumenter. Begge figurer trækker på statistik fra den danske og internationale rapport samt ICCS datasæt 2009 og 2016 (Bruun, Lieberkind og Schunck, 2018; ICCS Data, 2018; Schulz, Ainly et al., 2018).

Politisk deltagelse forudsætter, at borgeren har tillid til egne evner i forhold til at kunne gøre sig politisk gældende i et fællesskab (Amnå og Ekman, 2014b; Hooghe og Dejaeghere, 2007). Dette beskrives her som politisk selvtillid (*citizenship self-efficacy*). Hvis man ser bort fra Kroatien, Bulgarien og Italien, som generelt ligger højt i den europæiske sammenligning, placerer de danske unge sig på niveau med de svenske og norske lidt over det europæiske gennemsnit. Deres politiske selvtillid er ikke imponerende, og alligevel er den bedre, end hvad man kan forvente blandt unge fra de fleste andre europæiske lande. Trendanalysen viser endvidere, at de danske unge fra 2009 til 2016 har fået signifikant mere politisk selvtillid. Der ses tilsvarende en stigning blandt de deltagende europæiske lande og internationalt (Schulz, Ainly et al., 2018: 83).

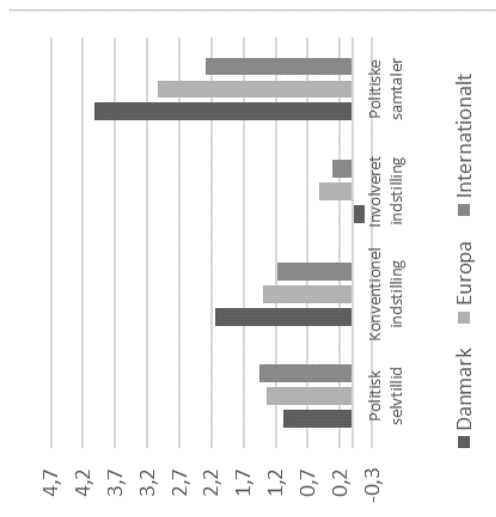
Den samme analyse kan laves af den konventionelle indstilling til borgeren, det vil sige af den borgerindstilling, som støtter op om og har tillid til det nuværende system. Igen er de danske unge lidt over det europæiske gennemsnit, hvis man ser bort fra lande som Kroatien og Italien. Det af de seks spørgsmål

Figur 1: 14-åriges politiske selvtilid, borgerindstillinger og politiske samtaler

Note: Opgjort i skalascores; baseret på data fra ICCS 2016 (Bruun, Lieberkind og Schunck, 2018; ICCS Data, 2018; Schulz et al., 2018).

Figur 2: Udviklingen fra 2009 til 2016 i 14-åriges politiske selvtilid, borgerindstillinger og politiske samtaler

Note: Opgjort i skalascores; baseret på data fra ICCS 2009 og 2016 (Bruun, Lieberkind og Schunck, 2018; ICCS Data, 2018; Schulz et al., 2018).

om den konventionelle indstilling, som har størst tilslutning blandt de danske unge i den internationale sammenligning, er *at udvise respekt for myndighederne*; så godt som alle mener, at dette er *meget* eller *ret vigtigt* (92 pct.), hvilket er undersøgelsens næststørste andel. Trendanalysen viser endvidere, at de danske unge ikke bare er konventionelle, men at de i disse år bliver signifikant mere konventionelle og endda i et højere tempo end de fleste andre (Schulz, Ainly et al., 2018: 117). Rent faktisk der er meget i materialet, som bekræfter, at de unge støtter op om det konventionelle system, tidens demokratiske orden og den førte politik. De ønsker i høj grad at overholde loven, har stor tillid til systemets bærende institutioner (Bruun, Lieberkind og Schunck, 2018: 132) og i øvrigt til andre mennesker (Bruun, Lieberkind og Schunck, 2018: 137).

Resultaterne ændrer derimod radikalt karakter, når de danske unges identifikation med den involverede borgers indstillinger undersøges. Disse indstillinger er kendetegnet ved, at borgeren tillægger den aktive deltagelse i protester og lignende politiske aktiviteter en vigtig og afgørende betydning. Dette beskrives også i litteraturen som forskellige former for ukonventionel politisk deltagelse eller ekstraparlamentarisk deltagelse (Husted, 2015; Pachi og Barrett, 2012; Pitti, 2018). Rent faktisk opnår de danske unge undersøgelsens absolut laveste resultat både i 2016 og 2009. Det er således ikke den aktive handling, det involverede borgersyn eller protesten over for, kritikken af eller det alternative perspektiv på det politiske system, som er drivende for de unges politiske engagement. Spørges de danske unge tilsvarende, om de vil deltage i civilulydige aktiviteter, findes undersøgelsens allermindste andele i Danmark (Bruun, Lieberkind og Schunck, 2018).

Analyseres sammenhængen til faktorer som viden og politiske interesse, er de ganske små blandt de danske unge (Bruun, Lieberkind og Schunck, 2018: 120). Meget tyder på, at de som en samlet gruppe er overordentligt forbeholdende over for at deltage i protester og lignende aktiviteter. Hvor man ser en fremgang fra 2009 til 2016 i langt de fleste andre europæiske lande, kan der registreres en lille, dog ikke signifikant, tilbagegang blandt de danske unges indstilling til at involvere sig aktivt i samfundet.

I modsætning til den meget lille forventning om at involvere sig i protester eller lignende politiske aktiviteter tilkendegiver de danske unge en iøjnefaldende engageret tilgang til de spørgsmål, som vedrører politiske samtaler med venner og forældre. Gennemsnittet af danske 14-årige opnår rent faktisk undersøgelsens højeste resultat. Trendanalysen viser endvidere, at unge i disse år generelt bliver signifikant mere engagerede i politiske samtaler, men at udviklingen fra 2009 til 2016 er særlig markant i Danmark. Udviklingen i Danmark er signifikant med hele 4 skalapoint, hvilket er et niveau, man sjældent ser i ICCS

(Schulz, Ainly et al., 2018: 80). Andre instrumenter i ICCS, som mere specifikt undersøger debatklimaet i skolernes klasserum, giver samme resultat og vidner ligeledes om en særlig engageret samtale- og debatkultur blandt de danske 8. klasser (Bruun, Lieberkind og Schunck, 2018: 180; Schulz, Ainly et al., 2018).

På de 63 spørgsmål i spørgeskemadelen, som specifikt vedrører deltagelse og dens forskellige former (konventionel og ikke-konventionel deltagelse, søgeviden, samtaler mv.), bekræftes det, at de danske unge har en gennemgående passiv attitude sammenlignet med unge fra de andre lande. På langt de fleste spørgsmål (ca. 2/3) placerer de danske unge sig i den halvdel af unge, som har færrest positive tilkendegivelser. Det udelukker dog ikke, at der er – om end få – områder, hvor de danske unge demonstrerer konkret og stor vilje til at deltage. Disse områder vedrører, som vi allerede har set, politiske samtaler, men også forskellige former for konventionelle aktiviteter: stemme til valg (Folketinget, Europaparlamentet, kommunalvalg), at melde sig ind i en fagforening og aktivt følge med i nyheder.

På baggrund af ICCS kan man således konkludere, at de danske unge demonstrerer en bemærkelsesværdig dobbelthed i forhold til det politiske engagement. Som udgangspunkt fremstår de passive, da de ikke abonnerer på den involverede borgers aktive og protestende samfundsengagement. Men at konkludere at disse unge er uengagerede eller desillusionerede, er der ikke belæg for i datamaterialet. Tværtimod står det klart, at de danske unge i et komparativt perspektiv rent faktisk engagerer sig. Mange resultater peger på, at de er overordentligt politisk engagerede sammenlignet med andre unge på en række niveauer. Det drejer sig blandt andet om det engagement, som det at tilegne sig viden om politiske, sociale og demokratiske emner forudsætter, de danske unges interesse for politiske og sociale spørgsmål samt deres kontinuerlige engagement i politiske samtaler med venner, forældre og klassen.

At være bystander

I forlængelse af ICCS 2016 gennemførte jeg året efter en større kvalitativ undersøgelse af 51 15-16-årige fra samme population af elever, som stikprøven fra ICCS repræsenterer, fordelt på forskellige boligsociale områder. Interviewene er tilrettelagt således, at de dels skulle sikre en åben og eksplorativ tilgang til interviewpersonerne, da en intention var at identificere nye engagementsformer, dels skulle belyse og nuancere en række af de bemærkelsesværdige resultater, som ICCS havde vist, herunder de unges lave engagement i forhold politisk deltagelse og alligevel stigende interesse for politiske og sociale spørgsmål. Interviewene er baseret på en model, der kombinerer en poststrukturalistisk tilgang med en mere klassisk interaktionisme med særligt fokus på, hvordan interviewper-

sonerne beskriver sig selv i relation til venner, familie, skole og samfund, og hvordan de skaber *storylines* og subjektpositioner i forhold til politiske og sociale emner (Butler, 2005; Corbin og Morse, 2003; Davies, 2006; Gubrium og Holstein, 2003; Järvinen, 2005; Søndergaard, 2002).

I interviewene står det klart, at disse 15-16-årige er endog meget engagerede i politiske og sociale emner. Spørges der direkte til deres interesse for politik, er de som regel forbeholdende, men når de politiske og sociale emner kommer på bordet, bliver de reflekterende og engagerede. Som en bemærkelsesværdig modvægt til dette engagement er det lige så klart, at de ikke ønsker, forventer eller ser et behov for at handle aktivt i forhold til tidens politiske spørgsmål og da slet ikke at protestere. Som først en almindelig dreng fra en mellemstor provinsby, derefter en pige fra en stor by og sidst en pige fra et velhavende område repræsentativt for gruppen af interviewpersoner siger:

Aktioner, ikke. Det, det har jeg ikke lyst til. Så synes jeg faktisk, det er forkert. På en måde så kan jeg godt lide det, fordi det er en støtte, det hjælper måske lidt med at overbevise nogen, men jeg synes stadigvæk, det er ikke okay (dreng fra en mellemstor provinsby).

Jeg prøver at engagere mig i diskussioner, men der er ikke nogen ting, som jeg sådan direkte gør (pige fra en stor by).

Jeg tror ikke, altså jeg tror, jeg vil være mere en sådan en bystander for at være helt ærlig (pige fra et velhavende område).

Den gennemgående forklaring på, hvorfor de ikke ønsker at deltage i protester, aktioner og lignende politiske aktiviteter er grundlæggende, at det er uklart for dem, hvilket formål en protest eller politisk aktivitet skal tjene. I deres reflekterede svar udelukker de ikke, at protesten kan komme på tale, men deres opfattelse er, at protesten eller den politiske aktivitet ikke kan levere et modsvar til tidens udfordringer. De nævner i flæng: klima, miljø, fattigdom, ulighed, kvinderettigheder, homoseksuelles rettigheder, udlændingepolitik, uddannelse, vegetarisme, sundhed, Trump mv.

Protesten og den politiske aktivitet synes ikke at understøtte deres samfundsmæssige engagement. "Vi bor jo i Danmark", som de gentagne gange svarede, når jeg virkelig prøvede at få dem til at overveje muligheden for at være direkte og aktivt deltagende. To piger fra henholdsvis et boligsocialt område i udkanten af en stor by og en lille by på landet siger:

Dansk politik, det diskuterer vi meget, men lige der lytter jeg ikke så meget efter, fordi jeg føler ikke, fordi jeg er glad for, at vi bor i Danmark. Fordi vi har et demokrati her, og det er meget bedre end at leve andre steder (pige fra et boligsocialt område).

Også fordi jeg synes, at Danmark har et megagodt samfund og sådan noget, så der er slet ikke noget, som jeg tænker, okay, det her skal vi have ændret (pige fra en landsby).

Tidens politiske, ideologiske og sociale orden er så genkendelig for dem, at behovet for en alternativ politisk markering ikke forekommer som en interessant eller vedkommende mulighed for dem. Deres støtte til, hvad der ovenfor er beskrevet som det konventionelle system, er på tværs af deres forskellige baggrunde bemærkelsesværdig konsekvent. Tilliden, støtten og tiltroen til det danske system er ikke en naiv tiltro. Den fremstår som en reflekteret holdning, et aktivt politisk valg, som også – måske først og fremmest – er en konsekvens af tidens politiske situation og dens ugennekskelige karakter. En pige fra et villakvarter formulerer det således:

Jeg har det sådan lidt fx med det politik, som vi har her i Danmark og alle vores partier. Altså, det interesserer mig selvfølgelig ... men jeg føler, hvor jeg står nu, at jeg ikke kan gøre noget alligevel mod noget som helst, så jeg kan jo lige så godt bare sætte mig tilbage og kigge på, hvad er sker (pige fra et villakvarter).

Pigen i citatet ovenfor forklarer endvidere, at det kan være svært at vælge politisk side, da der kan komme forslag fra begge fløje, som hun siger: ”som jeg egentlig synes er ret fede”. Beck (1997), Giddens (1994) og andre beskriver som bekendt, hvorledes de politiske og ideologiske modstillinger er blevet uklare og dermed vanskelige at indtage som borger. I interviewpersonernes vokabular forbindes politik med parlamentarisme og højre/venstre-modstillinger, men det er tydeligt at se i materialet, at de ikke selv kan relatere sig til dette eller se en substantiel samfundsmening med partipolitikernes retoriske kampe. Blandt mange andre siger en pige fra en forstad med mange boligsociale byggerier:

Altså, jeg synes egentlig på det politiske ikke, vi har nogle specielt gode politikere lige nu ... men jeg synes jo, vi har et fantastisk land i Danmark. Når man sammenligner os med andre, så kan jeg ikke forstå, at man går og brokker sig ... Altså tit kan det være svært at forstå, hvad det er de egentligt mener ... Fordi så siger de noget, og så kan de ikke lige få det igennem. Og så bliver de enige med

nogle andre, og så mener de lige pludselig det modsatte, fordi så kan de få sat det igennem ... Altså, så jeg synes, det er lidt svært nogle gange at finde ud af, hvad man egentlig har lyst til at stemme (pige fra en forstad).

De er som udgangspunkt "beyond left and right", som Giddens (1994) ville sige, og netop denne postpolitiske logik gør de politiske positioner uklare og dermed vanskelige som borger at identificere sig med.

Denne postpolitiske logik, som gennemsyrrer interviewpersonernes politiske refleksioner, kritiseres af blandt andre Rancière (1999) og Mouffe (2005) for at ophæve borgernes mulighed for at handle og agere politisk. Rancière og Mouffe kan måske forklare dele af interviewpersonernes forbeholdne indstilling over for at protestere og deltage i politiske aktiviteter, men det er ikke et udtryk for, at de unge er hverken desillusionerede eller uengagerede. Tværtimod bekræfter de mange interview, at engagementet er vedholdende og stort måske netop som et resultat af de logikker, som Rancière og Mouffe advarer imod. Det er interessant at se, at deres politiske engagement har et lidt andet afsæt og fokus, end hvad de traditionelle ideologiske positioner og den almindelige parlamentarisme forudsætter.

De unges accept af det danske system er markant, men omvendt giver materialet hele tiden et indtryk af, at deres engagement ikke kun kommer til udtryk som viden, interesse og ønske om at tale og diskutere politiske og sociale emner. Deres engagement viser sig også som en lede ved politikernes måder at agere i systemet på og som en overbevisning om, at systemet kan blive bedre inden for systemets egne logikker og betingelser. Grundlæggende er deres politiske engagement situeret i mere nære, intime og trygge omgivelser og typisk uafhængigt af offentlighedens perspektiv. Gennemgående emner er respekten for hinanden, accepten af omgivelsernes ubalancer, egne og andres omstillinger til samtiden og fremtiden, moralsk indignation over uretfærdigheder, men også alternative opfattelser af forholdet mellem individualitet og socialitet, det private og det offentlige er dominerende blandt de interviewede unge.

Det latente engagement

Der er andre studier, som peger på, at indbyggerne i Skandinavien sammenlignet med indbyggerne i andre europæiske lande har stor interesse for politik, men samtidig ikke i samme grad abonnerer på en aktiv og indirekte deltagende indstilling (Amnå og Zetterberg, 2010; Andersen og Hoff, 2001; Oser og Hooghe, 2013). Ikke desto mindre har der været få teoretiske forsøg på at analysere og konceptualisere denne dobbelthed, at man som borger kan være passiv og alligevel engageret. Disse nye analytiske interesser bygger på den antagelse,

at der eksisterer en latent form for politisk deltagelse blandt særligt unge borgere (Amnå og Ekman, 2012, 2014).

Den teoretiske antagelse stammer oprindeligt fra Michael Schudsons (1998, 2000) beskrivelse af "the monitorial citizen". Denne borgertype er konciperet i en amerikansk kontekst som et alternativ til de mange pessimistiske analyser af tidernes moralske forfald, tabet af traditionelle dyder og en uengageret passivitet blandt borgerne. Den monitorerende borgerfigur er et analytisk forsøg på at gøre opmærksom på andre og legitime måder at være borger på. Schudson argumenterer for, at borgerens umiddelbart passive attitude ikke må forveksles med en "*laid-back*" model:

It implies that they should be informed enough and alert enough to identify danger to their personal good and danger to the public good. When such danger appears on the horizon, they should have the resources ... to jump into the political fray and make a lot of noise (Schudson, 2000: 17).

The monitorial citizen besidder rent faktisk handlekraft og ressourcer i form af viden, evner og adgange til indflydelse, også selvom denne borger umiddelbart forholder sig passivt og ikke deltager kontinuerligt i politiske aktiviteter. Borgeren indtager således en monitorerende og anticiperende position og er derfor ikke genkendelig ud fra de traditionelle kategorier for aktiv politisk deltagelse i den offentlige sfære.

Denne borgertype er på standby, som Amnå and Ekman (2014) finder empirisk belæg for at antage ud fra deres studie af unge svenskere. De beskriver deres variant af denne borgerfigur som *the standby citizen*:

All in all, standby citizens are those who stay alert, keep themselves informed about politics, and are willing and able to participate if needed. In short, they can be seen as potential political participants (Amnå og Ekman, 2014: 271)

Disse analytiske perspektiver antager for det første, at den umiddelbart passive borger ikke kan betragtes ud fra kategorier, som fokuserer på dennes konkrete og faktiske politiske deltagelse. Borgeren er potentielt aktiv og vil deltage, hvis der opstår et særligt eller ekstraordinært behov for intervention (Amnå og Ekman, 2014; Hooghe og Dejaeghere, 2007: 250). Indtil da forholder borgeren sig passivt.

At de unge er passive i den offentlige sfære, betyder ikke nødvendigvis, at den unge standby-borger forholder sig passivt i private sfærer. Tværtimod tager standby-borgeren del i politiske diskussioner med venner og familie, hvilket

Amnå og Ekman (2014: 270) forstår som en del af deres forberedelse til fremtidig handling i samfundet.

Når det politiske engagement er latent, er det netop, fordi det er nærværende for offentligheden – agtpågivende – uden dog at være konkret og manifest. Engagementet udgør et ”reservoir”, som Ekman og Amnå (2012: 297) siger. Herfra kan engagementet løfte sig fra sin private og passive dvale og danne grundlag for konkret deltagelse og således den type offentlig manifestation, som man kender fra den republikanske tradition fra Machiavelli over Jean-Jacques Rousseau til Hannah Arendt (Hansen, 2010; Popp-Madsen, 2014). Det er hermed, at Amnå og Ekman (2014: 262) argumenterer for, at standby-borgeren udgør et aktiv for demokratiet. Man kan beskrive det latente eller potentielle politiske engagement som en *passiv-aktiv* attitude.

Dette analytiske greb kan hjælpe os med at forklare, at den umiddelbare passive indstilling, som er særlig markant blandt de danske unge ud fra både ICCS og mit kvalitative studie, ikke er et udtryk for en desillusioneret og uengageret attitude. De unges bemærkelsesværdigt lave identifikation med den involverede og protesterende indstilling dækker rent faktisk over stor viden, interesse, politisk selvtillid, og som også Amnå og Ekman analyserer, en stor interesse for at tale om og diskutere politiske emner i trygge, intime og private sfærer (venner, familie og klassen). Der er en klar parallelitet mellem det empiriske materiale her og så Schudsons, Hooghes og Amnås empiriske og teoretiske analyser. En delkonklusion er således, at de unges forbeholdne indstilling over for at protestere og på andre måder give deres synspunkter til kende i det offentlige rum ikke kan betragtes som en mangel på demokratisk dannelse eller som et demokratisk problem. Den umiddelbart passive indstilling dækker derimod over en passiv-aktiv attitude, hvor forbeholdet over for kontinuerlig involvering ifølge Amnå og Ekman skaber desto bedre betingelser for at opbygge ressourcer, et reservoir, i forhold til konkret offentlig deltagelse. Måske er det netop dette potentielle engagement, som manifesterede sig blandt unge ved klimastrejkerne i 2018-19.

Når det her ikke er muligt at følge Schudsons, Hooghes, Amnås og andres analyser længere end hertil, skyldes det, at de i deres antagelser privilegerer det aktive, direkte og offentlige engagement. På trods af at de ønsker at bryde med den traditionelle dikotomi mellem den passive og den aktive borger, holder de fast i, hvad man kunne beskrive som den republikanske præmis om, at engagementet skal manifestere sig offentligt for at være et genuint politisk engagement. Hannah Arendt beskriver den republikanske fordring eksemplarisk, når hun siger, at de private og mere intime samtaler, handlinger og refleksioner bør ”afprivatiseres eller afindividualiseres på en måde, så de kan indlemmes i offent-

ligheden" (Arendt, 2017: 73) og dermed gøres "fælles for os alle og afgrænset fra vores private plads i den" (Arendt, 2017: 75).

I Schudsons, Hooghes og Amnås perspektiv er det passive og det aktive netop temporalt forskudt, ligesom retningen og hierarkiet mellem det passive og det aktive er klart, først latent og passivt så manifest og aktivt. Deres antagelser giver således den republikanske og aktive politiske deltagelse i det offentlige analytisk forrang, dog med den modifikation at den umiddelbare passivitet ikke dikotomisk udelukker aktivitet, det vil sige udelukker offentlig politisk handling. Den monitorerende borger og standby-borgeren er således som udgangspunkt sat ud af spil i forhold til det politiske fællesskab, sat på standby (Amnå og Ekman, 2014), eller som Hooghe and Dejaeghere (2007) og Schudson (1998, 2000) siger, borgeren undgår kontinuerlig politisk deltagelse. Det særlige kendetegn ved denne gruppe borgeres politiske engagement består således i, at de er vidende, oplyste og beredte med henblik på handling: "*the readiness or willingness to take action*" (Ekman og Amnå, 2012: 297).

En begrænsning ved deres analyser er, at denne beredthed – parathed eller vilje til at handle – som kendetegner denne gruppe af passivt-aktive borgere ikke nødvendigvis fører til handling, hvis der opstår et særligt behov for offentlig intervention, som de hævder. For så vidt er argumentet et postulat om, at viden, interesser, selvtillid og mange private samtaler rent faktisk eller potentielt kan, skal eller ønskes at blive omsat til politisk handling. Hermed negligerer deres analytiske greb den mulighed, at de unge kunne abonnere på et politisk engagement, der ikke har som intention at gøre politiske artikulationer gældende, eller at de på anden måde ikke nærer et ønske om at protestere offentligt. Spørgsmålet er med andre ord, om de unges umiddelbart passive attitude kan forstås som et latent eller potentielt engagement for handling, eller om man snarere skal forstå denne umiddelbare passivitet – de unges forbeholdende indstilling over for at involvere sig i protester eller lignende politiske aktiviteter – som en særlig måde at være politisk engageret på, en særlig form for politisk engagement?

Datasættet fra ICCS samt det kvalitative studie indikerer ikke alene, at denne generation født i starten af 00'erne har det kontinuerlige engagement, som det kræver for at tilegne sig viden om politiske, sociale og demokratiske emner, at de er interesseret i politiske og sociale spørgsmål, og at de danske unge udgør det gennemsnit af unge, som hyppigst deltager i politiske samtaler. Resultaterne viser endvidere, at de unge af forskellige grunde investerer i det konventionelle system. Nok kan Schudsons, Hooghes og Amnås analyser lede os på sporet af det politiske engagement, som overskygges af de unges manglende vilje til at involvere sig i protester og lignende politiske aktiviteter, men de synes at overse,

at det politiske engagement kan være funderet i andre logikker og mønstre, som bryder med den republikanske intention om offentlig deltagelse. I den empiri, som anvendes her, er et gennemgående mønster, at de unges store viden, interesse, politiske selvtillid og politiske samtaler viser sig som et kontinuerligt samfundsmæssigt engagement. Dette engagement er ikke blot udtryk for en monitorerende eller standby-position, der som udgangspunkt er sat ud af spil, og som afventer omverdenens påkaldelse. Det fremstår snarere som et engagement, hvis grund og mål ikke er funderet i den republikanske forventning om offentliggørelse. I det kvalitative studie står det klart, at de unges påholdende afvisning af protestaktiviteten samt støtte til det konventionelle system i sig selv er et udtryk for et aktivt og et kontinuerligt politisk engagement.

Kontraprotest

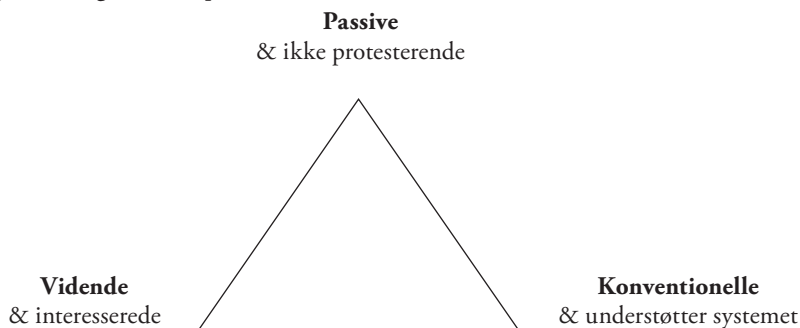
Artiklens analyser viser, at vi i disse år ser en stigende tendens til, at generationen af unge født i 00'erne har et politisk passivt-aktivt engagement. Denne umiddelbart selvmodsigende formulering – at være både passiv og aktiv – dækker over en række bemærkelsesværdige empiriske fund, hvor der her ikke har været mulighed for at gå i dybden med alle, som understøtter og nuancerer kompleksiteten i dette dobbelttydige engagement.

I et kritisk perspektiv kunne man hævde, at de unge er så tilpassede tidens ideologiske orden, at de passivt, ureflekteret eller måske ligefrem desillusioneret underlægger sig den. Dette vil stå i stærk kontrast til analysen af de unges viden, interesse og politiske selvtillid. Et optimistisk perspektiv ville lægge vægt på deres store engagement og de mange initiativer og bevægelser, der i disse år blomstrer op blandt grupper af unge, fx klimastrejkerne. Heller ikke dette kan forenes med analyserne, som peger på, at langt de fleste unge har en yderst forbeholden indstilling over for at involvere sig i protester og lignende politiske aktiviteter. Begge perspektiver overser den dynamik, som viser sig ved, at disse unge er både passive & ikke protesterende, vidende & interesserede og konventionelle & understøtter systemet (se figur 3).

Det er i denne sammenhæng, at man kan tale om kontraprotest, det vil sige som en bestemt måde at være politisk engageret på, der suspenderer betydning af protesten og den alternative politiske markering for at frigive ressourcer til andre samfundsenheder.

I litteraturen om kontrarevolution forbindes præfikset ”kontra” ofte med kapitalismens, fascismens, nazismens og populismens modstand over for den forudgående revolution af samfundet (Bolt, 2017; Korsch, 1973; Marcuse, 1972; Rensmann, 2017). Andre peger på, at det er uklart i et historisk perspektiv, hvem der egentlig er de revolutionære og kontrarevolutionære (Weber, 1974).

Figur 3: Unges kontraprotest

Her skal "kontra" ikke opfattes så radikalt, men blot betegne det forhold, at kritik og protest ikke længere har samme progressive og subversive potentiale som tidligere. Eller som Boltanski og Chiapello (2007) er inde på, at protest og kritik allerede er en integreret del af det konventionelle systems selvopretholdelse. Det er netop uklart ifølge de unge, hvilket formål kritikken og protesten tjener. De unge udelukker for så vidt ikke protesten som mulighed, men protestens logik og formål understøtter som udgangspunkt ikke deres holdninger og værdier.

Anskues de unges umiddelbart passive engagement som en kontraprotest, får vi for det første en forklaring på, at de unges politiske deltagelse ikke er på standby, men at de rent faktisk kontinuerligt deltager i det politiske fællesskab. De er ikke midlertidigt sat ud af spil, som Amnå og Ekman hævder. De engagerer sig for så vidt, at viden, interesse, politiske samtaler og det at støtte op om det konventionelle system, kan betragtes som et politisk engagement. For det andet får man en indsigt i, at de unges engagement har det til fælles med det kontrarevolutionære moment, som blandt andre Korsch (1973) siger, at kontrarevolutionen er en konsekvens af en historisk situation. Kontrarevolutionen er således ikke en simpel tilbagevenden til de prærevolutionære logikker og systemer. Kontrarevolutionen er reaktionær, for så vidt at den er mod protestens og revolutionens dramatiske omvæltninger, og transformerende, i den forstand at den videreudvikler det konventionelle system inden for systemets egne betingelser. I den forstand handler det ikke om at fjerne eliterne eller omvælte systemet, men om at kræve handling fra systemets side og magthaverne (Swynghedouw, 2018). Dette beskriver Gramsci ifølge Adam David Morton (2007) som en "passiv revolution", en bevægelse, hvor transformationen kommer inden for system egne logikker og styrker det, ved at det tager folkelige krav alvorligt. Gramscis pointe er, at dette ikke forudsætter aktiv deltagelse om end et

vist engagement (Morton, 2007: 63ff). Kontrarevolutionen kan således have ganske stor transformativ betydning; man må ifølge Korch og andre betragte dette "kontra" som en tilbagevendende for at komme videre og frem. Dette er ligeledes Mouffes analyse.

Mouffe (2018) argumenterer i lyset af tidens postpolitiske logikker – at der grundlæggende ikke eksisterer alternativer til det dominerende politiske system – for en (venstre)populisme som en art kontrarevolution. Hermed mener hun netop en tilbagevenden (fra det postpolitiske) til det politiske. Det afgørende ved Mouffes analyse er i denne sammenhæng ikke forsøget på at revitalisere venstrefløjen, men derimod den analytiske ambition om at identificere en bestemt måde at engagere sig politik på i en postrevolutionær æra. Netop Mouffes analytiske blik for det politiske engagements forandrede mulighedsbetingelser og nye ansigter artikuleret som kontrarevolution er ekstremt genkendeligt i forhold til de unges politiske engagement og deres kontraprotest.

Med analysekategorien kontraprotest bliver det ikke kun muligt at indbefatte den postpolitiske tid, som de unge er opvokset i, og at kritikken og protesten har vanskelige vilkår i disse årtier, men også begrundelsen og behovet for nye og anderledes måder at være politisk engageret på i dag.

Denne artikel har såvel et empirisk som et teoretisk sigte. Et empirisk formål har været at vise, at de danske 14-16-åriges politiske engagement består i en bemærkelsesværdigt dobbeltheden, som siger, at de unge har vanskeligt ved at identificere sig med det involverende og protesterende samfundsengagement, men ikke desto mindre har et stort og stigende politisk engagement. Et teoretisk formål har været at diskutere og demonstrere, at netop dette stigende politiske engagement kan forstås som en art kontraprotest. De unges kontraprotest må udover at blive opfattet som et reelt politisk engagement for fællesskabet også betragtes som en bestemt form for politisk engagement, der er funderet i "det politiskes" (Mouffe, 2005) ændrede betingelser. Umiddelbart kan dette fremstå som et reaktionært projekt, hvilket det formodentlig også er inden for rammerne af tidlige tiders ideologiske kampe. I hvert fald er det vanskeligt at identificere det progressive, kritiske og aktivistiske projekt, som de venstreorienterede unge byggede op gennem 60'erne og 70'erne (Inglehart, 1971; Nielsen, 2015; Putnam, 2000). Man må dog ikke tage fejl af denne gruppe af unges kontraprotest. Det dækker over et stort og stigende engagement, som ud fra postpolitiske logikker både støtter op om og transformerer det konventionelle system. Kontraprotesten forhindrer ikke, at de unge ikke vil deltage i protester og lignende politiske aktiviteter, som fx i klimastrejker, hvilket de unge ligeledes tilkendegiver i det kvalitative materiale, men kontraprotesten synes at være vanskelig at forene med et mere radikalt opgør med systemet.

Supplerende materiale

Supplerede materiale til artiklen findes på www.politica.dk.

Note

1. I 2016 (og 2009 med *) deltog: Belgien*, Bulgarien*, Chile*, Colombia*, Danmark*, Dominikanske Republik*, Estland*, Finland*, Holland, Hongkong, Italien*, Kroatien, Letland*, Litauen*, Malta*, Mexico*, Norge*, Peru, Rusland*, Slovenien*, Sverige*, Sydkorea, Taiwan*, Tyskland.

Litteratur

- Amnå, Erik og Joakim Ekman (2014). Standby citizens: Diverse faces of political passivity. *European Political Science Review: EPSR* 6 (2): 261-281.
- Amnå, Erik og Pär Zetterberg (2010). A political science perspective on socialization research: Young Nordic citizens in a comparative light, pp. 43-65 i Lonnie R. Sherrod, Judith Torney-Purta og Constance A. Flanagan (red.), *Handbook of Research on Civic Engagement in Youth*. Hoboken: John Wiley & Sons, Inc.
- Andersen, Jørgen Goul og Jens Hoff (2001). *Democracy and Citizenship in Scandinavia*. London: Palgrave Macmillan.
- Arendt, Hannah (2017). *Menneskets vilkår*. København: Gyldendal.
- Beck, Ulrich (1997). *Risikosamfundet: På vej mod en ny modernitet*. København: Hans Reitzel.
- Bolt, Mikkel (2017). *Trumps kontrarevolution*. København: Nemo.
- Boltanski, Luc og Eve Chiapello (2007). *The New Spirit of Capitalism*. London: Verso.
- Briggs, Jacqueline (2017). *Young People and Political Participation Teen Players*. London: Palgrave Macmillan UK.
- Bruun, Jens, Jonas Lieberkind og Heidi Bay Schunck (2018). *Unge, skole og demokrati: Hovedresultater af ICCS 2016*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Butler, Judith (2005). *Giving an Account of Oneself*. New York: Fordham University Press.
- Corbin, Juliet og Janice M. Morse (2003). The unstructured interactive interview: Issues of reciprocity and risks when dealing with sensitive topics. *Qualitative Inquiry* 9 (3): 335-354.
- Davies, Bronwyn (2006). Subjectification: The relevance of Butler's analysis for education. *British Journal of Sociology of Education* 27 (4): 425-438.
- Ekman, Joakim og Erik Amnå (2012). Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human Affairs* 22 (3): 283-300.

- Giddens, Anthony (1994). *Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics*. Oxford: Polity Press.
- Gubrium, Jaber F. og James A. Holstein (2003). *Postmodern Interviewing*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Hansen, Mogens Herman (2010). *Demokrati som styreform og som ideologi*. København: Museum Tusculanums Forlag.
- Hooghe, Marc og Yves Dejaeghere (2007). Does the “monitorial citizen” exist? An empirical investigation into the occurrence of postmodern forms of citizenship in the Nordic countries. *Scandinavian Political Studies* 30 (2): 249-271.
- Husted, Emil (2015). Organiseringen af alternativ politisk deltagelse: Udkast til en typologi. *Politik* 18 (3): 13-23.
- ICCS Data (2018). <https://www.iea.nl/data-tools/repository/iccs>
- Inglehart, Ronald (1971). The silent revolution in Europe: Intergenerational change in post-industrial societies. *The American Political Science Review* 65 (4): 991-1017.
- Järvinen, Margaretha (2005). Interview i en interaktionistisk begrebsramme, i Margaretha Järvinen og Nanna Mik-Meyer (red.), *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv: Interview, observationer og dokumenter*. København: Hans Reitzel.
- Korsch, Karl (1973). *Staten og kontrarevolutionen: udvalgte artikler 1929-1950*. København: Jørgen Paludan.
- Marcuse, Herbert (1972). *Counterrevolution and Revolt*. Boston: Beacon Press.
- Melo, Daniela F. og Daniel Stockemer (2012). Age and political participation in Germany, France and the UK: A comparative analysis. *Comparative European Politics* 12 (1): 33-53.
- Morton, Adam David (2007). *Unravelling Gramsci: Hegemony and Passive Revolution in the Global Political Economy*. London: Pluto Press.
- Mouffe, Chantal (2005). *On the Political*. Abingdon: Routledge.
- Mouffe, Chantal (2018). *For a Left Populism*. London: Verso.
- Nielsen, Knud Holt (2015). *Eleveoprør og studenteroprør i Danmark: Protestaktiviteter blandt lærlinge, elever og studerende 1960-2014*. København: KULT.
- Oser, Jennifer og Marc Hooghe (2013). The evolution of citizenship norms among Scandinavian adolescents, 1999-2009. *Scandinavian Political Studies* 36 (4): 320-346.
- Pachi, Dinitra og Martyn Barrett (2012). Perceived effectiveness of conventional, non-conventional and civic forms of participation among minority and majority youth. *Postdisciplinary Humanities & Social Sciences Quarterly* 22 (3): 345-359.
- Pitti, Ilaria (2018). *Youth and Unconventional Political Engagement*. Cham: Springer International Publishing.

- Popp-Madsen, Benjamin Ask (2014). Debatterende eller besluttende offentlighed? Om demokrati, offentlighed og den konstituerende magt hos Carl Schmitt og Hannah Arendt. *Slagmark* 69: 35-51.
- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rancière, Jacques (1999). *Disagreement: Politics and Philosophy*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Rensmann, Lars (2017). The noisy counter-revolution: Understanding the cultural conditions and dynamics of populist politics in Europe in the digital age. *Politics and Governance* 5 (4): 123-135.
- Schudson, Michael (1998). *The Good Citizen: A History of American Civic Life*. New York: Martin Kessler Books.
- Schudson, Michael (2000). Good citizens and bad history: Today's political ideals in historical perspective. *The Communication Review* 4 (1): 1-19.
- Schulz, Wolfram, John Ainley og Julian Fraillon (2011). *ICCS 2009 Technical Report*. Amsterdam: International Association for the Evaluation of Educational Achievement.
- Schulz, Wolfram, John Ainley, Julian Fraillon, Bruno Losito, Gabriella Agrusti og Tim Friedman (2018). *Becoming Citizens in a Changing World: IEA International Civic and Citizenship Education Study 2016 International Report*. Amsterdam: Springer.
- Schulz, Wolfram, Ralf Carstens, Bruno Losito og Julian Fraillon (2018). *ICCS 2016 Technical Report*. Amsterdam: International Association for the Evaluation of Educational Achievement.
- Sloam, James (2016). Youth political participation in Europe. A new participatory landscape, pp. 287-294 i Andy Furlong (red.), *Routledge Handbook of Youth and Young Adulthood*. New York: Routledge.
- Stolle, Dietlind og Marc Hooghe (2011). Shifting inequalities: Patterns of exclusion and inclusion in emerging forms of political participation. *European Societies* 13 (1): 119-142.
- Sveningsson, Malin (2016). "I wouldn't have what it takes": Young Swedes' understandings of political participation. *Young* 24 (2): 139-156.
- Swyngedouw, Erik (2018). *Promises of the Political: Insurgent Cities in a Post-Political Environment*. Cambridge: The MIT Press.
- Søndergaard, Dorthe Marie (2002). Poststructuralist approaches to empirical analysis. *International Journal of Qualitative Studies in Education* 15 (2): 187-204.
- Weber, Eugen (1974). Revolution? Counterrevolution? What revolution? *Journal of Contemporary History* 9 (2): 3-47.

Nanna Vestergaard Ahrensberg, Kirstine Mathilde Hansen og
Kristian Kriegbaum Jensen

Politisk effektivitetsfølelse og politisk tillid blandt efterkommere: betydningen af opfattet offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge

Hvordan påvirkes den politiske integration af etniske minoriteter, når de oplever et politisk klima med udbredt modvilje over for ikkevestlig indvandring? Dette vigtige, men underbelyste spørgsmål undersøges gennem et unikt dansk survey fra 2018 blandt 20- til 30-årige efterkommere og en kontrolgruppe med dansk oprindelse. Undersøgelsen går videre end tidligere studier og analyserer sammenhængen mellem de unge voksnes egen opfattelse af offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge og deres politiske effektivitetsfølelse samt politiske tillid. Analysen viser en markant stærkere sammenhæng blandt muslimske efterkommere, og særligt hvis de er meget religiøse, men kun i forhold til ekstern politisk effektivitetsfølelse og politisk tillid. Den interne politiske effektivitetsfølelse står forholdsvis upåvirket tilbage, hvilket indikerer et uudnyttet politisk mobiliseringspotentiale.

Nøgleord: politisk effektivitetsfølelse; politisk tillid; politisk klima;
etniske minoriteter; efterkommere

Inklusion i det nationale politiske fællesskab er et grundlæggende aspekt af integration, og for mange etniske minoriteter et vigtigt skridt i at opbygge en stærk tilknytning til nationen. Danske politikere har udtrykt bekymring for, om ikkevestlige indvandrere og efterkommere, særligt de med muslimsk baggrund, deler de politiske grundværdier, som sætter rammerne for det danske demokrati. De har givet mindre opmærksomhed til politisk inklusion i form af følelsen af at kunne deltage i politik på lige fod med andre samt i form af faktisk deltagelse og repræsentation. Selvom et velfungerende demokrati forudsætter, at idéer og holdninger frit kan udveksles og kritiseres i offentligheden, er det ligeledes vigtigt, at den demokratiske samtale ikke ekskluderer bestemte samfundsgrupper. Når den offentlige debat og førte politik bevirker, at bestemte etniske minoriteter føler sig udpeget som problematiske, tydeliggøres denne interne spænding i demokratiet for så vidt, at disse minoritetsgrupper føler sig politisk fremmedgjorte og trækker sig fra politisk deltagelse.

Litteraturen fremhæver derfor vigtigheden af at undersøge betydningen af det politiske klima, både herskende diskurser og førte politikker vedrørende indvandring og integration, for efterkommeres syn på politik og politisk deltagelse (Crul og Schneider, 2010). Danmark er en interessant case for et sådant studie. Mens mange vestlige lande har oplevet fremkomsten af succesfulde anti-indvandringspartier (Just, 2017; Tyrberg, 2019), mere restriktive indvandrings- og integrationspolitikker (Goodman, 2014) samt en udbredt modvilje i befolkningen mod (forestillinger om) multikulturalisme, er Danmark et af de lande, hvor disse tendenser er særligt fremtrædende (Jensen et al., 2019; Mouritsen og Olsen, 2013; Simonsen, 2019). Offentlighedens modvilje mod islam, multikulturalisme og ikkevestlig indvandring hænger sammen med den vælgermæssige og parlamentariske succes, som Dansk Folkeparti har oplevet samt det restriktive skifte i særligt Venstres og Socialdemokratiets indvandrings- og integrationspolitik. Denne artikel belyser sammenhængen mellem unge voksne efterkommeres opfattelse af offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge og deres følelse af interne og eksterne barrierer for politisk deltagelse (politisk effektivitetsfølelse) samt politisk tillid.

Tidligere kvantitative studier har analyseret betydningen af politisk klima for indvandrere og efterkommeres politiske tillid og tilfredshed med demokratiet. Disse viser overordnet en negativ effekt. Ingen tager dog udgangspunkt i indvandrere og efterkommeres egne opfattelser af det politiske klima (se dog Martin, 2016 og Sanders et al., 2014 omkring opfattet gruppediskrimination). I stedet anvendes forskellige objektive mål, som alle har deres berettigelse. Dog kan et fokus på indvandrere og efterkommeres egen opfattelse af det politiske klima bidrage til en bedre forståelse af de mekanismer, hvorigennem et politisk klima præget af modvilje mod indvandring og kulturel diversitet påvirker det politiske følelsesliv blandt etniske minoriteter. Givetvis vil der inden for den samme politiske kontekst være variation i, hvordan forskellige etniske minoriteter opfatter det politiske klima. Derfor er det netop interessant at undersøge, hvorvidt *opfattelsen* er det afgørende for etniske minoriteters politiske inklusion.

Analysen baserer sig på et survey fra ultimo 2018 af unge voksne efterkommere (20 til 30 år) af forældre fra henholdsvis Irak, Somalia, Pakistan, Tyrkiet, Vietnam og Polen samt en kontrolgruppe af unge voksne med dansk oprindelse. Gruppen af efterkommere inkluderer personer født i Danmark af indvandrerforældre og personer (ofte benævnt halvanden generationsindvandrere), som selv indvandrede, før de fyldte 11 år. Gruppen af efterkommere er interessant af flere grunde. For det første er gruppen de sidste 20 år vokset fra at udgøre 1,5 pct. til i dag at udgøre 3,2 pct. af befolkningen. For det andet er kun omkring 20 pct. af efterkommere over 25 år sammenlignet med 70 pct. af personer med dansk

oprindelse (Udlændinge- og Integrationsministeriet, 2018), hvorfor mange i disse år bliver voksne og fuldbyrdede politiske medborgere med stemme- og valgret. For det tredje er de vokset op i en politisk kontekst, hvor nationale valg og den offentlige debat har været præget af en ofte skeptisk, hvis ikke ligefrem afvisende, indstilling til indvandring og integration (Green-Pedersen og Otjes, 2019).

Hvordan påvirker dette efterkommeres politiske integration? Vi ved, at ikkevestlige efterkommere i Danmark stemmer lidt mere end indvandrere ved kommunalvalget, men stadig har 21 procentpoint mindre valgdeltagelse end borgere med dansk oprindelse efter kontrol for socioøkonomiske og demografiske faktorer (Bhatti og Hansen, 2017). Ved folketingsvalgene i 2015 og 2019 stemte indvandrere dog mere end efterkommere. Selvom valgdeltagelsen blandt efterkommere steg fra 53 til 64 pct. mellem de to valg, var den i 2019 stadig omkring 21 procentpoint lavere end vælgere med dansk oprindelse (Hansen, 2020). Dette er bemærkelsesværdigt, da efterkommere har boet hele deres liv i Danmark og er socialiseret af de samme institutioner som borgere med dansk oprindelse. Det er nærliggende at tro, at den stærke danske norm om valgdeltagelse ikke slår igennem hos efterkommere, netop fordi de fremmedgøres af det politiske klima.

Politisk inklusion forudsætter dog ikke kun, at der ikke er store gruppeforskelle i form af konkret deltagelse som stemmeafgivning eller medlemskab af politiske organisationer, men også i form af borgernes følelse af, at det politiske system er lydhørt, at man kan stole på det, og at man kan deltage på lige fod med andre. Alligevel ved vi i en dansk sammenhæng kun lidt om efterkommeres forestillinger om politik, og hvordan de påvirkes af det politiske klima.

Eksisterende forskning

Tidligere studier, der undersøger effekterne af et politisk klima præget af modvilje mod indvandring og kulturel diversitet, har primært fokuseret på, hvordan dette klima påvirker politisk deltagelse blandt etniske minoriteter. Nogle studier finder, at en sådan kontekst fremmer deltagelse (Pantoja, Ramirez og Segura, 2001; Ramakrishnan og Espenshade, 2001; Pérez, 2015b; Cinalli og Giugni, 2011, 2016), mens andre finder, at det svækker deltagelse (Martin, 2016; Sanders et al., 2014; Just og Anderson, 2014), eller at det fremmer deltagelse, indtil konteksten bliver særlig fjendtlig (Tyrberg, 2019). Vi undersøger effekten af et fjendtligt politisk klima på politisk effektivitetsfølelse og politisk tillid, hvilket færre studier tidligere har gjort. De få studier, der undersøger betydningen af det politiske klima for indvandrere og efterkommeres politiske følelsesliv, fin-

der primært en negativ effekt (Just, 2017; Simonsen, 2019; Rocha, Knoll og Wrinkle, 2015; Perez, 2015a; Michelson, 2016).

Rocha, Knoll og Wrinkle (2015) finder, at latinamerikanske indvandrere og efterkommere får lavere ekstern politisk effektivitetsfølelse og politisk tillid, når papirløse indvandrere i deres område deporteres, mens deres interne politiske effektivitetsfølelse ikke påvirkes. Michelson (2016) finder, at latinamerikanere har en højere grad af politisk tillid, når det under valgkampe signaleres, at de hører til i USA. De resterende studier finder, at den negative effekt varierer i styrke afhængig af en række forhold. Just (2017) finder i et studie af 16 vestlige europæiske lande, at kun indvandrere uden statsborgerskab får lavere demokratisk tilfredshed. Simonsen (2019) finder, at særligt muslimer og indvandrere med lav socioøkonomisk status får mindre tilknytning til det politiske system, når de mødes af anti-immigrationsretorik i Danmark. Perez (2015a) finder, at det særligt er latinamerikanere med en stærk etnisk identitet, der får lavere politisk tillid, når de udsættes for xenofobiske politiske udsagn.

Foruden at være et dansk studie adskiller vores studie sig fra den eksisterende forskning på to måder. For det første undersøger vi ikke kun, hvordan et fjendtligt politisk klima påvirker politisk tillid og ekstern politisk effektivitetsfølelse, men som et af få studier også, hvordan intern politisk effektivitetsfølelse påvirkes. Intern politisk effektivitetsfølelse er følelsen af at have de nødvendige personlige evner til at deltage i politik, hvorimod ekstern politisk effektivitetsfølelse er følelsen af, at det politiske system bekymrer sig om én samt gør det muligt at komme til orde og deltage i politik. Ekstern politisk effektivitetsfølelse er som fænomen beslægtet med politisk tillid, idet følelser omkring det politiske systems lydhørhed i forhold til borgere (som en selv) knytter sig til, hvorvidt man føler, at man kan stole på systemet (Campbell, Gurin og Miller, 1954; Lane, 1959). Politisk tillid er dog et bredere fænomen, som også afspejler meninger om politikeres kompetencer. De to dimensioner omhandler således, hvorvidt et indvandrerfjendtligt politisk klima får etniske minoriteter til at rette frustrationer udad mod det politiske system, hvilket viser sig i lavere ekstern politisk effektivitetsfølelse og mindre politisk tillid, eller indad mod en selv, hvilket viser sig i lavere intern politisk effektivitetsfølelse.

For det andet adskiller vi os fra tidligere studier ved at måle det politiske klima subjektivt som efterkommeres *opfattelse* af politikere og mediers syn på muslimer og flygtninge. Andre har anvendt mere objektive mål for det politiske klima, såsom anti-indvandringspolitikker eller -praksisser (Pantoja, Ramirez og Segura, 2001; Ramakrishanan og Espenshade, 2001; Rocha, Knoll og Wrinkle, 2015), anti-indvandringsretorik (Pantoja, Ramirez og Segura, 2001; Pérez, 2015a, 2015b; Michelson, 2016), majoritetsbefolkningens holdninger til ind-

vandring (Just og Anderson, 2014; Tyrberg, 2019), anti-indvandringspartiers elektorale succes (Just, 2017; Tyrberg, 2019), udsagn om multikulturalisme i partiprogrammer (Simonsen, 2019) og diskursive og institutionelle mulighedsstrukturer (Cinalli og Giugni, 2011, 2016). Ingen tidligere kvantitative studier undersøger den opfattede modvilje i offentligheden, men Martin (2016) og Sanders et al. (2014) nærmer sig i studier af opfattet gruppediskriminations effekt på politisk engagement i England. Deres mål er dog ikke specifikke for det politiske klima.

Det er hensigtsmæssigt at undersøge politisk klima som opfattet offentlig modvilje. Et politisk klima, som objektivt set er præget af modvilje mod indvandring og kulturel diversitet, opfattes ikke nødvendigvis som lige fjendtligt af alle etniske minoriteter, og de påvirkes heller ikke nødvendigvis ens af en sådan opfattelse (Just og Anderson, 2014: 958). Studier, som ikke inkluderer den subjektive opfattelse af det politiske klima, kan ikke tilfredsstillende konkludere, om negative korrelationer med det objektive politiske klima skyldes, at etniske minoriteter føler sig dårligere politisk behandlet. På den anden side kan et enkeltlandsstudie som dette ikke påvise, at etniske minoriteter i lande som Danmark opfatter en stærkere offentlig modvilje end minoriteter i lande med et objektivt set mere imødekommende politisk klima.

Teoretiske forventninger

Når det politiske system udtrykker modvilje mod bestemte grupper, signalerer det, ifølge *social construction theory*, at disse grupper ikke ses som ligeværdige medlemmer af det politiske fællesskab. Borgerne oversætter disse signaler om, hvem der er mest værdige i den politiske arena (Schneider og Ingram, 1993). Hvis efterkommere oplever at blive konstrueret som en ikkeværdig gruppe i det politiske klima, vil det givetvis være svært for dem at nære tillid til systemet og føle, at det er lydhørt over for en selv.

I dette studie spørges respondenterne specifikt om, hvorvidt de opfatter modvilje mod muslimer og flygtninge fra danske medier og politikere. Selvom efterkommere (i sagens natur) ikke er flygtninge og ikke alle er muslimer, kan de også rammes af en offentlig modvilje mod disse grupper, hvis denne tolkes som en generel afstandtagen fra etniske minoriteters kulturelle normer og praksisser. Efterkommere kan desuden opleve, at majoriteten ikke på samme måde som dem selv skelner mellem forskellige etniske minoriteter. I stedet skabes ofte én samlet minoritetsetnisk kategori på baggrund af klare karaktertræk som fx hudfarve (Alba, 2005). Da den enkelte efterkommer ikke kan ændre disse karaktertræk, skaber modviljen mod muslimer og flygtninge en *linked faith* hos

efterkommere. Således føler de, at deres egen succes afhænger af, hvordan den bredere minoritetsgruppe opfattes i samfundet (Dawson, 1994).

Opfattet offentlig modvilje, som i udgangspunktet kan være en ekstern barriere for politisk effektivitetsfølelse og politisk tillid, kan også blive en intern barriere. Hvis man opfatter, at spillereglerne for politisk deltagelse har en kulturel betoning, kan man i kraft af at være etnisk minoritet føle sig mindre personligt kompetent. Det kan være følelsen af, at politisk deltagelse kræver et bestemt politisk sprog eller adgang til bestemte platforme, som er betinget af en høj grad af kulturel assimilation. En anden mulighed er, at man ender med at forstå de meningsstrukturer, der skabes i den offentlige debat om muslimer og flygtninge, som var de naturlige og legitime (Bourdieu, 2000). Gennem internalisering oplever efterkommere derved sig selv som ikkeværdige politiske aktører. Der er således tale om symbolsk vold i bourdieusk forstand. Implikationerne af, at den interne politiske effektivitetsfølelse svækkes pga. offentlig modvilje, kan være et alvorligt demokratisk problem, fordi det hindrer efterkommeres mulighed for politisk mobilisering (Schneider og Ingram, 1993: 344).

H1: Opfattet offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge har en negativ indvirkning på efterkommeres interne og eksterne politiske effektivitetsfølelse samt politiske tillid.

Selvom H1 omfatter efterkommere generelt, forventes sammenhængen at være stærkere for muslimske efterkommere. Dels fordi vi måler offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge, dels fordi at særligt muslimer er omdrejningspunkt for debatten i Danmark, hvor deres værdier ofte opstilles som uforenelige med danske (Mouritsen, 2006; Mouritsen og Olsen, 2013). Da muslimer oftest ser deres værdier betvivlet, forventes det derfor, at muslimske efterkommere påvirkes mere af en offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge (Rocha, Knoll og Wrinkle, 2015) og således i højere grad dels vil rette frustrationerne udad mod det politiske system, dels indad mod sig selv.

H2: Opfattet offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge har en stærkere negativ indvirkning på muslimske efterkommeres interne og eksterne politiske effektivitetsfølelse samt politiske tillid.

Sammenhængen kan også påvirkes af uddannelse og religiøsitet. Flere studier påviser det såkaldte integrationsparadoks, hvor højtuddannede indvandrere og efterkommere i højere grad orienterer sig væk fra majoritetssamfundet (Verkuyten, 2016; Lejvardi et al., 2020). Dette skyldes, at højtuddannede indvandrere

og efterkommere i deres (hyppigere) sammenligning med majoriteten udvikler større forventninger om lige status og muligheder og derfor særligt skuffes, når forventningerne ikke indfries. Herudover udvikler højtuddannede en bedre fornemmelse for diskriminerende adfærd. Højtuddannede efterkommere forventes således i højere grad at opfatte og reagere stærkere på opfattet offentlig modvilje og derfor udvise lavere ekstern politisk effektivitetsfølelse og politisk tillid.

Denne teoretiske forventning strækker sig dog ikke til intern politisk effektivitetsfølelse, som, modsat ekstern politisk effektivitetsfølelse, ikke påvirkes af de uddannelsesmæssige komparative fordele, man føler andre grupper i samfundet har i forhold til politisk deltagelse (Rasmussen og Nørgaard, 2018). Uddannelse er generelt positivt associeret med intern politisk effektivitetsfølelse upåagtet gruppetilhørsforhold og kontekst (Persson, 2015).

H3: Opfattet offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge har en stærkere negativ indvirkning på højtuddannede efterkommeres eksterne politiske effektivitetsfølelse samt politiske tillid.

Den negative sammenhæng forventes at være stærkere for muslimske efterkommere, som er stærkt religiøse. Ifølge social identitetsteori har alle mennesker et grundlæggende behov for positiv identifikation ved at tilhøre en gruppe. Religioner kan opfylde dette behov ved at tilbyde et fællesskab, og for stærkt religiøse vil dette fællesskab udgøre en væsentlig del af deres identitet (Tajfel, 1981). Stærkt religiøse muslimske efterkommere forventes at være mere opmærksomme på signaler, der anfægter deres religiøse identitet, og derfor påvirkes de særligt, når muslimers værdier og praksisser problematiseres i offentligheden. Den negative effekt af opfattet offentlig modvilje forventes dermed at være større for stærkt religiøse efterkommeres interne og eksterne politiske effektivitetsfølelse samt politiske tillid.

I forhold til intern politisk effektivitetsfølelse kan en modsatrettet mekanisme dog gøre sig gældende. En tese i litteraturen om diskrimination og mental sundhed er, at en stærk etnisk identitet beskytter etniske minoriteter mod en negativ effekt af diskrimination, fordi det tilvejebringer individet ressourcer til at overkomme den psykologiske belastning, som diskrimination medfører (Phinney, 1991; Mossakowski, 2003). Overføres denne idé til religiøsitet og politiske følelser, sandsynliggøres det, at stærkt religiøse muslimske efterkommere kan trække på religiøsitet som en ressource til at modstå den offentlige modviljes indvirkning på deres interne politiske effektivitetsfølelse. Sammenhængen er dog teoretisk og empirisk underbelyst uden for den oprindelige litteratur. Den sidste hypotese bygger derfor på social identitetsteori.

H4: Opfattet offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge har en stærkere negativ indvirkning på muslimske efterkommeres eksterne og interne politiske effektivitetsfølelse samt politiske tillid, hvis de har en stærk religiøsitet.

Data og metode

Dette studie anvender data fra et repræsentativt dansk survey blandt 1.205 unge voksne majoritetsdanskere og efterkommere i alderen 20 til 30 år indsamlet ultimo 2018 af Danmarks Statistik. Undersøgelsen havde en svarprocent på 29. Respondenterne blev stratificeret i forhold til syv etniske grupper og herefter udtrukket tilfældigt. Foruden majoritetsdanskere, defineret som personer hvis forældre begge er født i Danmark, inkluderer undersøgelsen efterkommere med forældre fra seks af de største indvandrergrupper i Danmark: Irak, Somalia, Pakistan, Vietnam, Polen og Tyrkiet. Efterkommere defineres som personer født i Danmark med forældre, som er indvandret til Danmark, eller som selv er indvandret før personen fyldte 11 år (se Erdal et al. 2019 for detaljeret gennemgang af dataindsamlingen). I analysen grupperes efterkommere efter, om de er muslimer eller ej baseret på deres egne svar omkring religiøs baggrund. Grupperne indeholder betydelig kulturel variation, men sondringen taler ind i et politisk klima, hvor islam er skillelinjen (Mouritsen, 2006).

Analysen fokuserer på tre forskellige afhængige variabler: intern politisk effektivitetsfølelse, ekstern politisk effektivitetsfølelse samt politisk tillid, som alle operationaliseres på linje med gængs praksis inden for politologisk forskning. *Intern politisk effektivitetsfølelse* måles via to spørgsmål, som spørger til, i hvilken grad respondenterne mener, at han eller hun er i stand til at spille en aktiv rolle i en gruppe, der arbejder politisk, samt hvor overbevist respondenterne er omkring egne evner til at deltage i politik. Begge spørgsmål besvares på en skala fra 0 (slet ikke) til 10 (fuldt ud). Spørgsmålene loader på én dimension (eigen-værdi = 1,46) med tilstrækkelig intern konsistens ($\alpha = 0,63$). De samles til ét indeks fra 0 til 10, hvor 10 udgør høj intern politisk effektivitetsfølelse.

Ekstern politisk effektivitetsfølelse måles via tre spørgsmål. De to første spørger til, hvorvidt respondenterne mener, at det politiske system giver "folk som dig" mulighed for henholdsvis at komme til orde og have indflydelse på politik. Det tredje spørger til, hvor meget respondenterne mener, at politikere bekymrer sig om, hvad "folk som dig" mener. Spørgsmålene loader på én dimension (eigen-værdi = 2,16) med høj intern konsistens ($\alpha = 0,80$). De samles til ét indeks fra 0 til 10, hvor 10 udgør høj ekstern politisk effektivitetsfølelse.

Politisk tillid måles ved at spørge, hvor meget tillid respondenterne har til henholdsvis regeringen, Folketinget og politikere. Alle tre spørgsmål besvares på en skala fra 0 (slet ingen tillid) til 10 (fuld tillid). Spørgsmålene loader på én

dimension (eigenværdi = 2,52) med høj intern konsistens ($\alpha = 0,90$). De samles til ét indeks fra 0 til 10, hvor 10 udgør høj politisk tillid.

Den forklarende variabel, *opfattet offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge*, måles via fire spørgsmål. To af disse spørger til, hvordan respondenterne synes, at henholdsvis muslimer og flygtninge dækkes af danske medier. De to andre spørgsmål spørger til, hvilken holdning respondenterne mener, at de fleste danske politikere har til henholdsvis muslimer og flygtninge. Alle fire spørgsmål besvares på en skala fra 0 (meget negativ) til 10 (meget positiv). Spørgsmålene loader på én dimension (eigenværdi = 2,91) med høj intern konsistens ($\alpha = 0,87$) og samles i et indeks fra 0 til 10, hvor 10 udgør en meget negativ offentlig holdning.

For at teste H3 og H4 interageres opfattet offentlig modvilje med uddannelsesniveau og religiøsitet i to separate regressioner. Der skelnes mellem tre uddannelsesniveauer: lav hvis man højst har fuldført grundskolen, mellem hvis man har fuldført en ungdomsuddannelse eller en kort videregående uddannelse, og høj hvis man har fuldført en mellemlang videregående uddannelse eller højere. Religiøsitet måles ved spørgsmålet, "hvor vigtig er religion i dit liv?", som blev besvaret på en skala fra 1 (overhovedet ikke vigtigt) til 10 (meget vigtigt).

Tabel 1: Deskriptiv statistik

	Dansk oprindelse	Ikkemuslimske efterkommere	Muslimske efterkommere
Uddannelse			
Lav	22,9	20,1	32,3
Mellem	55,4	55,7	51,6
Høj	21,7	24,2	16,1
Religiøsitet (0-10)	2,35 (2,38)	3,16 (3,04)	7,59 (2,60)
Opfattet modvilje mod flygtninge og muslimer (0-10)	6,49 (1,62)	7,01 (1,95)	8,01 (2,05)
Intern politisk effektivitetsfølelse (0-10)	4,98 (2,32)	4,72 (2,29)	4,77 (2,44)
Ekstern politisk effektivitetsfølelse (0-10)	4,71 (2,07)	4,70 (2,01)	4,01 (2,17)
Politisk tillid (0-10)	4,96 (2,15)	4,79 (2,32)	3,92 (2,53)
<i>N</i>	253	458	494

Note: Pct. for uddannelseskategorier. Gennemsnit for kontinuerlige variabler. Standardafvigelse i parentes.

Tabel 1 viser hvorledes de tre grupper – majoritetsdanskere, ikkemuslimske efterkommere og muslimske efterkommere – varierer på de uafhængige og afhængige variabler. Tallene viser kun små forskelle mellem gruppen af majoritetsdanskere og ikkemuslimske efterkommere, hvorimod muslimske efterkommere skiller sig ud ved at være markant mere religiøse, opfatte større offentlig modvilje mod flygtninge og muslimer samt udvise lavere ekstern politisk effektivitetsfølelse og politisk tillid. Der er dog ingen betydelige gruppeforskelle i forhold til intern politisk effektivitetsfølelse. I det supplerende materiale beskrives også variationen på alle kontrolvariabler samt de fulde resultater fra alle regressionsanalyser.

Alle regressionsanalyser er OLS med robuste standardfejl (for at undgå bias som følge af heteroskedasticitet) og kontrollerer for alder, køn, højest fuldførte uddannelse, statsborgerskab, politisk orientering (selvplacering på en venstre-højre-skala fra 0 til 10) samt politisk interesse (fire svarmuligheder fra slet ikke interesseret til meget interesseret). Tidligere forskning har vist en tydelig sammenhæng mellem statsborgerskab og politisk deltagelse blandt indvandrere (Hainmueller, Hangartner og Pietrantuono, 2015; Street, 2017), som muligvis også viser sig i efterkommeres følelser om politik. Samtidig er det muligt, at mangel på statsborgerskab påvirker opfattelsen af offentlig modvilje negativt, da disse efterkommere skal imødekomme forholdsvis restriktive krav og en længere bureaukratisk proces for at opnå statsborgerskab i et land, som de enten er født i eller ankommet til i deres tidlige barndom. 177 af respondenterne har ikke dansk statsborgerskab.

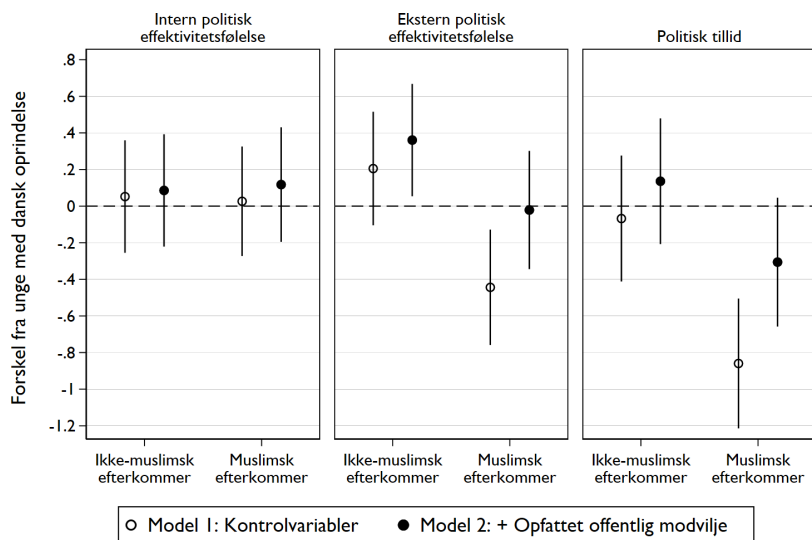
Ved også at kontrollere for politisk orientering samt politisk interesse sikrer vi, at sammenhængen ikke farves af politisk engagement og orientering. Individer, som er mere politisk interesserede, vil givetvis reflektere mere over samfundsdebattens karakter og blive mere opmærksomme på dens udbredte argumenter – samtidig med at større politisk viden påvirker, hvorvidt man føler, man kan deltage i politik (Gabriel, 2011: 718). Ligeledes kan ens politiske orientering påvirke, hvorvidt man anser den offentlige holdning til muslimer og flygtninge som negativ – mere højreorienterede personer vil givetvis have en anden tærskel for denne vurdering – samtidig med at det kan påvirke, hvorvidt man anser det politiske system som lydhørt, åbent og tillidsfuldt, alt efter om man støtter det siddende flertal i Folketinget.

Analyse

Figur 1 herunder viser den statistiske forskel mellem respondenter med dansk oprindelse og henholdsvis muslimske og ikkemuslimske efterkommere på de tre afhængige variabler. Figuren viser forskellen, når de tidligere nævnte kontrolva-

riabler inkluderes i regressionsmodellen (model 1), og forskellen, når variabelen ”opfattet offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge” tilføjes til modellen (model 2). Respondenter med dansk oprindelse er referencegruppen i begge modeller. Resultaterne fra model 1 viser ingen statistisk signifikant forskel mellem ikkemuslimske efterkommere og respondenter af dansk oprindelse på politisk effektivitetsfølelse, intern eller ekstern, eller politisk tillid. Til gengæld viser resultaterne, at muslimske efterkommere, i sammenligning med unge voksne af dansk oprindelse, har lavere ekstern politisk effektivitetsfølelse, og de udviser mindre politisk tillid. Forskellene er moderate, men betydelige. Særligt på indekset for politisk tillid, hvor muslimske efterkommere er gennemsnitligt 0,86 indekspoint lavere (på en skala fra 0 til 10) i sammenligning med respondenter af dansk oprindelse. Dog er der ikke nogen statistisk signifikante gruppeforskelle på intern politisk effektivitetsfølelse.

Figur 1: Forskel fra unge voksne med dansk oprindelse

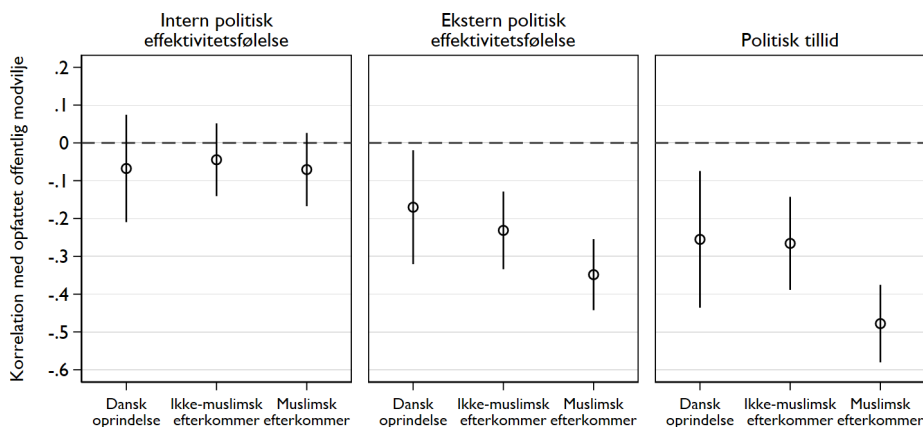
Note: OLS med robuste standardfejl. 95 pct. konfidensinterval. Model 1 kontrollerer for social baggrund og politisk baggrund. Model 2 tilføjer opfattet offentlig modvilje. De fulde regressionsresultater er i det supplerende materiale.

Når variabelen opfattet offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge inkluderes i model 2, sker der en betydelig reduktion i effektstørrelsen, og i forhold til ekstern politisk effektivitetsfølelse er forskellen til respondenter med dansk oprindelse nu statistisk insignifikant. Resultaterne i figur 1 indikerer således, at

muslimske efterkommere føler en markant større politisk fremmedgørelse, som ikke lader sig forklare af socioøkonomiske forskelle, politisk orientering eller politisk interesse, men som virker til at hænge forholdsvis tæt sammen med, hvordan de opfatter politikere og mediers indstilling til muslimer og flygtninge. Her ser vi således, at det ikke bare er det politiske klima i sig selv, som har en effekt på politisk inklusion, men at det i høj grad afhænger af, hvordan det politiske klima opfattes.

Figur 2 afrapporterer resultater fra en model, som tester sammenhængen mellem opfattet offentlig modvilje og de tre afhængige variable. I modellen interageres variabelen opfattet offentlig modvilje med gruppetilhørsforhold; om man er af dansk oprindelse, er ikkemuslimsk efterkommer eller muslimsk efterkommer. Disse analyser tester H1 og H2, som henholdsvis forudsiger, at unge efterkommere, men særligt muslimer, reagerer negativt og føler sig mere politisk fremmedgjorte, når de opfatter offentligheden som negativt indstillet over for muslimer og flygtninge. Tallene viser, at sammenhængen med den interne politiske effektivitetsfølelse er statistisk insignifikant blandt alle tre grupper, mens der er en negativ og statistisk signifikant sammenhæng med ekstern politisk effektivitetsfølelse og politisk tillid blandt alle tre grupper. Resultaterne understøtter dog, at muslimske efterkommere særligt påvirkes, når de opfatter

Figur 2: Sammenhæng mellem opfattet offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge og de tre afhængige variable

Note: OLS med robuste standardfejl. 95 pct. konfidensinterval. Model kontrollerer for social baggrund og politisk baggrund. De fulde regressionsresultater er i det supplerende materiale.

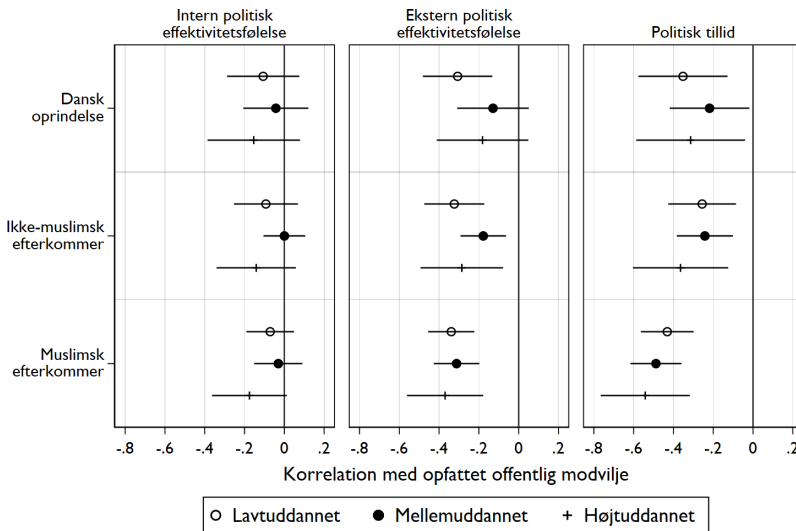
en stærk modvilje i offentligheden. For denne gruppe svarer et ryk på ét indekspoint på indekset for opfattet offentlig modvilje gennemsnitligt til et ryk på 0,35 indekspoint på ekstern politisk effektivitetsfølelse og 0,48 indekspoint på politisk tillid. Sammenhængens styrke er også signifikant forskellig fra unge med dansk oprindelse ($p < 0,05$). Der er således delvis støtte til både H1 og H2, men kun i relation til ekstern politisk effektivitetsfølelse samt politisk tillid.

Det er interessant, at den interne politiske effektivitetsfølelse virker forholdsvis upåvirket af opfattet offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge. Det tyder på, at efterkommere, muslimer eller ej, ikke internaliserer opfattet offentlig modvilje eller lader den påvirke deres følelse af politisk kompetence. For så vidt at den interne politiske effektivitetsfølelse er en vigtigere faktor for politisk mobilisering end ekstern politisk effektivitetsfølelse eller politisk tillid (Beaumont, 2011; Valentino, Gregorowicz og Groenendyk, 2009), er der således mindre grund til frygte, at det politiske klima i Danmark har en mærkbar effekt på den politiske mobilisering af efterkommere.

Endelig er det værd at bemærke, selvom det falder uden for artiklens hypoteser, at sammenhængen mellem opfattet offentlig modvilje og henholdsvis ekstern politisk effektivitetsfølelse og politisk tillid også er statistisk signifikant blandt unge voksne med dansk oprindelse. Der tegner sig således et billede af en generel negativ effekt, hvor opfattet offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge har en tendens til at fremmedgøre alle fra politik dog med variation i effektstørrelsen alt efter gruppetilhørsforhold. Tyrberg (2019: 11) finder også, at et indvandrerfjendtligt politisk klima svækker majoritetsgruppens stemmevilighed.

Figur 3 afrapporterer resultaterne fra en regressionsmodel, som interagerer opfattet offentlig modvilje med respondentens gruppetilhørsforhold samt uddannelsesniveau. H3 forudsagde en stærkere effekt af opfattet offentlig modvilje på ekstern politisk effektivitetsfølelse og politisk tillid blandt højtuddannede. Resultaterne giver ikke støtte til H3. Der er ingen tegn på, at sammenhængen er stærkere blandt højtuddannede, hverken blandt ikkemuslimske eller muslimske efterkommere. Disse resultater giver således ikke grund til at tro, at højtuddannede efterkommere føler en større politisk skuffelse eller modstand end andre efterkommere, når de opfatter offentligheden som negativt indstillet over for muslimer og flygtninge. Der findes dermed ikke støtte til integrationsparadokset.

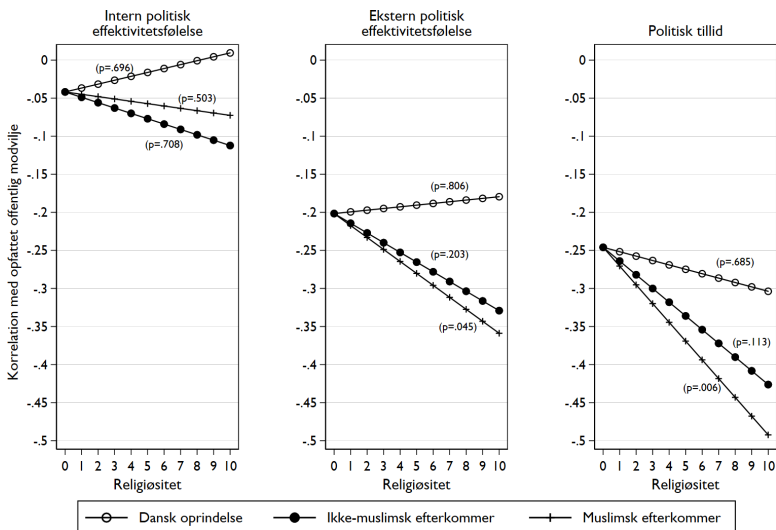
Figur 3: Sammenhæng mellem opfattet offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge og de tre afhængige variabler interageret med uddannelsesniveau

Note: OLS med robuste standardfejl. 95 pct. konfidensinterval. Model kontrollerer for social baggrund og politisk baggrund. De fulde regressionsresultater er i det supplerende materiale.

Endelig viser figur 4 resultaterne af en regressionsmodel, som inkluderer en trevejsinteraktion mellem opfattet offentlig modvilje, gruppetilhørsforhold og religiøsitet. H4 forudsagde, at muslimske efterkommere med en stærk religiøsitet i særlig grad vil reagere med afstandtagen til det politiske system, når de opfatter offentligheden som negativt indstillet over for etniske minoriteter. Analyserne viser, at blandt muslimske efterkommere er der en stærkere negativ sammenhæng mellem opfattet offentlig modvilje og henholdsvis ekstern politisk effektivitetsfølelse og politisk tillid for de mere religiøse muslimer. Interaktionen er ikke statistisk signifikant for respondenter med dansk oprindelse eller ikkemuslimske efterkommer. Analysen viser desuden, at religiøsitet ikke påvirker sammenhængen mellem opfattet offentlig modvilje og intern politisk effektivitetsfølelse blandt nogle af grupperne. Således virker det til, at efterkommeres opfattelse af egne politiske evner, upåagtet af deres religiøsitet, ikke bliver væsentligt ramt af opfattet offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge. Dermed findes delvis støtte til H4.

Figur 4: Sammenhæng mellem opfattet offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge og de tre afhængige variabler interageret med religiøsitet

Note: OLS med robuste standardfejl. 95 pct. konfidensinterval. Model kontrollerer for social baggrund og politisk baggrund. De fulde regressionsresultater er i det supplerende materiale.

Samlet set viser analysen, at den opfattede offentlige modvilje mod muslimer og flygtninge korrelerer forholdsvis stærkt og signifikant med ekstern politisk effektivitetsfølelse og politisk tillid – særligt blandt muslimske efterkommere. Denne effekt styrkes af religiøsitet blandt muslimske efterkommere, men er upåvirket af uddannelsesniveau. Dog viser resultaterne også, at efterkommeres interne politiske effektivitetsfølelse er relativt upåvirket af, hvordan de opfatter modviljen i offentligheden.

Konklusion

Muslimske efterkommere i Danmark føler, at det politiske system er mindre tilgængeligt og lydhørt, og de udviser mindre politisk tillid sammenlignet med andre unge borgere af dansk oprindelse og ikkemuslimske efterkommere. Dette er måske ikke overraskende i lyset af den offentlige debat i Danmark, som til stadighed er præget af udbredt modstand mod indvandring og skepsis over for islam og kulturel diversitet. Dette er en udfordring for den demokratiske inklusion af etniske minoriteter for så vidt, at det fører til fremmedgørelse og afstandtagen fra politisk deltagelse. Den politiske skuffelse, som disse tal udtrykker,

kan dog også (til en vis grad) være en kilde til politisk mobilisering, hvis det i stedet for resignation fremprovokerer vrede og indignation (Tyrberg, 2019: 11). Litteraturen peger således på, at manglende politisk tillid kan kanalisere frustrationerne ind i politisk handling – som dog oftere vil rette sig mod ukonventionelle kanaler. Dette forhold styrkes yderligere for personer med høj intern politisk effektivitetsfølelse (Gabriel, 2011: 718). Da efterkommernes interne politiske effektivitetsfølelse i vores studie netop ikke påvirkes af opfattet offentlig modvilje, kan det muligvis lede til en mobiliseringseffekt. Valgdeltagelsen blandt efterkommere er dog stadig markant lavere end valgdeltagelsen blandt vælgere med dansk oprindelse, men mellem valgene i 2015 og 2019 skete der en markant fremgang blandt efterkommere (Hansen, 2020). Selvom disse tal ikke viser, om valgdeltagelse varierer mellem forskellige etniske grupper, giver de dog en indikation på, at der er et uforløst mobiliseringspotentiale.

Analysen i denne artikel giver således grund til at være optimistisk. Da hverken ikkemuslimske eller muslimske efterkommere føler sig mindre politisk kompetente end unge voksne med dansk oprindelse, tyder det på, at karakteren af den offentlige debat omkring indvandring og integration ikke forplanter sig i efterkommeres følelse af politisk (in)kompetence. En begrundet frygt er, at særligt højtuddannede reagerer med større politisk skuffelse i mødet med negativ indvandringsretorik, og at de derfor i højere grad trækker sig fra politisk deltagelse. Dette tyder ikke på at være tilfældet. Karakteren af det politiske klima synes således ikke at påvirke mobiliseringspotentialet blandt højtuddannede efterkommere, hvis stemmer nok er særligt vigtige i den offentlige debat, fordi de i højere grad kan bryde fordomme om manglende integration. Omvendt tyder analysen på, at efterkommere med en stærk religiøsitet i højere grad føler sig uden for det politiske system. Den offentlige modvilje har en større negativ effekt på denne gruppes eksterne politiske effektivitetsfølelse og politiske tillid, men ikke deres interne politiske effektivitetsfølelse. Dette kan betyde, at stærkt religiøse ikke vælger konventionelle politiske kanaler til at udfordre den offentlige modvilje, men i stedet vil mobilisere sig omkring andre deltagelsesformer. Derudover har analysen vist, at det i fremtidig forskning vil være gavnligt ikke blot at undersøge offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge (eller indvandrere mere generelt) som et objektivi forhold inden for et land, men forstå offentlig modvilje som et forhold, der skal opfattes, før det har virkelige konsekvenser for politisk inklusion.

Supplerende materiale

Supplerende materiale til artiklen findes på www.politica.dk

Litteratur

- Alba, Richard (2005). Bright vs. blurred boundaries: Second-generation assimilation and exclusion in France, Germany, and the United States. *Ethnic and Racial Studies* 28 (1): 20-49.
- Beaumont, Elizabeth (2011). Promoting political agency, addressing political inequality: A multilevel model of internal political efficacy. *The Journal of Politics* 73 (1): 216-231.
- Bhatti, Yosef og Kasper Møller Hansen (2017). Valgdeltagelsen blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. *Politica* 49 (3): 249-272.
- Bourdieu, Pierre (2000). *Pascalian Meditations*. Stanford: Stanford University Press.
- Campbell, Angus, Gerald Gurin og Warren Edward Miller (1954). *The Voter Decides*. New York: Wiley.
- Cinalli, Manlio og Marco Giugni (2011). Institutional opportunities, discursive opportunities and the political participation of migrants in European cities, i Laura Morales og Marco Guigni (red.), *Social Capital, Political Participation and Migration in Europe. Migration, Minorities and Citizenship*. London: Palgrave Macmillan.
- Cinalli, Manlio og Marco Giugni (2016). Electoral participation of Muslims in Europe: assessing the impact of institutional and discursive opportunities. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 42 (2): 309-324.
- Crul, Maurice og Jens Schneider (2010). Comparative integration context theory: participation and belonging in new diverse European cities. *Ethnic and Racial Studies* 33 (7): 1249-1268.
- Dawson, Michael C. (1994). *Behind the Mule: Race and Class in African-American Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Erdal, Martha B., Davide Bertelli, Mathias Kruse, Mathias H. Tjønn, Arnfinn H. Midtbøen, Grete Brochmann, Pieter Bevelander, Per Mouritsen, Emily C. Bech og Kristian K. Jensen (2019). Citizenship, participation and belonging in Scandinavia: Results from a survey among young adults of diverse origins in Norway, Sweden and Denmark. *PRIO Paper Oslo*: PRIO. <https://www.prio.org/Publications/Publication/?x=12138>
- Gabriel, Oscar W. (2011). Efficacy, political, pp. 717-719 i Bertrand Badie, Dirk Berg-Schlosser og Leonardo Morlino (red.), *International Encyclopedia of Political Science*. Thousands Oaks: Sage Publications Inc.
- Goodman, Sara Wallace (2014). *Immigration and Membership Politics in Western Europe*. New York: Cambridge University Press.
- Green-Pedersen, Christoffer og Simon Otjes (2019). A hot topic? Immigration on the agenda in Western Europe. *Party Politics* 25 (3): 424-434.

- Hainmueller, Jens, Dominik Hangartner og Giuseppe Pietrantuono (2015). Naturalization fosters the long-term political integration of immigrants. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 112 (41): 12651–12656.
- Hansen, Kasper Møller (2020). Valgdeltagelsen ved folketingsvalget 2019. *CVAP Working Paper Series*, WP 2/2020.
- Jensen, Kristian Kriegbaum, Per Mouritsen, Emily Cochran Bech og Tore Vincents Olsen (2019). Roadblocks to citizenship: Selection effects of restrictive naturalisation rules. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, e-pub ahead of print. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2019.1667757>
- Just, Aida (2017). The far-right, immigrants, and the prospects of democracy satisfaction in Europe. *Party Politics* 23 (5): 507-525.
- Just, Aida og Christopher J. Anderson (2014). Opinion climates and immigrant political action: A crossnational study of 25 European democracies. *Comparative Political Studies* 47 (7): 935-965.
- Lane, Robert Edwards (1959). *Political life: Why and how People Get Involved in Politics*. Chicago: Markham.
- Lajevardi, Nazita, Kasra A.R. Oskooii, Hannah L. Walker og Aubery L. Westfall (2020). The paradox between integration and perceived discrimination among American Muslims. *Political Psychology* 41 (3): 587-606.
- Martin, Nicole (2016). Are British Muslims alienated from mainstream politics by Islamophobia and British foreign policy? *Ethnicities* 7 (3): 350-370.
- Michelson, Melissa R. (2016). Healthy skepticism or corrosive cynicism? New insights into the roots and results of Latino political cynicism. *RSF* 2 (3): 60–77.
- Mossakowski, Krysia N. (2003). Coping with perceived discrimination: Does ethnic identity protect mental health? *Journal of Health and Social Behavior* 44 (3): 318-331
- Mouritsen, Per (2006). The particular universalism of a Nordic civic nation: Common values, state religion and Islam in Danish political culture, pp. 70-93 i Tariq Modood, Anna Triandafyllidou og Richard Zapata-Barrero (red.), *Multiculturalism, Muslims and Citizenship: A European Approach*. London: Routledge.
- Mouritsen, Per og Tore Vincents Olsen (2013). Denmark between liberalism and nationalism. *Ethnic and Racial Studies* 36 (4): 691-710.
- Pantoja, Adrian D., Ricardo Ramirez og Gary M. Segura (2001). Citizens by choice, voters by necessity: Patterns in political mobilization by naturalized Latinos. *Political Research Quarterly* 54 (4): 729-750.
- Pérez, Efrén O. (2015a). Xenophobic rhetoric and its political effects on immigrants and their co-ethnics. *American Journal of Political Science* 59 (3): 549-564.
- Pérez, Efrén O. (2015b). Ricochet: How elite discourse politicizes racial and ethnic identities. *Political Behavior* 37 (1): 155-180.

- Persson, Mikael (2015). Education and political participation. *British Journal of Political Science* 45 (3): 689-703.
- Phinney, Jean S. (1991). Ethnic identity and self-esteem: A review and integration. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences* 13 (2): 193-208.
- Ramakrishnan, Karthick og Thomas J. Espenshade (2001). Immigrant incorporation and political participation in the United States. *The International Migration Review* 35 (3): 870-909.
- Rasmussen, Stig Hebbelstrup Rye og Asbjørn Sonne Nørgaard (2018). When and why does education matter? Motivation and resource effects in political efficacy. *European Journal of Political Research* 57 (1): 24-46.
- Rocha, Rene R., Benjamin R. Knoll og Robert D. Wrinkle (2015). Immigration enforcement and the redistribution of political trust. *The Journal of Politics* 77 (4): 901-913.
- Sanders, David, Stephen D. Fisher, Anthony Heath og Maria Sobolewska (2014). The democratic engagement of Britain's ethnic minorities. *Ethnic and Racial Studies* 37 (1): 120-139
- Schneider, Anne og Helen Ingram (1993). Social construction of target populations: Implications for politics and policy. *American Political Science Review* 87 (2): 334-347.
- Simonsen, Kristina Bakkær (2019). The democratic consequences of anti-immigrant political rhetoric: A mixed methods study of immigrants' political belonging. *Political Behavior*, e-pub ahead of print. <https://doi.org/10.1007/s11109-019-09549-6>
- Street, Alex (2017). The political effects of immigrant naturalization. *International Migration Review* 51 (2): 323-343.
- Tajfel, Henri (1981). *Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tyrberg, Maria (2019). Immigrants' electoral participation: The cross-national impact of public and political hostility. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, e-pub ahead of print. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2019.1601548>.
- Udlændinge- og Integrationsministeriet (2018). *Integration: Status og Udvikling – Maj 2018*. København: Udlændinge- og Integrationsministeriet.
- Valentino, Nicholas A., Krysha Gregorowicz og Eric W. Groenendyk (2008). Efficacy, emotions and the habit of participation. *Political Behavior* 31 (3): 307-330.
- Verkuyten, Maykel (2016). The integration paradox: Empiric evidence from the Netherlands. *American Behavioral Scientist* 60 (5-6): 583-596.

William Sjöstedt

Att växa in i demokratin: autonomi och rättfärdiggörande för unga i Danmark och Sverige

Är det legitimt att utesluta unga från den danska och svenska demokratin? Texten tar utgångspunkt i en syn på demokratin och individens autonomi som tätt sammankopplade i teorin och i kontexten. I detta syfte utförs en policyanalys av ungas deltagande och autonomi från ett kritiskt perspektiv på demokrati som rättfärdiggörande. Målet är klarlägga den normativa bakgrunden till ungas exkludering i sin kontext och undersöka ungas anspråk på rättfärdiggörande i demokratin. I analysen framgår huvudsyftet med ungas deltagande är utveckling av kapacitet till autonomi och att ungas rätt till etisk autonomi genomgående respekteras. Länderna betonar ungas brist på kapacitet till ansvar och autonomi som skäl för deras exkludering från demokratiska processer, men utkräver ett stort ansvar av unga utan korresponderande rättigheter. Detta innebär en form av godtyckligt styre och unga bör ha rätt att kräva ökad tillgång till demokratiskt deltagande som sedan kan sättas i förhållande till deras lägre kapacitet till autonomi.

Nyckleord: Demokratisk legitimitet, kritisk teori, ungdomspolitik, Danmark, Sverige

Danmark och Sverige är generellt ansedda som *legitima demokratier* vari medborgare tillåts hög grad av *personlig autonomi* och *makt* över samhällsutvecklingen. Vuxna medborgare kan tydligt se deras vilja manifesteras i den politiska ordningen och därmed uppfattas bindande politiska beslut som legitima även när de går emot individens vilja. Men det gäller inte alla medborgare, barn och unga under 18 år förblir uteslagna från demokratiskt makthavande. Danska Folketinget representerar inte hela danska folket och i principen att "All offentlig makt i Sverige utgår från folket" (Regeringsformen 1§) finns ett undantag som verkar kräva sin förklaring. Frågan om ungas rätt till deltagande har ofta ignorerats, trots den starka intuitionen att i en demokrati bör alla som påverkas av ett beslut ges möjligheten att delta i beslutet (jämför den väldiskuterade "All affected" principen i Dahl (1991) och Whelan (1983)).

Historiskt har länderna blivit mer inkluderande. I Danmark och Sverige var det först endast landägande män som gavs rösträtt, och succesivt har grupper inkluderats men alltid med begränsningar givet ålder. Rösträttsåldern har

sänkts stegvis sedan deras respektive demokratisering, men legat stilla sedan mitten av 1900talet. I Danmark sänktes rösträttsåldern sju gånger från 30 till 18 år och i Sverige har åldern sänkts sex gånger under 1900talet från 24 år till 18. Det är nyligt som *myndighetsåldern* och *rösträttsåldern* blev direkt kopplade, och rösträtten blev kopplad till personlig autonomi och ansvar.

Tidigare diskussioner, bland annat om att sänka rösträttsåldern i länderna, har generellt gjorts från ett perspektiv av demokratisk kvalitet vari ungas deltagande utvärderas efter dess konsekvenser – utifrån förändringar i valdeltagande, valresultat, politiskt intresse eller policykvalité (i Danmark: Valgretskommissionen, 2011; i Sverige: Statens Offentliga Utredningar (SOU), 1996:111) och internationellt läggs ofta fokus på ungas kapacitet att ta politiska beslut och deras kunnighet (till exempel från USA: Hart och Atkins, 2010). Istället kommer jag att diskutera detta utifrån demokratisk legitimitet; och fråga, är det legitimt att exkludera unga i Danmark och Sverige? Alltså fokuserar jag på ungas anspråk att kräva demokratiskt rättfärdiggörande, som sedan kan sättas i relation med andra värden. Denna studie är ett komplement, snarare än ett avfärdande av studier om till exempel policykvalité. Ungas förmåga att delta i val och dess effekt är relativt välstuderade, men ungas anspråk på demokratiskt rättfärdiggörande är sällan undersökt i sin kontext.

86 procent av världens demokratier använder 18 som rösträttsålder (ACE: Voting age). Unga utesluts nästan alltid från demokratiskt makthavande och ofta sammanfaller detta med *myndighetsåldern*. Det finns en intuitiv koppling där; autonomibegreppet är tätt kopplat till medborgarskapet och unga antas ha begränsad förmåga till autonomt handlande och ges begränsad rättslig handlingsförmåga. Från synen att demokratiska beslut är nödvändiga för att rättfärdiggöra beslut gentemot autonoma aktörer verkar det legitimt att exkludera unga. Denna argumentationsform är vanlig i policydiskussioner om ungas politiska deltagande, (Ødegaard, 2011: 315) och har en lång historia i politisk teori. Detta perspektiv är lättapplicerat på unga barn – dock blir argumentet från autonomi mer osäkert desto äldre och mer autonoma de är, och utan en närmare analys finns ingen tydlig, naturlig demokratiskt legitim gränsdragning.

Denna text antar att trenden av demokratiskt exkluderande av unga från 18 års ålder inte är byggd på gemensamma och övergripande demokratiska ideal eller någon biologisk sanning om människors kognitiva och sociala utveckling. Hur snabbt unga kan uppnå en specifik nivå av mognad är beroende av deras utbildning, kost, och bredare kulturella och materiella förhållanden – därmed kan inte ungas inkludering i demokratin svaras från ett allmänmänskligt perspektiv (Rehfeld, 2011: 147). Texten diskuterar därmed inte i breda drag vilka kapaciteter som krävs för demokratiskt deltagande, utan diskuterar i stället om

unga har ett legitimt anspråk att kräva demokratiskt deltagande givet deras *sociala position*.

Kravet på rättfärdiggörelse måste alltid ske i en specifik kontext (Forst, 2014: 3f), i detta fall mellan medborgare av olika åldrar. Ungas uteslutande från demokratin är relationell och därmed bör en kritisk och normativ undersökning av detta förstås i sin kontext. Denna text placerar sig i en modern utveckling av traditionen *kritisk teori* som ställer frågan hur en normativt rättfärdig och historiskt möjlig värld kan nås, och vilka maktrelationer i samtiden som förhindrar att detta. Kritisk teori behandlar frågan om rättfärdiggörande som en både teoretisk och praktisk fråga, och försöker analysera och transformera samtida praktiker av rättfärdiggörande (Forst, 2017). Därför har en policyanalys av ländernas barn och ungdomspolitik utförts med hänsyn till den unika kontexten. Målet är att klarlägga ländernas praktiker vad gäller ungas autonomi och deras syn på ungas deltagande för att undersöka i vilken utsträckning de är konsekventa med ungas uteslutning från demokratin, och hur dessa sammankopplas. Jag tar utgångspunkt i Rainer Forsts kritiska ramverk av reflexivt och allmängiltigt demokratiskt rättfärdiggörande och dess koppling till autonomibegreppet. Denna text ämnar undersöka om ungas exkludering är en konsekvens av väl underbyggda principer och sammankopplade demokratiska praktiker eller ett orättfärdigt uteslutande och en form av godtyckligt maktutövande.

Kritik, legitimitet, och rättfärdiggörande

Ungas exkludering är i grunden en fråga om *demokratisk legitimitet* och hur politiska beslut *rättfärdiggörs* gentemot befolkningen. Textens mål är först att fastlägga ungas grad av autonomi i länderna och hur detta har sammankopplats med demokratiskt deltagande och vilka möjligheter för legitimt styre över unga som existerar i förhållande till deras unika sociala position. Detta tillåter en kritik grundat i demokratisk legitimitet. De viktigaste skiljelinjerna för kritik behandlar var kritiken grundas. Brett kan man kategorisera utifrån *intern* eller *immanent kritik* och *extern kritik*. Skillnaden mellan dem är förhållandevis enkel, immanent kritik utvärderar praktiker utifrån värderingar som finns tillgängliga i kontexten och extern kritik utvärderar utifrån externa principer. Alltså inom immanent kritik förläggs basen för kritiken i en historisk process (Antonio, 1981: 332) Det är en kritik på den kritiserades premisser vari dess principer och hållningar ställs emot dess agerande och var det finns motsättningar mellan dem. Genom att visa upp och klarlägga hur den ideologiska ramen som rättfärdigar ett beteende inte överensstämmer med verkligheten. I denna text utgår den immanenta kritiken från synen på ungas autonomi och hur den kopplas till demokratin.

Sune Lægaard (2019) har utvecklat en typologi av förhållningssätt till kontext i politisk teori och skiljer mellan olika roller kontextuellt bundna fakta besitter. Han skiljer främst mellan *metodologisk*, *teoretisk* och *tillämpande contextualism*. Denna text nyttjar en blandning av teoretisk och tillämpande contextualism. I teoretisk contextualism antas att det finns begränsat utrymme till universalism för principer som nyttjas, och att vissa principer endast är giltiga i vissa kontexter. I detta fall nyttjas autonomibegreppet på detta vis, eftersom ungas utveckling och sociala position kan skilja sig så kraftigt mellan kontexter, både vad gäller deras kapacitet och graden av autonomi de ges. Alltså, eftersom ungas sociala position är så olika i skilda kontexter skapas radikalt annorlunda behov av rättfärdiggörande.

Texten nyttjar också en form av tillämpande contextualism, där kontexten utvärderas utifrån generella principer, som inte nödvändigtvis är tagna från kontexten. För detta används ett ideal om rättfärdiggörande som rättvisa. Texten är alltså inte endast en intern kritik utan diskuterar också demokratisk legitimitet bredare. För detta krävs en förståelse för hur demokratier *berättigar* bindande politiska beslut och hur det hänger samman med autonomikonceptet. Alltså, hur demokratin legitimerar sina beslut gentemot medborgare. Skälet till denna externa och tillämpande kritik är att det inte finns en tydlig intern norm av rättfärdiggörande som med enkelhet kan appliceras på grupper utan rösträtt i länderna. För detta tar jag utgångspunkt i Rainer Forsts ramverk för rättfärdiggörande främst utvecklad i *The Right to Justification*. Det har inte tidigare applicerats på unga i demokratin, och därmed kan denna text också förstås som ett försök till utveckling och testande av ramverket för att bidra till en utökad förståelse av ungas exkludering från demokratin.

Forsts teori tar utgångspunkt i *rättvisa* som inte primärt behandlar fördelning av resurser utan ser på rättvisa som en fråga om hur vi rättfärdiggör vårt handlande, och hur vi bygger institutioner av rättfärdiggörande. Rättvisa är därmed en fråga om de grundläggande strukturerna i samhället. Demokratins funktion är en struktur för rättfärdiggörande av en politik eller politisk ordning utan att underminera människors autonomi. Demokratiskt maktutövande undviker godtycke eftersom medborgarna tydligt kan se sitt personliga självstyre lägger grunden för hur systemet bör se ut. Tydliga skäl för den politiska ordningen krävs därför för att undvika dominans eller godtycke (Forst, 2014: 189). Vi är alltså politiskt autonoma om vi kan se att ordningen vi lever under är rättfärdiggjord för oss genom vår acceptans av den, med argument som är ömsesidigt och *jämlikt* applicerade bland alla medlemmar. Grunden i demokratin är att det alltid finns ett utrymme för självreflektion om de grundläggande spelreglerna i det politiska systemet. Rätten till rättfärdiggörande är absolut i lägen

vari makt utövas över någon, och skyldigheten till rättfärdiggörande gäller alla maktutövare, annars förfaller det till dominans eller godtycke (Forst, 2017: 3).

Ungas frånvaro från demokratiska processer är därmed en central fråga om demokratisk legitimitet och grundläggande rättvisa. Därför behövs tydliga skäl för deras exkludering för att undvika godtyckligt maktutövande. Givet ungas sociala position definierad av begränsad autonomi, samt kopplingen i kontexten mellan myndighetsåldern och rösträttsåldern bör kopplingen mellan demokrati och autonomi undersökas närmre.

Autonomi och demokrati

Den tidiga liberala teorin om medborgarskapet behandlade övergången från att vara underkastad en monark till fritt medborgarskap. I en monarki finns ingen relevant politisk distinktion mellan unga och vuxna eftersom båda är utsatta för absolut och godtyckligt styre (Arneil, 2002). Detta förändras med demokratin, vari medborgare legitimerar den politiska ordningen, och därmed kan behålla sin autonomi eftersom de inte svarar till en högre auktoritet. Därmed blev autonomibegreppet en grundpelare för medborgarskapet i motsatsförhållande med godtyckligt styre. Alltså, demokratin är ett system som bevarar och beskyddar individens autonomi, och därmed görs skillnaden mellan barn och vuxna politiskt relevant. Demokrati kan därmed ses som autonomi översatt till den politiska sfären.

Kapaciteten till autonomt självstyre har varit central för uteslutandet av unga i demokratin och ungas beroendeställning till vuxna använts som argument för deras status av att stå utanför behovet av demokratiskt rättfärdiggörande. Ofta med grund i en syn på autonomi som social oavhängighet och personlig självständighet, vari sociala relationer och bundenhet till andra ses som hindrande för autonomt leverne. Utifrån den logiken har unga förpassats till den privata sfären och hållits utanför den politiska (Wall, 2012). Denna tankegång har varit styrande för den internationellt vanliga kopplingen mellan myndighetsåldern och demokratiskt deltagande.

Denna typ av argument har tidigare använts, bland annat av Immanuel Kant, för att utesluta kvinnor, människor utan egen mark och andra (Kant, 1793). För att undvika dessa problem kommer jag utgå från en förståelse av konceptet där beroende och bindande sociala relationer inte är ett hot mot autonomi. Det vill säga: en autonomi som inte behandlar människor som atomiserade och frånskilda från varandra utan istället förstår våra relationer som nödvändiga för vår autonomi. Detta perspektiv är särskilt viktigt för att förstå ungas situation, som är definierad av högt beroendeskap till vuxna.

För detta syfte nyttjar jag begreppet *social autonomi*. I Forsts *Political Liberty: Integrating Five Conceptions of Autonomy* utvecklar han ett övergripande ramverk som sammankopplar individuell autonomi med personlig frihet i demokratin. Det övergripande konceptet av autonomi är en person som är *självbestämmande* genom att den handlar avsiktligt, utifrån skäl; och som kan svara på frågor om dessa skäl och motivera sina handlingar inför andra, och därmed är ansvarig för sitt handlande (Forst, 2005: 230). Det övergripande konceptet innefattar fem konceptioner av autonomi: *moralisk, etisk, legal, politisk* och *social* autonomi. De bygger på medborgarskapets dubbla roll vari medborgare är både mottagare av frihet och sätter dess gränser. Tillsammans bestämmer de formerna för autonomi i samhället genom en berättigande process där de ger varandra skäl som är generellt applicerbara.

En person är moraliskt autonom om personen agerar efter skäl som på ett jämlikt sätt tar alla människor i åtanke så dessa skäl är ömsesidigt berättigade. Kravet på ömsesidigt och generellt berättigande betyder här att ingen kan kräva rättigheter och privilegier som de vill förneka andra. Det betyder också att kraften i dessa berättiganden inte kan unilateralt bestämmas och att alla människor har en inneboende rätt till rättfärdiggörande. Moralisk autonomi tydliggörs bäst i distinktion mot etisk autonomi. Etisk autonomi behandlar individuell kvalitativ identitet och rätten att skapa sin egen mening om vad ett gott liv är samt handlingsutrymmet att eftersträva det. En etiskt autonom person är den som bestämmer vad som är viktigt för dem med sin egen identitet som bas och formar sitt liv därefter. I en demokrati finns många olika, oförenliga förståelser för det goda livet. Etiska föreställningar grundade i ideologi, religion, eller liknande skall alltså beskyddas så länge de är kompatibla med respekt för andras moraliska autonomi.

Legal autonomi är direkt och tydligt kopplad till både etisk autonomi och moralisk autonomi. Legal autonomi behandlar i grunden att inte bli påtvingad någon form av etisk autonomi, någon specifik livsstil eller världsåskådning bortom kraven på respekt för andra människor som moraliskt autonoma. Legal autonomi behandlar att sätta upp ett legalt ramverk som tillåter individer att leva i enighet med sin etiska autonomi. Legal autonomi tydliggör också gränserna mellan moralisk och etisk autonomi, eftersom allmän lag ska beskydda moralisk autonomi utan att inkräkta på etisk autonomi. Därför måste argument som berättigar lagen bygga på allmängiltiga och ömsesidigt berättigade normer. Dessa normer är alltså de som alla bör kunna acceptera, oavsett individuell världsåskådning. Legal autonomi ska alltså inte begränsa etisk autonomi eller påtvinga specifika livsstilsvall, utan begränsas efter moralisk autonomi.

Politisk autonomi behandlar medborgare som författare till lagen. Som diskuterat förstås demokratin som institutioner av offentligt rättfärdiggörande. De som jämlikt deltar i den processen är därmed *ansvariga* för lagen. Politiskt autonoma medborgare ser sig själva som ansvariga för varandra, och genom allmänt godtagbara skäl som rättfärdiggörs reciprokalt är de ansvariga för politiska beslut. På så vis säkerställs moralisk autonomi genom legitim laggivning.

Social autonomi behandlar de sociala förhållanden som möjliggör utvecklingen av kapacitet till autonomt leverne och utövande av autonomi. Social autonomi innebär personers interna och externa möjligheter att delta som en ansvarig och jämlik medlem i det politiska samfundet. Mer specifikt, en socialt autonom person är den som är moraliskt, etiskt, legalt och politiskt autonom. Eftersom demokratiska institutioner är offentliga institutioner av rättfärdiggörande, är kopplingen till social autonomi tydlig då begreppet behandlar både frihet och ansvar att rättfärdiggöra handlande.

Detta ramverk är dock inte känsligt för en unik aspekt av ungas sociala position. Unga har utöver behov av autonomi i sin vardag också behov av att utveckla kapacitet till autonomi i framtiden (Brighouse, 2003: 10). Ofta finns en konflikt mellan dessa behov, till exempel vad gäller påtvingad skolgång som begränsar den unges autonomi men också hjälper utvecklingen mot autonomi. Man kan inte prima facie anta att det finns ett egenvärde i att unga ges bred social autonomi. Istället bör ungdomen behandlas som tid med begränsade ansvar, vilket tillåter experimenterande med olika ideal och beteenden för att växa in i autonomi. Målet att låta unga växa in i autonomi nödvändiggör och rättfärdigar viss paternalism och begränsningar av deras autonomi (Shapiro, 2003). Utifrån detta perspektiv behandlar jag ungas begränsade autonomi som tentativt legitim och diskutera om deras exkludering är legitim givet deras position.

Från perspektivet att autonomi innebär ett ansvar gentemot andra att rättfärdiggöra beslut som påverkar dem, är ungas ansvar gentemot vuxna begränsat i det politiska om deras autonomi är legitimt begränsad, och detta tillåter mer begränsade rättigheter till politiskt deltagande. Dock, utifrån en syn på autonomi som icke-binär och inte bunden till socialt oberoende har unga inte ett väsensskilt ansvar gentemot vuxna och tvärtom, utan snarare handlar det om makt-havande och berättigande utifrån olika punkter på en skala (Wall, 2012: 94). Denna skala verkar kräva högre grader av deltagande utifrån högre grader av autonomi och ansvarsutkrävande, i och med det grundläggande demokratiska kravet på rättfärdiggörande. Om unga inte ges autonomi och detta är rättfärdigt, kan gränserna för deltagande dras utefter graden av autonomi i olika domän. Alltså är det viktigt att förstå i vilken utsträckning och i vilka

domän ungas autonomi är begränsad, för att förstå när unga kan exkluderas från demokratin.

De legala grunderna för ungas autonomi och deltagande

För att analysera hur ungas exkludering legitimerats i de två länderna har en analys av policydokument som är styrande för ungas utövande av autonomi och deras politiska deltagande utförts. Denna del innehåller en kontextualisering av det legala ramverket i de två länderna och de övergripande principerna för ungas deltagande som råder samt en genomgång av de typer av dokument som använts. Analysen bygger på dokument av tre typer:

1. Lagstiftning och dess förarbete;
2. Styrdokument som *redegørelser* (Danmark), *propositioner* styrande för ungdomspolitik (Sverige);
3. Utredningar som Statens Offentliga Utredningar (SOU i Sverige) och kommissionsbetænkanden (Danmark);

Det breda underlaget av material motiveras av målet att förstå ungas autonomi i praktiken, vilket skapas av lagstiftning, dagliga praktiker och landets styrning. Dessa texter tolkas först för att framlägga hur ungas autonomi begränsas i olika domän och hur detta sammankopplas med demokratiskt deltagande och vilka principer som används. De tolkas också med syftet att klarlägga de skäl som ges för att exkludera unga, och de principer som används. Ofta finns dessa principer explicit diskuterade, men i vissa fall har det krävt ett visst tolkningsarbete. Texten diskuterar tydligt när detta är fallet, och inga slutsatser om intern diskrepans mellan ideal och verklighet dras utifrån detta tolkningsarbete. I regel fokuseras på de två första kategorierna och kategori 3 används främst som komplement. En delvis annorlunda arbetsform för danska Folketinget och svenska Riksdagen komplicerar jämförelsen något. Detta har genomgående tagits i beaktning under arbetet och inte lett till större problem eftersom enstaka textdokument inte jämförs direkt, utan bredare trender jämförs över politikområden och finner stöd i tidigare forskning, särskilt i Ljungdahl (2013) som sammanställt alla policydokument vad gäller ungas deltagande i Danmark och Norge.

Barn och ungdomspolitik i Danmark är unik i Norden med att inte ha några generella bestämmelser om ungas inflytande (Danielsen, 2003: 265) och därmed inget centralt ramverk eller explicita övergripande principer för ungas deltagande. Frågan har behandlats enskilt i olika politikområden efter dess behov (Danielsen, 2003). Myndigheter hänvisar främst till Förenta Nationernas

Konvention om Barnets Rättigheter (Barnkonventionen). Särskilt artikel 12 vari staten ”ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.” Detta tolkas främst som en rätt att höras i frågor där de är utsatta för maktutövande, särskilt efter Barnets Reform 2010 som reformerade flera politikområden med syftet att ge unga och barn en talan gentemot myndighetsutövare (till exempel Socialserviceloven §48, Social- og Integrationsministeriet, 2012). Barnkonventionen betonar att unga ska lyssnas till, beroende på deras ålder och mognad, men inte att de har beslutsamt (Brighthouse, 2003: 5). Barnkonventionens implementering i dansk lagstiftning har skett stegvist i olika grad i skilda politikområden och sedan år 2000 har ett konstant reformarbete skett (Jacobsen, 2020: 46ff).

En väsentlig skillnad länderna emellan är att Sverige har tydliga övergripande principer för ungas deltagande. Särskilt sedan propositionen *Med fokus på unga – en politik för goda levnadsvillkor, makt och inflytande* från 2014 som definierar målen för ungas deltagande: ”Ungdomspolitikens mål är att alla ungdomar mellan 13 och 25 år ska ha goda levnadsvillkor, makt att forma sina liv och inflytande över samhällsutvecklingen” (Prop. 2013/14:91). Jag kommer genomgående att referera till propositionen eftersom den utgör grunden för den samtida ungdomspolitik.

Jag har kategoriserat min analys under tre undergrupperingar som anspelar både på aspekter som är tydliga i kontexten samt teoretiska aspekter som sammanfaller med detta. Först kommer jag att diskutera ungas autonomi och roll i demokratin utifrån synen på unga som under utveckling mot socialt autonoma samhällsmedborgare. Sedan diskuteras ungas makt över sin egen vardag, och deras möjligheter till etisk autonomi. Sedan diskuteras ungas direkta tillgång till demokratiskt makthavande och kopplingen till myndighetsbegreppet i ljust av legal autonomi.

Ungas utveckling mot social autonomi

Sedan antagandet av Barnkonventionen har en ny regim för ungdomspolitik spridits internationellt, som en tid som möjliggör och främjar utvecklingen av autonomi (Anderson och Claassen, 2012: 509). Här behandlas autonomi som en latent förmåga som måste utvecklas under goda förhållanden. Detta återkopplar till den teoretiska distinktionen vari ungas autonomi i nuläget både måste tränas och utövas men också begränsas för att blomstra under vuxenlivet.

I Danmark är det utmärkande att ungas deltagande diskuteras som en del av ett större projekt där unga fostras in i medborgarskapet. Detta innebär både direkta färdigheter som krävs för demokratiskt deltagande men också bredare

förmågor som att kunna kompromissa, samarbeta och lyssna till varandra. Det överordnande idealet i dansk utbildningspolitik vad gäller deltagande är *social jämlikhet* och målet att unga ges förutsättningar att jämlikt delta i samhället (Ljungdahl, 2013: 48). Former av fostran mot autonomi med direkt koppling till demokratin ses redan i förskolan/dagtilbudet som ska ge barn "medbestemmelse, medansvar og forståelse for og oplevelse med demokrati. Dagtilbud skal som led heri bidrage til at udvikle børns selvstændighed, evner til at indgå i forpligtende fællesskaber og samhørighed med og integration i det danske samfund" (Dagtilbudsloven, §7, stk. 4).

Sedan den första ungdomspolitiska propositionen 1993 har Sverige anammat en liknande syn och ungas deltagande ses främst som ett medel för att främja utvecklingen av autonomi. I den nu gällande propositionen står: "En uppgift för ungdomspolitiken bör vara att på olika sätt underlätta, stödja och frigöra de processer som förvandlar den unge till en vuxen, ansvarstagande medborgare" (Prop. 2013/14:191: 103). Denna syn nyanseras dock, och autonomi uttrycks inte endast som ett framtidsmål: "Denna ungdomsperiod kännetecknas av behovet att nå större självständighet, bättre självkänsla och kompetens och samtidigt tillhörighet till ett socialt sammanhang" (Prop. 2013/14:191: 103).

Denna utveckling styrs främst genom utbildningssystemet. Givet skolplikten/undervisningsplikten för alla unga under 16 år, är skolan där unga har mest kontakt med myndigheter. I danska skollagen står: "Folkeskolen skal forberede eleverne til deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Skolens virke skal derfor være præget af åndsfrihed, ligeværd og demokrati. Eleverne skal derigennem opnå forudsætninger for aktiv medvirken i et demokratisk samfund" (Folkeskolloven, §1 stk. 3). I danska skollagen står angående ansvar och utveckling: "Uddannelsen skal have et dannelsesperspektiv med vægt på elevernes udvikling af personlig myndighed" (Folkeskolloven, §2, stk.4). I samma anda står det i svenska skollagen att skolan ska förmedla och förankra "de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på" (Skollagen: §6). Vidare diskuteras målsättningen: "skolans mål är att varje elev har kunskap om demokratins principer och utvecklar sin förmåga att arbeta i demokratiska former." samt att unga ska ges "kunskaper om samhällets lagar och normer, mänskliga rättigheter och de demokratiska värderingar som råder i skolan och i samhället" (Prop. 2013/14:191: 62). Länderna visar på en förståelse av autonomi som ett brett begrepp, som innefattar aspekter av moralisk, etisk, politisk och legal autonomi. Unga ska ges möjlighet att forma och uttrycka sin egen identitet och således forma sin etiska autonomi inom de ramar som finns i demokratin, vari de måste respektera andras rätt till etisk autonomi och agera inom det demokratiskt fastlagda legala ramverket.

Det är intressant att båda länder tydligt betonar att autonomi måste skapas och frodas i ett socialt sammanhang och att båda länder tydligt sammankopplar olika former av autonomi.

Ungas deltagande i skoldemokrati, elevråd och liknande framhålls som en form för träning i autonomi snarare än en form av inflytande. Ungas deltagande skall ge kunskap om demokratin, skapa unga kapabla till att agera autonomt i ett demokratiskt samhälle och fostra unga in i autonomi. I båda länderna hålls i detta syfte skolval i en majoritet av landets skolor, både i folkeskolan/grundskolan och gymnasiet. Resultaten räknas och publiceras, och ger förstås en inblick i ungas preferenser men har ingen direkt inverkan på politiken och är inte ett uttryck för politisk autonomi.

I Valgretskommissionens betenkning i Danmark om unga i demokratin (2011) och i Demokratiutredningen i Sverige (2014), argumenteras för att utföra test med sänkt rösträttsålder till 16 år i kommunala val med målet att etablera vanor under skoltiden och öka valdeltagandet. Då möjligheterna för staten att påverka är betydligt högre under skoltiden och det i dagsläget går mellan två till sju år efter unga lämnat skolan innan de får delta i sitt första val. Denna rekommendation har inte testats i länderna. Målet att fostra unga in i autonomi och ge dem möjligheter till effektivt deltagande i samhället verkar inte stödja en försening av rösträtten och försvagas möjligen av den långa tidsperioden mellan skoltiden och rösträtten.

Makt över sina egna liv – etisk autonomi

Båda länder respekterar och skyddar ungas *etiska autonomi*, alltså ungas möjlighet att själva bestämma över sin egen identitet och forma sin egen mening om det goda livet. Ofta ges unga samma rättigheter som vuxna till etisk autonomi, till exempel vad gäller yttrandefrihet, mötesfrihet och religionsfrihet. I Danmarks Grundlov står: ”Den personlige frihed er ukrænkelig. Ingen dansk borger kan på grund af sin politiske eller religiøse overbevisning eller sin afstamning underkastes nogen form for frihedsberøvelse” (Danmarks Riges Grundlov §71) och unga har under senare år getts bredare möjligheter till detta genom minskade möjligheter för deras vårdnadshavare att egenmäktigt styra deras liv. Det ses också väldigt tydligt i strategier från Danmark riktade mot unga i socialt utsatta grupper med målet att de ska kunna leva under samma autonomi som andra givet deras sociala situation (Ljungdahl, 2013: 35ff).

I Sverige diskuteras explicit hur maktbegreppet bör appliceras på unga, här ”används begreppet makt i relation till individens förutsättningar och möjligheter att forma sitt eget liv. Det är också en markering av vikten av att ungdomar har möjligheter att vara självständiga och göra självständiga val och kan

ta ansvar för sina handlingar” (Prop. 2013/14:191: 20). Det är viktigt att förstå hur begränsat maktbegreppet är i denna kontext, eftersom makt endast utövas: ”inom ramen för formella gränser såsom myndighetsåldern” (Prop. 2004/05:2: 27). Det är alltså makt och autonomi som endast appliceras i det privata, utanför politiken. Det är tydligt att unga ska ges utrymme att vara etiskt autonoma och själva ges möjlighet att avgöra viktiga frågor om sina egna liv, vad gäller deras substantiva identitet. Här dras en tydlig gräns mellan minderåriga och vuxnas autonomi, vari vuxna ska garanteras moralisk, etisk, politisk, och legal autonomi, så betonas för unga endast deras rätt till etisk autonomi. Deras makt ska inte sträcka sig bortom det privata.

Som diskuterats tidigare betonar dansk lagstiftning att unga ska utvecklas mot social jämlikhet och växa upp till goda samhällsmedborgare. Här finns en återkommande konflikt mellan ökad etisk autonomi i nuläget och uppbyggandet av kapacitet till autonomi som vuxna. I Sverige finns samma konflikt: ”Ungdomstiden handlar alltså, förutom om situationen här och nu, också om utvecklingen från ungdom till vuxen, från beroende till den självständighet som behövs för ett liv som samhällsmedborgare” (Prop. 2013/14:191: 20). Likt undervisningsplikten som minskar ungas autonomi i stunden men är rättfärdigad eftersom det vägleder och utvecklar unga mot ökad autonomi i framtiden kan maximerandet av ungas autonomi också vara ett hot mot deras utveckling. Utifrån denna logik kan man i regel argumentera att de lagar som begränsar ungas etiska autonomi inte kräver demokratiskt rättfärdiggörande. Åtminstone vad gäller ungas tillgång till alkohol, cigaretter, körkort, fyrverkerier, adoption och giftermål. De kan rättfärdiggöras som ett långsiktigt beskyddande av etisk autonomi, snarare än ett godtyckligt maktutövande.

Ungas demokratiska makt

Det är nu dags att diskutera principerna som används för att begränsa ungas tillgång till demokratiskt makthavande, principerna som förklarar varför unga inte ges politisk autonomi och inte ges offentlig makt. Eller för att förtydliga, varför unga bör besitta etisk autonomi men inte politisk autonomi. Två huvudargument kan framtolkas, sammankopplingen mellan *valbarhetsåldern* och *rösträttsåldern*; och sammankopplingen mellan *myndighetsåldern* och *rösträttsåldern*. Kopplingen mellan valbarhetsåldern och rösträttsåldern är sannolikt grundad i tanken om demokratin som av och för folket. I Danmark sammankopplas dessa i grundlagen (Danmarks Riges Grundlov, §32). I Sverige är denna princip mindre betonad men användes som argument när rösträttsåldern sattes till 18 (Prop. 1973:90: 164). Historiskt har dessa åldrar inte sammankopplats i varken Danmark eller Sverige, det är endast sedan 1978 respektive 1965 som

rösträttsåldern och valbarhetsåldern har sammankopplats. Under större delen av 1900 talet var valbarhetsåldern över tio år högre än rösträttsåldern i båda länder (Valgretskommissionen, 2011: 291ff; SOU 1996:111: 49ff).

Det är otydligt om det finns ett egenvärde i denna koppling och det är otydligt varför de sammankopplats i sin kontext. Att skilja dessa från varandra är accepterat i internationella rekommendationer och vanligt i lagstiftning världen över (Folkes, 2007: 18). Det är stor skillnad mellan att vara *representant* och att vara *representerad* vad gäller vilka kompetenser som krävs. Det verkar otillräckligt som argument att utifrån ungas bristande kapacitet att delta som parlamentariker, att unga inte har rätt till att utkräva skäl för sin behandling. Det är en tveksam form av argumentation att kapacitet att delta i kamper om parlamentarisk makt utgör tillräckliga skäl för att uteslutas från representation (Wall, 2015: 94).

Både Danmark och Sverige fokuserar på den andra principen, att *myndighetsåldern* och *rösträttsåldern* bör sammanfalla. Detta är också en modern idé som inte varit fallet tidigare i ländernas historia. Denna princip återfinns i Danmark explicit i Grundloven, och i Sverige i förarbetet till den nya författningen 1975 där rösträtten sänktes till 18 år eftersom det ansågs som en naturlig konsekvens av den breda civilrättsliga handlingsförmågan som sammanfaller på 18 årsdagen (Justitiedepartementet, 1972: 124f). Anledningen att koppla myndighetsåldern med rösträttsåldern ligger i kopplingen mellan ansvarsutkrävande och makt. Som omyndiga, kan unga inte ta ansvar för sina handlingar och därmed inte heller ta ansvar för politiken. I svensk lag uttrycks det ”makt och ansvar hänger samman samtidigt som det formellt inte går att utkräva ansvar av en person som inte uppnått myndighetsålder” (Prop. 2013/14:191: 20). Denna koppling är meningsfull i och med förhållandet mellan autonomi och demokrati. Myndighetsåldern har likt rösträttsåldern gradvis sänkts i länderna, men det är först sedan 1971 i Danmark och 1965 i Sverige som den kopplingen sker och alla myndiga medborgare i länderna ges rösträtt. Alltså, denna sammankoppling av legal autonomi och rösträtt är tydlig i kontexten. Ungas brist till makt är alltså således i kontexten grundat i brist på autonomi och förmåga att ta ansvar.

Att vara myndig i ländernas lagstiftning innebär full rättslig handlingsförmåga, rätten att äga egendom och fritt ingå i rättshandlingar och avtal. I bredare drag handlar myndighetskonceptet om att säkerställa den högsta graden av social autonomi tillgänglig i samhället. Att vara omyndig innebär att inte ha ansvar för sitt eget välmående och förlita sig på en förmyndare/värger som har det yttersta ansvaret (Værgemålsloven, 2017; Föräldrabalken, 1949). Det är enkelt att utifrån myndighetsbegreppet argumentera att om unga inte är kapabla att ta ansvar för sitt eget välbefinnande, är de inte heller kapabla att ta

ansvar för politiska beslut. Alltså finns det stöd för att exkludera unga utifrån *ansvarstagande*.

Det är dock en kraftig förnkling och överdrift att se på minderåriga som utan autonomi eller ansvar. Legal autonomi behandlar handlingsutrymmet som ges medborgaren inom ramarna för lagligt beteende. I båda länderna är straffmyndighetsåldern 15 år och förefaller alltså tre år innan myndighetsåldern, efter en harmonisering av de skandinaviska ländernas lagstiftning (SOU 1996:111: 28). Alltså är unga ansvariga att följa lagen, och kan dömas till legala påföljder inklusive fängelse. Deras legala autonomi begränsas därmed i stort på samma sätt som myndiga. I Danmark motiveras detta med direkt koppling till autonomibegreppet. I förarbetet till Straffeloven motiveras straffrättsåldern eftersom ansvar endast kan utkrävas av handlingar som ”er et Udslag af Individets ’frie Selvbestemmelse’” av personer som besitter ”Herredømme over sig selv” (Straffelovskommisionen, 1923: 47f). I Sverige är det ”motiverat av praktiska och humanitära skäl” (SOU 1996:111: 98). Alltså är unga från 15 år i båda länderna tydligt autonoma och mogna nog att ett brett legalt ansvar kan utkrävas dem, även om det inte är skälet till gränsdragningen i Sverige.

I den teoretiska litteraturen om demokratisk legitimering av en legal ordning pågår en debatt om exakt vad som måste legitimeras demokratiskt. En tradition betonar att *vara satt under tvång* i enighet med ”all coerced”-principen eller att *vara underställd en legal ordning* i enighet med ”all subjected”-principen. I det första perspektivet är den viktigaste aspekten av demokratin att rättfärdiggöra statens användning av tvång gentemot medborgarna eftersom tvång underminerar individens autonomi totalt, krävs särskilt rättfärdiggörande av detta (Miller, 2009). Alltså krävs för de som under tvång kan till exempel frihetsberövas av staten, ett legitimerande av lagen. Inom den teoretiska traditionen som fokuserar på berättigande av lagstiftning finns också de som fokuserar på att legitimera en bredare legal ordning. Från detta perspektiv är inte tvångsaspekten i fokus utan lagarnas konstitutiva roll i samhällsskapandet (Beckman, 2014). Detta utifrån perspektivet att alla legala normer också medföljer ett juridiskt krav till att följa dem (Greenawalt, 1988: 6ff). För även om unga inte kan sättas i fängelse eller liknande, så är deras handlingsutrymme begränsat i och med den legala ordningen. Även om 14 åring inte kan påtvingas legala påföljder, så lever de under ramarna för legal autonomi satta av andra. Utifrån detta perspektiv finnas en spänning vari även unga under straffmyndighetsåldern bör kunna utkräva någon form av berättigande för lagstiftningen som styr deras liv, men detta krav är svagare givet deras mer begränsade ansvar.

Många åldersgränser som begränsar ungas autonomi infaller tidigare än myndighetsåldern. I Danmark får unga från 15 träda in på arbetsmarknaden,

själva råda över pengar de tjänat, starta egna företag och ingå i relevanta rättsliga avtal för detta (Værgemålsloven, § 42), detsamma gäller i Sverige från 16 år. Den sexuella myndighetsåldern infaller samtidigt som straffskyldigheten. Alltså är en sextonåring autonom nog att de kan skaffa barn, starta egen firma, och disponera sin egen inkomst. De är alltså ansvariga nog att leva med potentiella negativa konsekvenser av sin autonomi – samtidigt presenteras att man inte kan utkräva ansvar av unga under 18 år som skäl för att utesluta dem från demokratin.

Argumentet att unga inte bör besitta makt eftersom makt inbegriper ansvar och samhället inte kan utkräva ansvar från dem försvagas kraftigt av de breda formerna av ansvarsutkrävande som de underställs. Det finns en tydlig diskrepans mellan ideal och praktik eftersom samhället utkräver ansvar men inte fördelar makt efter en korresponderande princip. Kopplingen mellan myndighetsåldern och rösträttsåldern undermineras kraftigt av de många ansvarsområden som tillkommer tidigare i den unges liv. Särskilt i Sverige vari ungas brist på makt motiveras av att det ”formellt inte går att utkräva ansvar av en person som inte uppnått myndighetsålder.” Som tidigare nämnt, sänktes rösträttsåldern till 18 för att korrespondera med det breda ansvar som utkrävs från den åldern. Det fanns alltså en ambition att koppla legal och politisk autonomi, vilket också är meningsfullt med de diskuterade principerna i åtanke. Dock är den kopplingen uppenbart svag, då ett brett legalt ansvar krävs av unga utan korresponderande rättigheter.

Det är resonligt att ungas autonomi bör öka gradvis och det ansvar som krävs av dem bör förläggas på en nivå som gynnar deras fortsatta utveckling mot ökad autonomi. Men dessa ökade ansvarsutkrävande kräver också motsvarande rättigheter till påverkan. Men givet att unga besitter mindre autonomi, både i koppling till myndighetsbegreppet, och även juridiskt i särlagstiftning vad gäller straffskalor, på arbetsmarknaden och liknande är ungas ansvar begränsat. Det är möjligen kompatibelt med deras situation att ges mindre påverkan på politiken än vuxna.

Slutsatser

För att summera, Danmark och Sverige betonar främst ungas autonomi som under utveckling. Ungas ges goda möjligheter att utöva sin etiska autonomi och generellt kan regler som begränsar etisk autonomi förstås i ett utvecklingsperspektiv vari det gynnar den unge att begränsas i dagsläget för att bevara deras autonomi som vuxna. Dock är det märkligt att det går 2-7 år av väntan mellan skolpliktens slut och det första valet. Det verkar inte finnas skäl utifrån

bevarande av ungas autonomi emot en sänkning av rösträttsåldern eller andra former av utökat demokratiskt deltagande för unga.

Ungas moraliska och legala autonomi begränsas utan betydande demokratiskt rättfärdiggörande. I länderna finns en ambition av att sammankoppla ansvarutkrävande och deltagande, och ungas exkludering motiveras från detta genom kopplingen av myndighetsåldern till rösträttsåldern. Dock verkar denna koppling svagare än förväntat. Kritiker av argument för ungas rätt till deltagande har ofta avfärdat denna typ av argumentation utifrån att det är otillräckligt att påvisa att unga har vissa rättigheter till autonomi eftersom detta inte nödvändigtvis betyder att de bör ges den skilda rättigheten att delta (Cowley och Denver, 2004). Utifrån synen på autonomi som finns i länderna samt skälen som ges för ungas exkludering, ser vi att kopplingen redan finns. Unga förväntas ta konsekvenserna av etisk, moralisk, och legal autonomi, och det är på grund av deras påstådda brist på kapacitet till detta som de exkluderas från demokratin. Alltså finns en tydlig konflikt mellan idealen som berättigar ungas exkludering och hur unga faktiskt behandlas.

Utifrån synen på demokratin som en form av offentlig rättfärdiggörelse har unga ett kraftigt anspråk på ytterligare demokratiskt inflytande, och det kan fastslås att beslut tagna i deras namn inte tillräckligt legitimeras gentemot dem. Dock är ungas ansvar begränsat i jämförelse med vuxna, och därmed finns ett mer begränsat krav på rättfärdiggörande. Detta kan möjligen jämföras med ambitionen i Sverige att unga inte ska ha makt, men istället *inflytande* över samhällsutvecklingen. Detta inflytande kan möjligen ses som en form av rättfärdiggörande. I båda länder sker experimenterade med olika demokratiska former i detta syfte, genom *civilsamhällesorganisationer*, *inflytandeforum*, *medborgarförslag* och *barnombudsmän*. Dessa har sällan systematiskt undersökts efter vilken påverkan de har på politiskt beslutsfattande, och litteraturen fokuserar istället på dess påverkan på ungas utveckling. I Danmark verkar ingen studie om deras faktiska inverkan på politiska beslut finnas och i Sverige har ungas påverkan på lokalnivå undersökts med dåliga resultat, både för ungdomsorganisationer (SOU 2015:96) och användningen av inflytandeforum (Sveriges Kommuner och Landsting, 2019) där de inte har påvisad effekt på beslutstagande.

I Danmark anser 44 procent av unga under 20 år att de har lite inflytande på staten, 19 procent att de har inget eller nästan inget inflytande och endast 28 procent anser att de har goda möjligheter (ESS, 2014). Det stora flertalet unga i Sverige anser inte att de kan påverka politiken i landet eller i sin hemkommun (Prop. 2013/14:191: 57). Det verkar således inte finnas goda skäl att anta att dessa tilltag utgör kompensation för ungas uteslutande från formella demokratiska sammanhang, men betydligt mer forskning krävs. Dessa prak-

tiker är intressanta att studera och utveckla då de möjligen kan anpassas till ungas sociala situation och mer begränsade kapaciteter, givet deras legitima anspråk på demokratiskt rättfärdiggörande. Detta kan utgöra en form av gradvis ingång i demokratin, med succesivt ökande ansvar och deltagande givet ungas utvecklande autonomi och kapacitet. Det finns alltså redan verktyg för att behandla demokratiskt rättfärdiggörande gentemot unga och därmed möjligheter att undvika godtyckligt styre. Kravet på rättfärdiggörande kan bemötas annorlunda för olika grupper efter deras behov, men idag möts ungas krav bara med tystnad.

Litteratur

- ACE Electoral Knowledge Project. Voting age data. <http://aceproject.org/epic-en/CDT/able?view=country&question=VR001> (8. juni 2020).
- Anderson, Joel och Rutger Claassen (2012). Sailing alone: Teenage autonomy and regimes of childhood. *Law and Philosophy* 31 (5): 495-522.
- Antonio, Robert J. (1981). Immanent critique as the core of critical theory: Its origins and developments in Hegel, Marx and contemporary thought. *The British Journal of Sociology* 32 (3): 330-345.
- Arneil, Barbara (2002). Becoming versus being: A critical analysis of the child in liberal theory, pp. 70-96 i David Archard och Colin M. MacLeod (red.), *The Moral and Political Status of Children*. Oxford: Oxford University Press.
- Beckman, Ludvig (2014). The subjects of collectively binding decisions: Democratic inclusion and extraterritorial law. *Ratio Juris* 27 (2): 252-270.
- Brighouse, Harry (2003). How should children be heard? *Arizona Law Review* 45 (3): 691-711.
- Børne- og Undervisningsministeriet (2019). *Bekendtgørelse af lov om folkeskolen* (Folkeskolsloven).
- Børne- og Undervisningsministeriet (2020). *Bekendtgørelse af lov om dag-, fritids- og klubtilbud m.v. til børn og unge* (dagtilbudsloven).
- Cowley, Phillip och David Denver (2004). Votes at 16? The case against. *Representation* 41 (1): 57-62.
- Dahl, Robert A. (1991). *Democracy and Its Critics*. 12. udg. New Haven: Yale University Press.
- Danielsen, Svend (2003). *Nordisk børnerett. 2: Forældreansvar: et sammenlignende studie af dansk, finsk, islandsk, norsk og svensk ret med drøftelser af harmoniseringsmuligheder og reformbehov*. København: Ministerrådet.
- European Social Survey (ESS) Round 7 Data (2014). Question: "Political system allows people like me to have a say in what the government does?" for Danish youths age 14-20. Data file edition 2.2. NSD – Norwegian Centre for Research Data, Norway.

- Folkes, Alex (2004). The case for votes at 16. *Representation* 41 (1): 52–56.
- Forst, Rainer (2005). Political liberty: Integrating five conceptions of autonomy, pp. 226–242 i John Christman och Joel Anderson (red.), *Autonomy and the Challenges to Liberalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Forst, Rainer (2014). *Justification and Critique: Towards a Critical Theory of Politics*. Malden: Polity.
- Forst, Rainer (2017). *Normativity and Power: Analyzing Social Orders of Justification*. Oxford: Oxford University Press.
- Greenawalt, K. (1988). Conflicts of law and morality. *Ethics* 99 (1): 168–170.
- Hart, Daniel och Robert Atkins (2011). American sixteen- and seventeen-year-olds are ready to vote. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 633 (1): 201–222.
- Jacobsen, Anette Faye (2020a). Børnekonventionen i Danmark. Barnet mellem forældre og stat. *BARN – Forskning om barn og barndom i Norden* 37 (3–4). <https://doi.org/10.5324/barn.v37i3-4.3378>.
- Justitiedepartementet (1949). *Lag (1949:382) om införande av föräldrabalken* (Föräldrabalken).
- Justitiedepartementet (1972). *Ny regeringsform ny riksdagsordning: betänkande avgivet av Grundlagberedningen*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Justitsministeriet (2007). *Bekendtgørelse af værgemålsloven* (Værgemålsloven).
- Kant, Immanuel (1793). On the common saying: That may be correct in theory, but it is of no use in practice, pp. 273–310 i Mary J. Gregor (red.), *Immanuel Kant: Practical philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lægaard, Sune (2019). Contextualism in normative political theory and the problem of critical distance. *Ethical Theory and Moral Practice* 22 (4): 953–970.
- Ljungdahl, Anders Kruse (2013). *En kortlægning af begreber om børn og unges deltagelse, kompetence og kompetenceudvikling i norske og danske policy-dokumenter: fra velfærdspolitiske problemstillinger til administrative forskrifter*. Lillehammer: Lillehammer University College.
- Miller, David (2009). Democracy's domain. *Philosophy & Public Affairs* 37 (3): 201–228.
- Rehfeld, Andrew (2011). The child as democratic citizen. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 633 (1): 141–166.
- Shapiro, Tamar (2003). Childhood and personhood. *Arizona Law Review* 45: 575–594.
- Social- og Integrationsministeriet (2012). *Bekendtgørelse af lov om social service* (Socialserviceloven).
- SOU 1996:111. *Bevakad övergång: åldersgränser för unga upp till 30 år*. Stockholm: Fritze.

- SOU 2015:96. *Låt fler forma framtiden! Forskarantologi: bilaga till betänkande*. Stockholm: Wolters Kluwer.
- Straffelovskommisionen (1923). Motiver Til Foranstaaende Lovudkast, i *Betænkning afgiven Af Straffelovskommisionen af 9. November 1917*. Schulz.
- Sveriges Kommuner och Landsting (2019). *Ungas inflytande: Ungas inflytande i den lokala beslutsprocessen*.
- Utbildningsdepartementet (2013). *Lagen om införande av skollagen* (2010:801). Stockholm: Norstedts juridik.
- Utbildningsdepartementet (2014). Regeringens proposition 2013/14:191. *Med fokus på unga – en politik för goda levnadsvillkor, makt och inflytande*.
- Valgretskommisionen (2011). *Demokrati för framtiden: Valgretskommisionens betänkning om unges demokratiska engagement*.
- Wall, John (2012). Can democracy represent children? Toward a politics of difference. *Childhood* 19 (1): 86-100.
- Whelan, F. (1983). Prologue: Democratic theory and the boundary problem. *Nomos* 25: 13-47.
- Ødegaard, Guro (2011). Den ideelle stemmerettsalder finnes den?, pp. 303-330 i *Demokrati för framtiden: Valgretskommisionens betänkning om unges demokratiska engagement*. Valgretskommisionen.

Anmeldelser

Niels Bo Poulsen og Jørgen Staun (red.), *Rusland som militær stormagt*. (Studier i global politik og sikkerhed). DJØF forlag, 2021.

Bogen er en antologi med i alt 13 kapitler og ligger i forlængelse af de samme redaktørers antologi *Kreml i krig* fra 2018; et meget rost værk om blandt andet de skiftende kontekster for de russiske væbnede styrkers involvering i krigshandlinger i navnlig det postsovjetiske nærområde og inden for Den Russiske Føderations grænser (: krigene i Tjetjenien). Denne nyudgivelse har til formål i et mere nutids- og fremtidsorienteret perspektiv at undersøge den russiske militære formåen og strategi i dybden. De to redaktører borger for kvaliteten, idet Niels Bo Poulsen er chef for Institut for Militærhistorie, Kulturforståelse og Krigsteori på Forsvarsakademiet og derudover har skrevet det fremragende faghistoriske værk *Den store Fædrelandskrig. Statsmagt og mennesker i Sovjetunionen 1939-1955* (Høst og Søn, 2008). Jørgen Staun er lektor på Forsvarsakademiets Institut for Strategi og har især publiceret om Arktis og russisk strategisk kultur. Bogen er tænkt som en lærebog til brug både indadtil på Forsvarsakademiet af det danske forsvars kommende officerer og udadtil blandt politiske praktikere, sikkerhedspolitiske forskere samt – ideelt set – menige læsere fra og med det gymnasiale niveau. Følgelig er der lagt vægt på i skrivestil at formidle grundforskning, teori/begreber og data uden at tabe for mange læsere i svinget eller sætte lødigheden over styr.

Det lykkes faktisk, vil jeg tro. Antologien er sprængfyldt med tankevækkende pointer og bringer kapitel for kapitel fine bibliografier over kilder og akademisk sekundærlitteratur på russisk, engelsk og andre sprog. Dens forfattere og medforfattere skriver tilpas engagerende og yderst kompetent, nogle endda med afvæbnende humor. Men dens allerstørste fortrin er selve det, at den er skrevet på dansk og løbende anlægger en dansk synsvinkel på, hvad det er for en militær stormagt, som Danmark står over for dels i Østersøen, dels i Arktis, der forbinder rigsdelen Danmark, Færøerne og Grønland. For som antydet trækker alle forfatterne på guldrandet forskning og slår dermed bro til en verden af internationale sikkerhedspolitiske og militærfaglige Ruslandseksperter, så deres sagkundskab bringes til at belyse Danmarks sikkerhedspolitiske situation.

Da dette jo ikke er nogen krimi, vil jeg imidlertid tillade mig at anbefale, at man læser antologiens kapitler bagfra for på den måde at sørge for at få nærlæst de mest relevante og vellykkede kapitler. For hvis jeg skal rette en overordnet kritik, bliver det, at den i sig selv vedkommende midte om Ruslands militære

isenkram belyst gennem diverse værnspecifikke analyser kommer til at skygge for det afgørende kapitel 11 om den ikkemilitære, men allerede nu offensive russiske cyberkrigsførelse og den lige så farlige ”kamp om sandheden” som en trussel mod de vestlige åbne liberale samfund og retsstater. Kort sagt kommer antologiens kronologiske opbygning til at spærre for forståelsen af, at Rusland her og nu og fremover udgør en trussel mod Danmarks politiske og økonomiske sikkerhed, idet jeg hermed sigter til to af Københavnerskolens underkategorier af sikkerhed.

Læst bagfra kommer denne betragtning tydeligt til udtryk i konklusionen med redaktørernes allersidste sætning, der råder Danmark til at have fokus på den ikkemilitære trussel fra Rusland. Ellers anbefales det, at Danmark værner om våbenkontrolaftaler, sætter alt ind på NATO-medlemskabet som sikkerhedsgaranti og sammen med sine EU-partnere opretholder sanktionsregimet over for Rusland. Samtidig bør det overvejes, hvilke russiske tiltag for at imødekomme Ukraines behov for sikkerhed der kunne tilsige en lempelse af sanktionerne. De anbefaler en gylden middelvej mellem blindhed over for Rusland som trussel og den lige så skadelige dæmonisering af Rusland eller myte om Ruslands militære almagt. Opstanden i Hviderusland kræver vestlig omtanke for ikke at fremkalde russiske overreaktioner; det samme, vil jeg mene, gælder den aktuelle demonstrationsbølge inde i Rusland som reaktion på Navalnyjs seneste afsløring af korrupsionen på Kreml-niveau samt vreden over hans fængselsdom. For hvad strategi og målsætninger angår, er det tydeligt, at frykten for farverevolutioner og egen regimesikkerhed er det, der driver de russiske beslutningstageres tilflugt til brug af våben – i virkeligheden en langt mere *operational code* end hensynet til at opretholde rollen som global stormagt og atomar supermagt i klasse med selveste USA. Konklusionskapitlet skal roses for at betone, at Rusland er en stormagt i relativt forfald, og minde om, at netop det gør Rusland farlig og revisionistisk, som det også argumenteres af kritikere af den oprindelige såkaldte power transition theory inden for realismens IP-teori.

Antologiens næstsidste kapitel skrevet af Niklas Rendboe er en superspændende, men saglig gennemgang af vor viden om de russiske militærfirmaer, hvoraf Wagner er den mest kendte. Der, hvor analysen tangerer danske interesser, er dels, hvor han lufter den oplagte risiko for, at russiske militærfirmaer slår sig op på at træne og udruste højreradikale militser i Europa; dels de russiske militærfirmaers optræden i Mali, hvor danske og franske styrker er udstationeret. Før det kommer det afgørende kapitel 11 af Mikkel Storm Jensen med titlen ”Rusland og cyber: Spionage, sabotage og evig kamp om sandheden”. Han indleder med at påpege, at tilflugten til cyberangreb er et svaghedstegn og en kompensation for manglende militær formåen, samt understrege, at Rusland

langtfra altid opnår strategisk succes med sine ikkemilitære påvirkningsoperationer. Men det siger meget om Ruslands prioriteringer, at generalstabschefen Gerasimov anslår vægtningen af ikkemilitære midler over for militære (skydekrigs)metoder til at være 4:1. Det er heller ikke trivielt, at russiske beslutningstagere mener, at de er genstand for informationskrig fra vestlig side, hvor de føler sig ekstra sårbare og underlegne. Og da ansvaret for cyberangreb og informationskrig ligger hos de rivaliserende og tiltagende aggressive russiske efterretningstjenester, er der frit slag for at gå over strengen og udnytte den indbyggede *plausible deniability*.

Kapitel 10 er skrevet af bogens eneste kvindelige forfatter Carina Meyn og omhandler de russiske atomvåbenkapabiliteter, men diskuterer heldigvis også den russiske atomvåbendoktrin på nuanceret og overbevisende vis. Det drejer sig om den tvetydige *escalate to de-escalate*-doktrin. Hun peger på kommunikationsbristen mellem NATO og Rusland med baggrund i, at parterne helt tilbage fra Den Kolde Krig tænkte forskelligt om atomvåbenenes rolle som mulig forklaring på Ruslands indædte skepsis over for USA's missilforsvarsprojekt. Hun fremhæver faren for, at Rusland for alvor sænker sin atomtærskel, hvis landet svækkes pludseligt og ukontrollabelt. Blandt kilderne til sin lidet alarmistiske udlægning af Ruslands reelle atomvåbenpolitik bruger Meyn den franske sikkerhedspolitiske høg, som hun omtaler ham, Bruno Tertrais. Kapitel 9 er helliget det russiske luftvåben, der har gennemgået en modernisering, hvad materiel angår, og piloterne har yderligere fået træning og kamperfaring i Syrien. Af betydning for Danmarks sikkerhed er det, at Ruslands luftbårne styrker har et højere beredskab end NATO; populært sagt vil det betyde, at Rusland vinder "første halvleg" i en evt. storkrig. Ruslands svaghed på dette felt er manglen på optankningsfly; til gengæld har Rusland udviklet de avancerede luftværnsystemer S-300 og S-400.

Kapitel 8 om den russiske flåde skrevet af Anders Puck Nielsen er meget medrivende, selv om det er lidt af en forfaldshistorie, vi får serveret. Rusland kan ikke længere som i tiden efter Peter den Store og under den sovjetiske admiral Gorsjkov drømme om *sea control*, allerhøjest *sea denial*. Men end ikke det er trivielt for Danmark i Østersøen og Arktis. I stedet for hangarskibe satser Rusland på "hangarskibsdræbere", dvs. atombevæbnede ubåde, idet det som under Den Kolde Krig stadig handler om at udfordre USA's søherredømme. Puck Nielsen gør klimaforandringerne til årsag til Ruslands tiltagende militære aktivitet i Arktis og påpeger, at Ruslands syn på havretten angående Nordøstpassagen sagtens kan forsvares over for USA's. Men både i Arktis og generelt ses en glidning mod et kystforsvar og måske mindre russisk interesse for fx kampen mod pirateri.

Under overskriften "Fra rustne til rustede (...)" analyserer Thomas Nyholm Jørgensen kronjuvelen i russisk strategisk kultur: de landbaserede styrker eller med andre ord hæren. Materiellet er blevet opgraderet, og der er sket andre kvalitative forbedringer som led i den omfattende reformering af det russiske militær efter felttoget i Georgien i 2008, der ikke var en ubetinget succes. Man har nu fem overordnede militærdistrikter med velintegrerede systemer, styrket beredskab, høj mobilitet, flere professionelle soldater osv. – alt sammen som led i det nye koncept Aktivt forsvar fra 2019, der også vægter massiv ildkraft. Rusland forbereder sig generelt på storkrig, men ikke dermed sagt egentlig angrebskrig, da det er den mere defensivt tænkende teoretiker Aleksandr Svetjin, der citeres flittigt i disse år. Hvad angår den massive ildkraft, er det værd at bemærke de stadigt mere komplekse og ambitiøse russiske militærøvelser med henblik på konventionel (ikke-atomar) krigsførelse. For selv om der er en grund til, at atomar krigsførelse er tabubelagt som ren og skær dommedag, skal man ikke forledes til at tro, at konventionel krig er skånsom, tværtimod. Derudover er det hyggelige russiske jernbanenet logistisk en afgørende krumtap for hæren.

Forud for det ligger de mere generelle analyser i kapitlerne 1-6, hvoraf kapitel 6 indleder antologiens Del II: Er Rusland klar til kamp? Forfatteren Steen Wegener gør udmærket rede for hovedtendensen – en substantiel russisk oprustning som afspejlet i de fordoblede forsvarsudgifter de sidste 20 år. Men på s. 185 gengiver han ukritisk den gamle travet om, at Rusland igennem historien er blevet invaderet af mange nabolande. Som den finske sikkerhedspolitiske analytiker Henrikki Heikka har gjort opmærksom på, har Rusland også udkæmpet uendeligt mange angrebskrige, og så var der Sovjetunionens angrebskrig mod Finland 1939-1940, som angriberen reelt tabte. Den lære, den russiske strategiske kultur så at sige burde have draget af det mønster plus sine sejre i de to traumatiske angrebskrige mod Rusland selv – Napoleons og Hitlers felttog – er, at når endelig Rusland fører forsvarskrige, vinder Rusland krigen jævnfør førnævnte Svetjin.

Kapitel 5 rummer Flemming Splidsboel Hansens analyse af den russiske militarisme, hvor han kreativt bruger patriotisme som proxy. Under Putin søges militarisme gjort til en populærkultur, hvad der er lykkedes, dog er de unge mere individualistiske end ønsket. Kapitlet om militærkulturen konstaterer et vist tilbagefald til sovjetiske vaner og uvaner, dog sandsynligvis et fald i rekrutmishandlingen. Kapitlet om militær-strategisk kultur bærer overskriften "I krig mod Vesten (...)" og slår med rette ned på uvisheden om Ruslands atomtærskel "statens eksistens". Måske Kreml operationaliserer dette til "hvor Putin-regimets overlevelse er truet"? Redaktørernes kapitel 2 er derimod lidt skuffende, da de skruer tiden helt tilbage til Bjarne Nørretranders, dvs. 1978, i deres lovlig

vidtløftige teori- og metodeforpostfægtninger. De burde snarere dvæle ved, at den postsovjetiske epoke byder på fine russiske bidrag til studiet af Ruslands militær og militarisme (Golts, Shlykov osv.). Hvorom alting er, er dette en vellykket antologi om vor østlige nabos slagkraft, hvor man for en gangs skyld får nogle røde tråde i form af løbende forskningsoversigter og danske vinkler.

Mette Skak
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Poul Erik Mouritzen (red.), *Livet i Magtens Rugekasse. Fortalt gennem fem generationer*. Aarhus: Politica, 2020, 220 sider, 199 kr.

Statskundskabsstudiet ved Aarhus Universitet startede i 1958 med otte studerende. I 1959 fik instituttet sine to første professorer: Erik Rasmussen og Poul Meyer. I 1961 faldt antallet af studerende uventet til fem. Var det nye studium mon bæredygtigt?

Fra ingenting til vækst, anglisering og berømmelse

Ja. Siden da er instituttet støt vokset enormt i størrelse. I 2020 er der 30 professorer, 44 lektorer og seniorforskere, 39 adjunkter og postdocs og 55 ph.d.-studerende. Navnet Institut for Statskundskab overlever, men instituttet er nu en del af Aarhus BSS, School of Business and Social Sciences på Aarhus Universitet.

Efter årtusindskiftet steg også instituttets prestige skarpt. I efteråret 2003 skrev Weekendavisen en stort opsat artikel om instituttets studerende. Titlen var "Statsministerskolen". Temaet var prægningen som kommende elite. "Vi får at vide fra dag ét, at vi er de bedste", siger en ung kvinde i artiklen. Og det er de også i Aarhus. Et af Europas største institutter med 1700 studerende, netop udnævnt af London School of Economics til nummer fem i Europa og nummer 40 i verden. I den seneste Shanghai-ranking ligger instituttet nr. 3 i Europa og nr. 16 i verden – imponerende.

Spændende, læseværdig og idérig

Livet i Magtens Rugekasse er en bog om dette bemærkelsesværdige institut, redigeret af en betydelig alumne, professor emeritus Poul Erik Mouritzen. Femten bidragydere fra fem tidsepoker lægger egne perspektiver ned over instituttet. Det er blevet et virkelig spændende og læseværdigt skrift, rig på fortællinger om disciplinen statskundskab, videnoverførsel, ledelse af videnorganisationer og vigtigheden af socialt samvær på en arbejdsplads. Det er ikke et jubelfestskrift

og ikke en bog af og om koryfæer. Bidragyderne kender instituttet både som studerende, lærere og forskere. De dækker perioden fra 1958 (Mogens N. Pedersen, Curt Sørensen) til nutiden (Jørgen Møller m.fl.). De repræsenterer forskellige paradigmer, metoder og fagområder. Her er mennesker, der har været aktive på instituttet i hele deres arbejdsliv, som har forladt forskningsverdenen til fordel for andre aktiviteter (fx Ole P. Kristensen, Gitte Sommer Harrits), eller som er flyttet og vendt tilbage.

Min anmeldelse er arrangeret efter nogle temaer, som jeg selv har valgt. Dette betyder, at nogle bidragydere ikke bliver nævnt overhovedet eller ganske kort, mens andres bidrag får mere opmærksomhed. Fra min side har omtale/ikke-omtale intet at gøre med kvalitet.

Selvom det er en outsiders valg, du får læst, er jeg ikke helt ekstern. Jeg var tilknyttet Institut for Statskundskab i hele foråret 1979 som jubilæumsstipendiat i anledning af universitetets 50-års fødselsdag 1928-1978.

Paradigmeskift

Ældre bidragydere har oplevet paradigmeskift inden for statsvidenskabelig forskning og uddannelse. Særligt relevant i perioden var problemet med marxisme versus ikke-marxisme. Spørgsmålet marxisme/paradigmeveksel skal derfor være mit første tema. Jeg vil nævne Erik Christensen, Curt Sørensen og Jørgen Loftager, der specifikt kommenterer dette emne i deres bidrag.

Paradigmeskift 1: Erik Christensen (1966)

Erik Christensen oplevede som nybegynder Aarhus studenteropstand i kølvandet på Paris-foråret 1968. I efteråret 1969 blev der afholdt et kommunismeseminar med Curt Sørensen som lærer. Christensen selv blev inspireret og læste Lenins samlede værker. Studenterne vendte sig mod den såkaldte borgerlige videnskab i kursuslitteratur. Lærernes skriftlige arbejde blev kritiseret. Christensen bidrog med artiklen "Erling Bjøls konfrontation med Lenins teori om imperialismen – en kamp med vindmøller" (Politica, nr. 1-2, 1971). Ifølge Christensen havde Bjøl, instituttets professor nummer tre efter Rasmussen og Meyer, fremsat et overfladisk og ideologisk syn, der ikke havde noget grundlag i kilderne. Bjøl tog det meget ilde op, skriver Christensen. "Han svarede ... på den samme barske, direkte måde, som jeg var gået i kødet på hans fortolkning".

I begyndelsen af 1980'erne begyndte Erik Christensen at sætte spørgsmålstegn ved sit marxistiske paradigme. Det var en lang proces. Men det spredte sig til personlig tvivl, da hans interesse vendte sig mod miljøproblemer og de nye sociale bevægelser. Det var især læsning af teologen Ole Jensens bog *I vækstens vold* (1976) og Jensens demonstration af, at marxismen havde et lige så snævert

syn på naturen som liberalismen, og at begge stammede fra en meget ældre kristen tradition for at se på naturen i termer af beherskelse og underlæggelse.

Erik Christensen forklarer sit eget paradigmeskift med fire grundlæggende forklarende elementer: 1. livsfaser; 2. position og institutionel kontekst; 3. forskningsparadigmer, idéer, værdier; 4. politisk-økonomisk kontekst og konjunktur. Med denne appetitvækker er jeg tvunget til at forlade Christensen og henvise læseren til teksten i *Magtens Rugekasse*.

Paradigmeskift 2: Curt Sørensen (1958)

Under studenteroprøret var Curt Sørensen i begyndelsen af sin karriere ved instituttet. Flere steder i *Magtens Rugekasse* attesterer andre forfattere, at CS aldrig har lagt skjul på sin marxisme. CS var imidlertid optaget af idéen om forskellige marxismeskoler. Uenigheden manifesterede sig også blandt oprørske studerende. På idéhistorie var de kapitallogikere, på statskundskab Althusser-skole-tilhængere, og på filosofi dialektiske materialister. Og alle steder spillede Frankfurterskolen en stor rolle. Men selv internt i statskundskab var alle retninger repræsenteret, og seminarerne forløb som ophidsede diskussioner mellem tilhængerne af de tre retninger. Derudover var der drøftelser mellem den marxistiske blok på den ene side og studenterminoriteten og det store flertal af lærere på den anden, fortæller Sørensen.

Et vanskeligt problem i Curt Sørensens liv som lærer og forsker var det store paradigmeskift i miljøet væk fra marxismen, mens hans eget grundlæggende marxistiske paradigme levede videre. "70'ernes interesse for Marx og socialismen forsvandt lige så pludseligt, som den var kommet", skriver han.

Jeg taler om en fundamental udskiftning af grundværdier og politiske grundholdninger, en udskiftning, der finder sted i en bestemt politisk-ideologisk konjunktur. Det var et paradigmeskift i tidsånden og den videre politisk-ideologiske udvikling. ... Mit paradigme gav mig ... metodiske problemer ... Jeg opdagede ... at "de historiske kendsgerninger" ikke engang var så uomtvistelige endda ... "Historien" var hele tiden fortolket og omstridt. Jeg brugte meget tid og kræfter (og mange sidetal!) på at sætte mig ind i tolkningernes forskellighed ... [Jeg] ... ville gerne ... diskutere dette ... med mine kolleger. Men de fleste af disse var fortabt i surveyundersøgelser og statistik og var slet ikke interesserede i de historiske casestudiers problematik.

Curt Sørensen er pessimistisk over fremtiden og taler om statskundskabens sammenbrud: "Udviklingen i komparativ politikafdelingen i disse år var ... de-

primerende: Der foregik en fremadskridende indsnævring ... teoretisk til rational choice eller normativ teori og metodisk til surveyundersøgelser”.

Paradigmeskift 3: Jørn Loftager (1970)

Mit tredje eksempel på temaet paradigmeskift er taget fra Jørn Loftagers beretning. Loftager blev immatrikuleret under studenteroprøret. Han havde et marxistisk syn, der førte til sympati for studenterbevægelsen, der var imod ”borgerlig” videnskab. Han blev påvirket af en ildsjæl som Curt Sørensen, der aldrig skjulte sin marxistiske overbevisning, men ”hvor forholdet og spændingen mellem forskellige marxistiske holdninger var til ... diskussion”.

Men, tilføjer han, jeg var [også] optaget af instituttets ikke-marxistiske professionalisme: Erik Rasmussens lærebogsværk *Komparativ Politik 1-2* med argumenter om de forskellige tilganges styrker og svagheder gjorde indtryk. Loftager tog David Eastons systemanalyse alvorligt. Det var dog et andet værk af Easton, der påvirkede ham mere. 1969-artiklen ”The New Revolution in Political Science” påpegede en ny post-behavioralistisk statskundskab, som skulle håndtere nutidens samfundsmæssige problemer, fx miljøødelæggelsen.

Miljøspørgsmålet kom ind i Loftagers tænkning også gennem Romklubbens *Grænser for vækst* i 1972. Hans tro på marxisme blev svækket. De store udfordringer i det moderne samfund kunne ikke forstås ud fra marxismens kapitalismeanalyse. Dette skyldes, at udfordringerne skal ses som konsekvenserne af, at samfundet er et industrisamfund, uanset dets kapitalistiske eller socialistiske design.

Samtidig styrkede miljøbevægelsen Loftagers tro på eksisterende demokrati, som det marxistiske miljø forstod ”som et skalkeskjul for den herskende kapitalistklasses magtudøvelse”. I stedet blev han interesseret i en dialogisk og kritisk orienteret forskningspraksis med henblik på at bidrage til validitetstest af politiske udsagn, idéer og løsninger. Han begyndte at tildele argumentet og det offentlige ræsonnement en afgørende rolle i demokratisk politik.

Til Magtudredningen 1997-2004 foreslog han en undersøgelse af dansk demokrati. Det overordnede spørgsmål var forfald eller fremskridt inspireret af Jürgen Habermas’ *Borgerlig offentlighed*. ”I forhold til Habermas’ forfaldshistorie tegnede jeg et mere positivt billede. I et længere historiske perspektiv og bedømt ud fra et ideal af offentlige ræsonnement som politikens grundlag ... kan der ikke herske tvivl om gedigne demokratiske fremskridt.”

Loftagers analyser blev delvist medtaget i kapitel 2 i Magtudredningen og resulterede i 2004 i *Politisk offentlighed og demokrati i Danmark*, ”mit vigtigste forskningsbidrag”.

”Normal” statskundskab

Hvad siges der i *Magtens Rugekasse* om ”normal” statskundskab (forstået som ikke-marxistisk statskundskab) i studenteropstandens tid og senere? Ikke meget og kun antydning, så vidt jeg kan læse. Hvad det var og er, synes taget for givet af bogens bidragydere.

En ting, jeg selv vil gerne læse mere om, er den forskning og undervisning, der siden årtusindskiftet ifølge de internationale rangordninger har gjort instituttet til et af de bedste i Europa og i verden. Skyldes det fantastisk forskning og vellykket uddannelse? Afhænger det af teorier eller metoder? Det antydes hist og her, at succesen er metodedrevet. På hvilken måde? Disse spørgsmål dvæler i luften, mens du læser bogen. Du skal kigge efter svarene andre steder.

Jeg er nødt til at nøjes med to refleksioner fra studenteropstandens tid. Mange lægger stor vægt på Erik Rasmussens grundlæggende bøger, der har eksisteret siden instituttets start. ”Først og fremmest er min generation i gæld til Erik Rasmussen som forfatter af grundbøgerne *Komparativ Politik 1 og 2*. Det var et imponerende, omfattende og systematisk arbejde”. Sådan skriver bogens redaktør Poul Erik Mouritzen. Det er Rasmussens behandling af de forskellige tilgange (approaches) med deres styrker og svagheder, der satte dybe spor i mange: struktur-funktionalismen gennem Almond og Verba, beslutningsteori i international politik, magtteorier ved Robert Dahl, Eastons systemteori.

Poul Erik Mouritzen roser også Graham Allisons *Essence of Decision* om Cuba-krisen. ”Hvilken øjenåbner at man kunne anlægge forskellige perspektiver på det samme fænomen og dermed nå en dybere forståelse af fænomenet. ... En af mine gode venner, uddannet et helt andet sted, har samme vurdering: Allisons bog er den vigtigste jeg læste på studiet. Den idé tog jeg med mig i forskningen”, konkluderer Poul Erik Mouritzen.

Igen således idéen om flere perspektiver, flere tilgange, flere alternativer. Hos Allison den rationelle enhedsaktør, den organisatoriske process-model og den bureaukratiske politik.

En anden doktrin, der inspirerede Erik Rasmussen og instituttets tidlige lærere, var *den videnskabelige værdirelativisme*. Videnskabelig værdirelativisme anerkendte på den ene side, at ingen værdier kunne bevises videnskabeligt undtagen i forhold til andre formål eller idéer, og på den anden side, at værdier havde betydning i alle faser af forskningsprocessen, og at man derfor så vidt muligt redegjorde for dets værdipræmisser i sin forskning og formidling. Den samme forestilling eksisterede i mit eget miljø inden for statskundskab på Uppsala Universitet på samme tid som i Aarhus. Vi kendte godt Erik Rasmussens bog.

Instituttet som mødested

Mange fortæller om instituttets store værdi som mødested. Jeg lader Anne-Mette Kjær bekræfte sin glæde over dette:

Siden kom der fælles kaffeautomater. Men dét, der virkelig gjorde forskellen, var, da vi fik et stort fælles frokostlokale. Det mest centrale rum i Instituttet ... blev nu til ”medarbejderlounge” ... Betydningen af, at vi i medarbejdergruppen fik et centrum, et fælles mødested, kan ikke undervurderes. I Institutrets hjerte bliver der snakket om fag, undervisning og alt muligt andet, mens kaffen brygges eller frokosten indtages. Som ny studieleder var jeg på et kursus med studieledere fra mange andre institutter. Vi blev spurgt, om undervisningen ... var noget, folk snakkede om. Jeg blev forbavset over så mange, der svarede benægtende: Hos dem blev der næsten aldrig snakket undervisning. For jeg kunne kun svare bekræftende: Der bliver hele tiden snakket undervisning på Instituttet. Over frokosten bliver det for eksempel diskuteret, hvordan man bedst inddrager de studerende; hvordan balancen mellem studenteroplæg og lærerundervisning bør være; hvor stor vægt der bør lægges på evalueringer; eller hvilke eksamensformer der er mest hensigtsmæssige.

Jeg havde gerne set, at Anne-Mette og andre havde udviklet disse idéer om pædagogik og kreativitet.

Andre nævner julefrokosten som en stor festlig ting (Tonny Brems Knudsen) og løbekulturen, måske startet af Erik Albæk, der har været en ivrig løber. ”Erik havde royale forbindelser, og et år dukkede pludselig en løber ved navn KP Frederik op på holdet. ... Det havde en yderst positiv afsmitning på mediedækningen af holdet, der naturligvis hed ’Magtens Rugekasse’” (Georg Sørensen).

Ikke alle bidragydere er enige i, at det kun er gået fremad for instituttet. Enkelte har det modsatte synspunkt, ikke mindst Curt Sørensen og Jørn Loftager; andre hæfter sig ved, at der er også er omkostninger knyttet til at koble sig ubetinget på det, der kan betegnes som den internationale frontlinje i statskundskabsforskningen. Sådanne brydninger i opfattelser gør *Livet i Magtens Rugekasse* mere interessant. Der er tale om en idérig, spændende og læseværdig bog om en bemærkelsesværdig akademisk institution.

Evert Vedung
professor emeritus i statsvetenskap
Uppsala universitet

[Klik her](#) for en længere version af anmeldelsen

Abstracts

Kristina Bakkær Simonsen

The good citizen: Minority and majority youths' definitions of and experiences with citizenship in Denmark

Young adults' abilities and willingness to support and live up to dominant citizen ideals are often questioned, particularly for minority ethnic youths. Based on inductive analysis of 71 interviews, I demonstrate that minority and majority youths share a conception of "the good citizen" as someone who is law-abiding and socially and economically contributing. At the same time, the differential societal status of the two groups affects which of "the good citizen's" traits and duties they stress, and whether they see themselves as being in a position to make claims to citizenship. While majority youths emphasize political reflection and participation, minority youths place greater weight on not stepping out of line. As such, power and status shape citizenship ideals.

Keywords: citizenship, youths, status, recognition, interviews

Jonas Lieberkind

Kontraprotest – unges politiske engagement

Based on The International Civic and Citizenship Education Study as well as a qualitative study of Danish young people born in the early 00s, the article explores and discusses their political engagement both empirically and theoretically. The two studies show that Danish youths possess an extensive political interest and knowledge of the democratic society, but at the same time, they articulate a prevalent reservation about protesting and participating in public political activities. The argument of the article is that their form of political engagement can analytically be reflected as a *counter-protest*. The term counter-protest captures an increasing political engagement, but an engagement that counteracts protest as a relevant form of political action and, furthermore, supports the conventional political system.

Keywords: Youth, political engagement, counter-protest, latent engagement, the conventional citizen.

Nanna Vestergaard Ahrensberg, Kirstine Mathilde Hansen and Kristian Kriegbaum Jensen

Political efficacy and political trust among descendants: The significance of perceived public hostility towards Muslims and refugees

How do ethnic minorities integrate politically when they experience a hostile political climate towards non-western immigration? We study this important yet underexplored question through a unique Danish survey from 2018 among 20-30-year-old descendants of immigrants and a control group of Danish origin. This study goes further than earlier studies and analyzes the correlation between young adults' own perception of public hostility against Muslims and refugees and their political efficacy and political trust. The analysis shows a notably stronger correlation among Muslim descendants, and especially among the most religious of them, but only related to their external political efficacy and political trust. Internal political efficacy is rather unaffected, which indicates an unexploited potential for political mobilization.

Keywords: political efficacy, political trust; political climate, ethnic minorities; descendants

William Sjöstedt

Growing into democracy, justification and autonomy for youth in Denmark and Sweden

Is it legitimate to exclude youth from Denmark and Sweden's democracies? This article starts from the ideal that democracy and personal autonomy are deeply connected, in theory and in the context. A policy analysis is conducted on youth participation and autonomy from a critical perspective of democracy as justification of a social order. The aim is to clarify the normative background of youth exclusion contextually and evaluate its legitimacy. The analysis shows that the primary purpose of inclusion is development of capacity for autonomy and that the right to ethical autonomy is respected unless it threatens development of future autonomy. However, a wide set of legal and social responsibilities placed on young people have no corresponding democratic rights, motivated by a lack of capacity for autonomy. This is a form of arbitrary rule, and youth are justified to demand more access to democratic participation.

Keywords: democratic legitimacy, critical theory, youth, Denmark, Sweden

Om forfatterne

Nanna Vestergaard Ahrensberg, ph.d.-studerende, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Forsker i betydningen af skoletype for minoritetsetniske unges socioemotionelle og akademiske tilpasning i transitionen til ungdomsudannelser. E-mail: nannaahrensberg@yahoo.dk

Kirstine Mathilde Hansen, kandidatstuderende, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Specialiserer sig inden for sociologi, medborgerskab og familiesammenføring. E-mail: kirstine.hansen95@gmail.com

Kristian Kriegbaum Jensen, lektor, Institut for Politik og Samfund, Aalborg Universitet. Forsker i integrationen af indvandrere og deres børn med særligt fokus på betydningen af skolen og statsborgerskab for individers selvforståelse, holdninger til samfundet og politiske integration. Har blandt andet publiceret i *British Journal of Political Science*, *Journal of Ethnic and Migration Studies* og *Nations and Nationalism*. E-mail: kkj@dps.aau.dk

Jonas Lieberkind, ph.d. og lektor, Institut for Uddannelse og Pædagogisk, Aarhus Universitet. Forsker i unges politiske dannelse og engagement. Er som forsker en del af det team, som gennemfører The International Civic and Citizenship Education Study i Danmark. Har publiceret adskillige bøger og artikler om nordiske unge, skole, dannelse, politisk deltagelse, demokrati og uddannelsessamfundet. E-mail: lieberkind@edu.au.dk

Kristina Bakkær Simonsen, lektor, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Forsker i national identitet, indvandreres integration og politisk retorik i relation til disse emner. E-mail: bakkaer@ps.au.dk

William Sjöstedt, ph.d.-kandidat, Aalborg Universitet, knyttet til projektet: "Borders of Democracy" om "boundary problemet" i demokratiteori, om hvem der skal inkluderes og udelukkes fra demokrati fra et normativt perspektiv. Lige nu fokuserer han på kravet om demokrati fra unge og fremtidige generationer i lyset af klimaændringerne. E-mail: wis@dps.aau.dk